ПРИВАТНА УСТАНОВА
«НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА»
МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДРАЧУК ЮРІЙ ПЕТРОВИЧ

УДК 343.1:342.7(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: : ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Ю. П. Драчук

Науковий керівник: **Лугіна Наталія Анатоліївна,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Драчук Ю. П. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права», Київ; Державний податковий університет, Ірпінь, 2026.

Дисертація є комплексним дослідженням забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, у якому на основі порівняльно-правового аналізу національного законодавства, міжнародно-правових засад, зарубіжного досвіду та практики національних судів і Європейського суду з прав людини розроблено теоретичні положення, пропозиції й практичні рекомендації щодо вдосконалення процесуальних гарантій на стадіях досудового розслідування та судового розгляду, зокрема в умовах воєнного стану.

Обґрунтовано, що забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження становить єдиний процесуальний механізм, який охоплює передбачені законом гарантії, повноваження слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді та суду, процесуальні можливості учасників захищати свої права, а також засоби оскарження рішень, дій чи бездіяльності та відновлення порушених прав, причому дієвість цього механізму необхідно оцінювати як під час застосування загальних положень Кримінального процесуального кодексу України, так і в разі здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану з урахуванням особливостей, передбачених статтею 615 Кримінального процесуального кодексу України, з огляду на законність та обґрунтованість обмеження прав особи, доступність правової допомоги й судового контролю та дотримання міжнародних стандартів прав людини.

Надано поняття «охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» як передбаченої кримінальним процесуальним законодавством діяльності уповноважених суб'єктів, що здійснюється на основі системи процесуальних гарантій і спрямована на створення умов для реалізації прав, свобод та законних інтересів кожного учасника відповідно до його процесуального становища, запобігання їх необґрунтованому обмеженню та своєчасне припинення порушень, із розмежуванням охорони як переважно запобіжної діяльності, захисту як діяльності щодо подолання загроз і перешкод у здійсненні прав, припинення порушень та усунення їхніх наслідків і забезпечення як ширшого поняття, що охоплює нормативно-правове закріплення прав, створення умов для їх реалізації, охорону та захист; обґрунтовано його закріплення у частині першій статті 3 Кримінального процесуального кодексу України.

Обґрунтовано безперервність охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, яка передбачає збереження належних гарантій протягом усього періоду впливу кримінальної процесуальної діяльності на становище особи, зокрема при переході між стадіями провадження та зміні її процесуального статусу, з урахуванням характеру можливого втручання в її права та індивідуальних обставин участі у провадженні, зокрема під час застосування передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України особливостей провадження в умовах воєнного стану.

Окреслено напрями імплементації міжнародних стандартів охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що охоплюють конкретизацію у Кримінальному процесуальному кодексі України підстав і меж правомірного обмеження прав відповідно до міжнародних зобов'язань України з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, забезпечення своєчасного доступу до інформації й правничої допомоги, посилення гарантій участі потерпілого, безпеки свідка та врахування індивідуальних потреб дитини, удосконалення судового контролю й засобів відновлення порушених прав, із визначенням процесуальних умов реалізації

зазначених гарантій у провадженні в умовах воєнного стану з урахуванням підстав і умов застосування особливостей, передбачених статтею 615 Кримінального процесуального кодексу України.

Сформульовано теоретичну модель кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, яка поєднує нормативну, суб'єктну, процедурну, контрольну та виконавчу складові й розкриває їх взаємодію через встановлення юридично значущих обставин, визначення права учасника та відповідного обов'язку компетентного суб'єкта, застосування належної процедури, прийняття і перевірку мотивованого рішення та його виконання, з урахуванням процесуального становища учасника, передбачених законом форм контролю та самостійних підстав застосування особливостей кримінального провадження, зокрема в умовах воєнного стану.

Сформовано науковий підхід до нормативного забезпечення мотивування та виконання процесуальних рішень як взаємопов'язаних засобів забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження шляхом обґрунтування доповнення пункту 2 частини п'ятої статті 110 Кримінального процесуального кодексу України вимогами зазначати право, свободу чи законний інтерес, яких стосується постанова, оцінювати істотні доводи учасника та обґрунтовувати підстави застосування особливостей провадження, а також доповнення статті 307 Кримінального процесуального кодексу України положеннями про визначення суб'єкта і строку виконання ухвали про зобов'язання вчинити чи припинити дію та повідомлення слідчого судді і скаржника про її виконання без відстрочення обов'язків, які підлягають негайному виконанню.

Розроблено організаційно-правові засади забезпечення дієвості процесуальних гарантій охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що охоплюють визначення відповідального за виконання обов'язку суб'єкта, роз'яснення прав з урахуванням потреб особи, своєчасне залучення фахівців, підготовку матеріалів і забезпечення доступу до

них з доповненням частини другої статті 55 і статті 221 Кримінального процесуального кодексу України вимогами до змісту й фіксації інформування потерпілого та порядку організації ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, спрямованими на забезпечення реалізації відповідних прав, зокрема в умовах воєнного стану.

Визначено критерії розмежування процесуальних повноважень та організаційних обов'язків у функціонуванні механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження за компетенцією суб'єкта, правовою підставою, змістом діяльності та її наслідками, із відмежуванням організаційної підтримки, представництва потерпілого, психологічної допомоги й заходів безпеки, що дозволяє визначити межі участі залучених осіб і запобігати підміні процесуальних гарантій допоміжними послугами та запровадженню не передбачених законом обмежень прав.

Надано рекомендації з організації виконання процесуальних обов'язків в умовах воєнного стану, які передбачають завчасне визначення резервних приміщень і засобів зв'язку, збереження та передання матеріалів, облік невиконаних обов'язків під час кадрових змін і переміщення установ, узгодження участі захисників, перекладачів та інших фахівців, а також повторну перевірку обставин, що перешкоджають проведенню процесуальних дій, і забезпечення їх своєчасного виконання після усунення перешкод із додержанням передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України умов застосування особливостей кримінального провадження.

Узагальнено зарубіжний досвід забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, на основі якого визначено окремі напрями його імплементації в кримінальне процесуальне законодавство України: конкретизацію роз'яснення прав (Федеративна Республіка Німеччина, Франція), забезпечення своєчасної правничої допомоги й конфіденційного спілкування із захисником (Польща, Франція), доступу до необхідних матеріалів та індивідуальних умов участі зі збереженням можливості перевірки доказів і оскарження рішень (Федеративна Республіка Німеччина,

Польща, Естонія).

Наголошено на необхідності своєчасної перевірки підстав обмеження свободи та майнових прав під час досудового розслідування, що передбачає індивідуальну оцінку обґрунтованості підозри, наявності ризиків і недостатності більш м'яких запобіжних заходів, встановлення законності подальшого утримання вилученого майна та виконання обов'язку припинити обмеження за передбачених законом підстав незалежно від подання скарги чи подальшого судового розгляду обвинувачення, а в умовах воєнного стану – підтвердження фактичних обставин, які зумовлюють застосування спеціального процесуального порядку.

Надано науково-практичні рекомендації щодо процесуального порядку забезпечення права на захист та повернення тимчасово вилученого майна на стадії досудового розслідування, які передбачають обґрунтування невідкладності окремої процесуальної дії та неможливості участі обраного захисника, фіксацію відомостей про його повідомлення, забезпечення конфіденційного спілкування й необхідного часу для підготовки залученого захисника (доповнення частини першої статті 53 Кримінального процесуального кодексу України), а також конкретизацію обов'язків щодо повернення майна незалежно від подання клопотання, повідомлення особи про підставу й порядок його отримання, оформлення фактичного передання та фіксації перешкод поверненню і заходів їх усунення (доповнення статті 169 Кримінального процесуального кодексу України).

Запропоновано вимоги до порядку вирішення клопотань про виклик і допит свідка, допит експерта та дослідження речей чи документів під час судового розгляду, які передбачають своєчасне прийняття рішення, визначення моменту вирішення клопотання за необхідності попереднього дослідження інших доказів та конкретизацію мотивів відмови через зазначення обставин, які заявник прагне встановити або перевірити, оцінку їх значення для кримінального провадження й підстав відхилення звернення, що покладено в основу запропонованого доповнення Кримінального процесуального кодексу України.

Визначено шляхи забезпечення права на захист і належних умов участі потерпілих та свідків під час судового розгляду в умовах воєнного стану, що передбачають перевірку законодавчих підстав дистанційної участі й використання раніше отриманих показань, можливості конфіденційного спілкування із захисником, сприйняття та оспорювання доказів, а також узгодження спеціальних умов допиту дітей і заходів безпеки з процесуальними можливостями сторони захисту перевіряти повідомлені відомості.

Ключові слова: права людини, свободи, законні інтереси, учасники кримінального провадження, охорона прав, процесуальні гарантії, кримінальний процесуальний механізм, право на захист, міжнародні стандарти, зарубіжний досвід, досудове розслідування, судовий контроль, судовий розгляд, воєнний стан.

SUMMARY

Drachuk Yu. P. Safeguarding the Rights, Freedoms and Legitimate Interests of Participants in Criminal Proceedings: A Comparative Legal Analysis. – The manuscript.

The dissertation for obtaining the degree of Candidate of Law Sciences on the specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Forensics; Judicial Expertise; Operational Search Activities. – Private Institution «Research Institute of Public Law», Kyiv; State Tax University, Irpin, 2026.

The dissertation presents a comprehensive study of safeguarding the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings. Drawing on a comparative legal analysis of national legislation, international legal principles, foreign experience, and the case law of national courts and the European Court of Human Rights, it develops theoretical propositions, proposals and practical recommendations for improving procedural safeguards at the pre-trial investigation and trial stages, including under martial law.

The dissertation establishes that safeguarding the rights, freedoms and legitimate

interests of participants in criminal proceedings constitutes a unified procedural mechanism encompassing statutory safeguards; the powers of investigators, inquiry officers, prosecutors, investigating judges and courts; participants' procedural opportunities to protect their rights; and remedies for challenging decisions, actions or omissions and restoring violated rights. The effectiveness of this mechanism should be assessed both when applying the general provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine and when conducting criminal proceedings under martial law, taking into account the special provisions of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Such an assessment should consider the lawfulness and justification of restrictions on individual rights, access to legal assistance and judicial oversight, and compliance with international human rights standards.

The concept of «safeguarding the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings» is defined as the activities of authorised actors prescribed by criminal procedural legislation, undertaken through a system of procedural safeguards and aimed at creating conditions for each participant to exercise their rights, freedoms and legitimate interests in accordance with their procedural standing, preventing unjustified restrictions and promptly ending violations. A distinction is drawn between safeguarding as a predominantly preventive activity; protection as an activity aimed at overcoming threats and obstacles to the exercise of rights, ending violations and remedying their consequences; and ensuring rights as a broader concept encompassing their statutory recognition, the creation of conditions for their exercise, safeguarding and protection. The incorporation of this definition into part one of Article 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine is substantiated.

The continuity of safeguarding the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings is substantiated. It requires maintaining appropriate safeguards throughout the entire period during which criminal procedural activities affect an individual's position, including transitions between procedural stages and changes in procedural status. Account should be taken of the nature of potential interference with individual rights and the circumstances of participation in the proceedings, including when applying the special provisions governing

proceedings under martial law established by the Criminal Procedure Code of Ukraine.

The dissertation identifies directions for implementing international standards for safeguarding the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings. They include specifying in the Criminal Procedure Code of Ukraine the grounds and limits of lawful restrictions on rights in accordance with Ukraine's international obligations and the case law of the European Court of Human Rights; ensuring timely access to information and legal assistance; strengthening safeguards for victim participation and witness safety; addressing children's individual needs; and improving judicial oversight and remedies for restoring violated rights. The procedural conditions for implementing these safeguards in proceedings under martial law are identified with reference to the grounds and conditions for applying the special provisions of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

A theoretical model of the criminal procedural mechanism for safeguarding the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings is formulated. It integrates normative, institutional, procedural, oversight and implementation components and explains their interaction through establishing legally relevant circumstances, identifying a participant's right and the corresponding duty of the competent actor, applying the appropriate procedure, adopting and reviewing a reasoned decision, and implementing that decision. The model takes account of participants' procedural standing, statutory forms of oversight and the distinct grounds for applying special provisions governing criminal proceedings, including under martial law.

An academic approach to the statutory requirements for reasoning and implementing procedural decisions is developed, treating them as interrelated means of safeguarding the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings. The dissertation substantiates supplementing paragraph 2 of part five of Article 110 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with requirements to identify the right, freedom or legitimate interest affected by a procedural order, assess a participant's material arguments and justify the grounds for applying special procedural provisions. It also proposes supplementing Article 307 of the Criminal

Procedure Code of Ukraine with provisions specifying the actor responsible for implementing a judicial order requiring an action to be performed or discontinued, the deadline for implementation, and the obligation to notify the investigating judge and the complainant of compliance, without delaying duties requiring immediate performance.

Organisational and legal principles for ensuring the effectiveness of procedural safeguards for the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings are developed. They encompass identifying the actor responsible for performing a duty, explaining rights in a manner that addresses individual needs, involving specialists in a timely manner, preparing case materials and providing access to them. Proposed additions to part two of Article 55 and Article 221 of the Criminal Procedure Code of Ukraine establish requirements concerning the content and recording of information provided to victims and the arrangements for examining pre-trial investigation materials. These proposals are intended to enable the exercise of the relevant rights, including under martial law.

Criteria for distinguishing procedural powers from organisational duties within the mechanism for safeguarding the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings are identified by reference to the actor’s competence, the legal basis, the nature of the activity and its consequences. Organisational support, victim representation, psychological assistance and safety measures are also distinguished. Such differentiation makes it possible to determine the limits of the involvement of the persons concerned and to prevent the substitution of support services for procedural safeguards or the introduction of restrictions on rights that are not prescribed by law.

Recommendations are provided for organising the performance of procedural duties under martial law. They include identifying alternative premises and communication facilities in advance, preserving and transferring case materials, keeping records of outstanding duties during personnel changes and institutional relocation, and coordinating the participation of defence counsel, interpreters and other specialists. Further recommendations concern reassessing circumstances that prevent

procedural actions from being conducted and ensuring their timely completion once obstacles have been removed, in compliance with the conditions established by the Criminal Procedure Code of Ukraine for applying special provisions governing criminal proceedings.

Foreign experience in safeguarding the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings is synthesised, providing a basis for identifying specific directions for its implementation in Ukrainian criminal procedural legislation. They include more precise requirements for explaining rights, drawing on the experience of the Federal Republic of Germany and France; ensuring timely legal assistance and confidential communication with defence counsel, drawing on the experience of Poland and France; and providing access to necessary case materials and individually appropriate conditions of participation while preserving opportunities to examine evidence and challenge decisions, drawing on the experience of the Federal Republic of Germany, Poland and Estonia.

The necessity of timely review of the grounds for restrictions on liberty and property rights during pre-trial investigations is emphasised. Such review entails an individual assessment of reasonable suspicion, the existence of risks and the insufficiency of less restrictive preventive measures; establishing the lawfulness of the continued retention of seized property; and fulfilling the duty to terminate restrictions on statutory grounds, irrespective of whether a complaint has been lodged or the charges subsequently proceed to trial. Under martial law, it also requires verification of the factual circumstances warranting the application of a special procedural regime.

Research-based practical recommendations are provided concerning the procedural arrangements for ensuring the right to defence and returning temporarily seized property at the pre-trial investigation stage. They require substantiating the urgency of an individual procedural action and the inability of chosen defence counsel to participate, recording information about notification of that counsel, and ensuring confidential communication and sufficient preparation time for counsel appointed for the action, through a proposed addition to part one of Article 53 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Further recommendations specify duties concerning the

return of property irrespective of whether a motion has been submitted, notification of the person concerned of the grounds and arrangements for receiving the property, recording its actual handover, and documenting obstacles to its return and the measures taken to remove them, through a proposed addition to Article 169 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Requirements are proposed for deciding motions to summon and examine witnesses, examine experts, or examine objects or documents during trial. They provide for timely decisions, identification of the point at which a motion will be decided where other evidence must first be examined, and more specific reasons for refusal. Such reasons should identify the circumstances that the applicant seeks to establish or verify, assess their relevance to the criminal proceedings and state the grounds for rejecting the motion. These requirements form the basis of a proposed addition to the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Ways of ensuring the right to defence and appropriate conditions for victim and witness participation in trials under martial law are identified. They involve verifying the statutory grounds for remote participation and the use of previously obtained testimony, the availability of confidential communication with defence counsel, and the opportunity to perceive and challenge evidence. They also require coordinating special arrangements for examining children and applying safety measures with the defence’s procedural opportunities to test the information provided.

Keywords:human rights, freedoms, legitimate interests, participants in criminal proceedings, safeguarding rights, procedural safeguards, criminal procedural mechanism, right to defence, international standards, foreign experience, pre-trial investigation, judicial oversight, trial, martial law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Драчук Ю. П. Вплив міжнародного правового досвіду на охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в Україні. *Юридична наука*. 2019. № 8 (98), том 2. С. 97–107. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/33/59.

2. Драчук Ю. П. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105), том 2. С. 214–222. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/745.

3. Драчук Ю. П. Особливості забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду. *Юридична наука*. 2020. № 4 (106), том 2. С. 287–295. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/737.

4. Драчук Ю. П. Правові засади забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2021. № 2 (38), т. 1. С. 244–249. URL : https://kelmczasopisma.com/viewpdf/13155.

5. Драчук Ю. П. Концептуалізація кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 478–484. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/4_2022/69.pdf.

6. Драчук Ю. П. Європейські стандарти забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному процесі України. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12–13 серп. 2020 р. Київ : НДІ публічного права, 2020. С. 96–98.

7. Драчук Ю. П. Особливості забезпечення прав особи під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 14–15 листоп. 2021 р. Київ : НДІ публічного права, 2021. С. 134–136.

8. Драчук Ю. П. Забезпечення прав і свобод особи прокурором у кримінальному провадженні. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 21–22 лют. 2022 р. Київ : НДІ публічного права, 2022. С. 139–141.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....4

ВСТУП.....5

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....17

1.1. Стан наукового розроблення проблем забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.....17

1.2. Поняття та сутність охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.....33

1.3. Міжнародні засади охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.....57

Висновки до розділу 1.....73

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....76

2.1. Поняття і зміст кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.....76

2.2. Правові та організаційні засади функціонування механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.....96

2.3. Зарубіжний досвід забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.....116

Висновки до розділу 2.....137

РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ПРАВ, СВОБОД І

ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ . 141

3.1. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування..... 141

3.2. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду 166

Висновки до розділу 3..... 190

ВИСНОВКИ 193

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 193

ДОДАТКИ 223

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

ФРН – Федеративна Республіка Німеччини

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є одним із завдань кримінальної юстиції, виконання якого пов’язане з конституційним обов’язком держави утверджувати й забезпечувати права людини. Відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України до кожного учасника має застосовуватися належна правова процедура. Законність обмеження свободи, недоторканності житла та майнових прав потребує обґрунтованих процесуальних рішень і доступних засобів їхньої перевірки. Особливого значення набувають своєчасна правнича допомога, участь у доказуванні, доступ до матеріалів та усунення порушень під час досудового розслідування й судового розгляду.

Практичні труднощі виникають через несвоєчасне роз’яснення прав, обмеження доступу до захисника й матеріалів, затримки повернення вилученого майна та вирішення клопотань. Розмежування недоліків законодавства й порушень порядку його застосування потрібне для визначення належних способів усунення таких перешкод. Оцінка дієвості гарантій має охоплювати час виконання процесуальних обов’язків, обґрунтованість рішень і можливість учасника фактично скористатися наданим законом правом.

Практичну потребу в удосконаленні відповідних гарантій підтверджують результати судового контролю. За даними Верховного Суду, 2025 року слідчим суддям надійшло 92 тис. скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, що на 15 % більше ніж 2024 р. Розглянуто, без урахування повернутих, 77 тис. скарг, із яких задоволено 42 тис., або 55 %. Серед скарг на бездіяльність, передбачену п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, задоволено 25 тис. із 37 тис. розглянутих, або 68 %[1]. До Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2025 р. надійшло 9 196 повідомлень про порушення прав у

[1] Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2025 році / Верховний Суд. URL : https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2025.pdf

кримінальному провадженні, зокрема 2 847 – під час досудового розслідування[2]. Наведені показники свідчать про значний обсяг звернень за захистом процесуальних прав і потребу в своєчасному реагуванні на них.

В умовах воєнного стану забезпечення процесуальних гарантій ускладнюється небезпекою участі в процесуальних діях, переміщенням осіб та установ, перериванням зв'язку й утратою матеріалів. Застосування особливостей, передбачених ст. 615 КПК України, потребує встановлення визначених законом підстав і забезпечення права на захист та доступу до судової перевірки. Подальше вдосконалення відповідних процедур має враховувати міжнародні стандарти прав людини, практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) і досвід інших держав.

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці вітчизняних учених із загальних питань кримінального процесу, його засад, доказування та процесуальних гарантій: І. В. Басистої, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, В. Г. Дрозд, О. В. Капліної, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, В. В. Топчія, Д. М. Тичини, Л. Д. Удалової, С. С. Чернявського, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської та ін.

Окремі аспекти охорони прав учасників, діяльності захисника, прокурорського нагляду й судового контролю досліджували А. А. Ахундова, І. Ю. Бабенко, Т. В. Бабчинська, В. І. Божик, О. А. Вакулік, О. В. Винокуров, М. І. Дерев'янко, А. А. Жук, Д. Г. Іллящук, Д. Ю. Кавун, М. А. Макаров, Т. Ю. Марченко, О. Є. Омельченко, В. В. Павловський, Д. А. Пєший, В. М. Ребезюк, А. С. Черкесова, Д. О. Шингарьов, Н. С. Шумська, В. В. Юсубов та ін.

Попри вагомий внесок зазначених науковців, наявні дослідження переважно присвячені правам окремих учасників кримінального провадження, діяльності уповноважених суб'єктів або застосуванню певних процесуальних

[2] Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2025 році. URL : https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/76849.pdf

гарантій. Подальшого наукового розроблення потребує забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників як взаємопов'язаної сукупності гарантій попередження порушень, законності обмежень і відновлення порушених прав на стадіях досудового розслідування та судового розгляду. Недостатньо дослідженими залишаються питання узгодження процесуальних можливостей учасників із повноваженнями та обов'язками слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді й суду, забезпечення своєчасної правничої допомоги, участі в доказуванні та доступності оскарження. Окремого обґрунтування потребують умови збереження відповідних гарантій під час воєнного стану, підстави застосування спеціального порядку провадження та способи усунення перешкод у реалізації прав. Вивчення міжнародно-правових засад і зарубіжного досвіду сприятиме посиленню процесуальних гарантій через уточнення вимог до обмеження прав, забезпечення належних умов участі та вдосконалення засобів відновлення порушених прав з урахуванням особливостей національного кримінального процесуального законодавства. Потреба в комплексному розв'язанні зазначених питань зумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021); Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки (Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021); Дорожньої карти з питань верховенства права (розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р), а також Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки України на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 03.02.2022 № 109).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права» від 22 грудня 2015 року

(протокол № 6).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є розроблення теоретичних положень щодо забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на основі порівняльно-правового аналізу, а також науково обґрунтованих пропозицій і практичних рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування, зокрема в умовах воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

– з'ясувати стан наукового розроблення проблем забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

– розкрити поняття й сутність охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

– охарактеризувати міжнародно-правові засади охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження й узагальнити відповідні правові позиції ЄСПЛ;

– визначити поняття та зміст кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження;

– розробити правові й організаційні засади функціонування механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

– узагальнити зарубіжний досвід забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

– запропонувати концептуальне бачення в сучасних правових реаліях охорони прав, свобод та законних інтересів учасників на стадії досудового розслідування;

– розробити напрями вдосконалення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників на стадії судового розгляду.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в кримінальному провадженні в

Україні та зарубіжних країнах.

Предмет дослідження – забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. *Діалектичний* метод використано для дослідження забезпечення охорони прав учасників кримінального провадження у взаємозв'язку процесуальних гарантій, повноважень уповноважених суб'єктів і способів відновлення порушених прав з урахуванням змін законодавства та умов воєнного стану (розділи 1–3); *формально-логічний* – для уточнення понять «охорона», «захист», «забезпечення», формулювання авторських визначень, висновків і пропозицій (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1, 3.2); *системний* – для визначення складових кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників і розкриття їхнього взаємозв'язку (підрозділи 2.1, 2.2); *структурно-функціональний* – для з'ясування призначення процесуальних гарантій, співвідношення прав учасників та обов'язків уповноважених суб'єктів під час досудового розслідування й судового розгляду (розділи 2–3).

Серед спеціальних методів застосовано *історико-правовий* – для дослідження розвитку наукових поглядів і правових засад охорони прав учасників кримінального провадження (підрозділи 1.1, 1.3); *формально-юридичний* – для аналізу й тлумачення норм національного законодавства та міжнародно-правових актів, які визначають гарантії прав учасників, підстави їхнього обмеження й порядок оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (розділи 1–3); *компаративістський* – для зіставлення міжнародних стандартів із положеннями КПК України, виявлення спільних і відмінних підходів до охорони прав учасників у законодавстві України, країн Європейського Союзу й обґрунтування можливостей використання зарубіжного досвіду (підрозділи 1.3, 2.3); *правового моделювання* – для розроблення пропозицій щодо конкретизації процесуальних обов'язків і вдосконалення порядку реалізації гарантій прав учасників (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2);

соціологічний метод у формі анкетування – для з'ясування позицій слідчих, прокурорів і суддів щодо проблем забезпечення охорони прав учасників та способів їхнього вирішення (розділи 2–3); *статистичний* – для опрацювання результатів анкетування й узагальнення офіційних даних щодо дотримання процесуальних прав і застосування засобів їхнього захисту (підрозділи 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду, інших національних судів та практика ЄСПЛ; зведені дані анкетування 260 респондентів, зокрема 110 слідчих Національної поліції України, 85 прокурорів і 65 суддів із різних регіонів України; систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності та аналітичні матеріали за 2015–2025 рр. Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Державної судової адміністрації України, Верховного Суду й Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також доповіді та матеріали моніторингу Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та інституцій Європейського Союзу щодо дотримання прав людини в кримінальному провадженні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним дослідженням забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, у якому на основі порівняльно-правового аналізу національного законодавства, міжнародно-правових засад, зарубіжного досвіду й практики національних судів і ЄСПЛ розроблено теоретичні положення, пропозиції та практичні рекомендації щодо вдосконалення процесуальних гарантій на стадіях досудового розслідування й судового розгляду, зокрема в умовах воєнного стану. Найбільш значущими результатами, що характеризують наукову новизну дослідження, є такі:

вперше:

– обґрунтовано, що забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження становить єдиний процесуальний механізм, який охоплює передбачені законом гарантії, повноваження слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді та суду,

процесуальні можливості учасників захищати свої права, а також засоби оскарження рішень, дій чи бездіяльності та відновлення порушених прав, причому дієвість цього механізму потрібно оцінювати як під час застосування загальних положень КПК України, так і в разі здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану з урахуванням особливостей, передбачених ст. 615 КПК України, з огляду на законність та обґрунтованість обмеження прав особи, доступність правової допомоги й судового контролю та дотримання міжнародних стандартів прав людини;

– сформульовано теоретичну модель кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, яка поєднує нормативну, суб'єктну, процедурну, контрольну й виконавчу складові та розкриває їх взаємодію через встановлення юридично значущих обставин, визначення права учасника й відповідного обов'язку компетентного суб'єкта, застосування належної процедури, прийняття й перевірку мотивованого рішення та його виконання з урахуванням процесуального становища учасника, передбачених законом форм контролю та самостійних підстав застосування особливостей кримінального провадження, зокрема в умовах воєнного стану;

– розроблено організаційно-правові засади забезпечення дієвості процесуальних гарантій охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що охоплюють визначення відповідального за виконання обов'язку суб'єкта, роз'яснення прав з урахуванням потреб особи, своєчасне залучення фахівців, підготовку матеріалів і забезпечення доступу до них з доповненням ч. 2 ст. 55 і ст. 221 КПК України вимогами до змісту та фіксації інформування потерпілого й порядку організації ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, спрямованими на забезпечення реалізації відповідних прав, зокрема в умовах воєнного стану;

– надано науково-практичні рекомендації щодо процесуального порядку забезпечення права на захист і повернення тимчасово вилученого майна на стадії досудового розслідування, які передбачають обґрунтування невідкладності

окремої процесуальної дії та неможливості участі обраного захисника, фіксацію відомостей про його повідомлення, забезпечення конфіденційного спілкування й потрібного часу для підготовки залученого захисника (доповнення ч. 1 ст. 53 КПК України), а також конкретизацію обов'язків щодо повернення майна незалежно від подання клопотання, повідомлення особи про підставу й порядок його отримання, оформлення фактичного передання та фіксації перешкод поверненню та заходів їхнього усунення (доповнення ст. 169 КПК України);

– запропоновані вимоги до порядку вирішення клопотань про виклик і допит свідка, допит експерта та дослідження речей чи документів під час судового розгляду, які передбачають своєчасне прийняття рішення, визначення моменту вирішення клопотання за потреби в попередньому дослідженні інших доказів і конкретизацію мотивів відмови через зазначення обставин, які заявник прагне встановити або перевірити, оцінку їхнього значення для кримінального провадження й підстав відхилення звернення, що покладено в основу запропонованого доповнення КПК України;

удосконалено:

– поняття «охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» як передбаченої кримінальним процесуальним законодавством діяльності уповноважених суб'єктів, що здійснюється на основі системи процесуальних гарантій і спрямована на створення умов для реалізації прав, свобод та законних інтересів кожного учасника відповідно до його процесуального становища, запобігання їхньому необґрунтованому обмеженню та своєчасне припинення порушень із розмежуванням охорони як переважно запобіжної діяльності, захисту як діяльності щодо подолання загроз і перешкод у здійсненні прав, припинення порушень та усунення їхніх наслідків і забезпечення як ширшого поняття, що охоплює нормативно-правове закріплення прав, створення умов для їхньої реалізації, охорону та захист із закріпленням у ч. 1 ст. 3 КПК України;

– науковий підхід до нормативного забезпечення мотивування та виконання процесуальних рішень як взаємопов'язаних засобів забезпечення

охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження через обґрунтування доповнення п. 2 ч. 5 ст. 110 КПК України вимогами зазначати право, свободу чи законний інтерес, яких стосується постанова, оцінювати істотні доводи учасника та обґрунтовувати підстави застосування особливостей провадження, а також доповнення ст. 307 КПК України положеннями про визначення суб'єкта та строку виконання ухвали про зобов'язання вчинити чи припинити дію й повідомлення слідчого судді та скаржника про її виконання без відстрочення обов'язків, які підлягають негайному виконанню;

– критерії розмежування процесуальних повноважень та організаційних обов'язків у функціонуванні механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження за компетенцією суб'єкта, правовою підставою, змістом діяльності та її наслідками, із відмежуванням організаційної підтримки, представництва потерпілого, психологічної допомоги й заходів безпеки, що дає змогу визначити межі участі залучених осіб і запобігати підміні процесуальних гарантій допоміжними послугами та запровадженню не передбачених законом обмежень прав;

– положення щодо забезпечення змагальності судового розгляду через розмежування повноважень суду з керівництва засіданням і з'ясування обставин та діяльності сторін з обґрунтування власних процесуальних позицій, за яким судова активність має поєднуватися з безсторонністю, наданням учасникам часу для підготовки до дослідження додаткових матеріалів і зміненого обвинувачення, можливістю ставити запитання й отримувати мотивовані відповіді на істотні доводи;

дістало подальшого розвитку:

– наукове розуміння безперервності охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, яка передбачає збереження належних гарантій упродовж усього періоду впливу кримінальної процесуальної діяльності на становище особи, зокрема в процесі переходу між стадіями провадження та зміни її процесуального статусу, з урахуванням характеру

можливого втручання в її права та індивідуальних обставин участі в провадженні, а саме під час застосування передбачених КПК України особливостей провадження в умовах воєнного стану;

– напрями імплементації міжнародних стандартів охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що охоплюють конкретизацію в КПК України підстав і меж правомірного обмеження прав відповідно до міжнародних зобов'язань України з урахуванням практики ЄСПЛ, забезпечення своєчасного доступу до інформації та правничої допомоги, посилення гарантій участі потерпілого, безпеки свідка й урахування індивідуальних потреб дитини, удосконалення судового контролю й засобів відновлення порушених прав, із визначенням процесуальних умов реалізації зазначених гарантій у провадженні в умовах воєнного стану з урахуванням підстав і умов застосування особливостей, передбачених ст. 615 КПК України;

– рекомендації з організації виконання процесуальних обов'язків в умовах воєнного стану, які передбачають завчасне визначення резервних приміщень і засобів зв'язку, збереження та передання матеріалів, облік невиконаних обов'язків під час кадрових змін і переміщення установ, узгодження участі захисників, перекладачів та інших фахівців, а також повторну перевірку обставин, що перешкоджають проведенню процесуальних дій, і забезпечення їхнього своєчасного виконання після усунення перешкод із додержанням передбачених КПК України умов застосування особливостей кримінального провадження;

– узагальнення зарубіжного досвіду забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, на основі якого визначено окремі напрями його імплементації в кримінальне процесуальне законодавство України: конкретизацію роз'яснення прав (ФРН, Франція), забезпечення своєчасної правничої допомоги й конфіденційного спілкування із захисником (Польща, Франція), доступу до відповідних матеріалів та індивідуальних умов участі зі збереженням можливості перевірки доказів і оскарження рішень (ФРН, Польща, Естонія);

– обґрунтування потреби у своєчасній перевірці підстав обмеження свободи та майнових прав під час досудового розслідування, що передбачає індивідуальну оцінку обґрунтованості підозри, наявності ризиків і недостатності більш м’яких запобіжних заходів, встановлення законності подальшого утримання вилученого майна та виконання обов’язку припинити обмеження за передбачених законом підстав незалежно від подання скарги чи подальшого судового розгляду обвинувачення, а в умовах воєнного стану – підтвердження фактичних обставин, які зумовлюють застосування спеціального процесуального порядку;

– способи забезпечення права на захист і належних умов участі потерпілих та свідків під час судового розгляду в умовах воєнного стану, що передбачають перевірку законодавчих підстав дистанційної участі й використання раніше отриманих показань, можливості конфіденційного спілкування із захисником, сприйняття та оспорювання доказів, а також узгодження спеціальних умов допиту дітей і заходів безпеки з процесуальними можливостями сторони захисту перевіряти повідомлені відомості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено та можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – як основа для подальших досліджень процесуальних гарантій, механізму забезпечення охорони прав учасників кримінального провадження (акти впровадження Державного податкового університету від 28 жовтня 2026 року та Національної академії внутрішніх справ від 18 листопада 2024 року);

– *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до кримінального процесуального законодавства України щодо забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема в умовах воєнного стану (довідка Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 29 квітня 2026 року № 147д9/9-01);

– *практичній діяльності* – для вдосконалення діяльності органів

досудового розслідування, прокуратури й суду щодо забезпечення процесуальних гарантій, попередження порушень та відновлення прав учасників кримінального провадження, підготовки методичних рекомендацій (довідка Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» від 25 березня 2026 року № 25/03-1);

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, зокрема підручників, посібників, курсів лекцій і проведення занять із дисциплін «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика» (акти впровадження Державного податкового університету від 25 квітня 2025 року та Національної академії внутрішніх справ від 18 листопада 2024 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.); «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ 14–15 листопада 2021 р.); «Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики» (м. Київ, 21–22 лютого 2022 р.).

Публікації. Основні положення й висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у восьми наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, внесених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, три – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (208 найменувань на 24 сторінках) та 3 додатки на 19 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 241 сторінка, із них основний текст – 198 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Стан наукового розроблення проблем забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження

Однією з визначальних засад правової держави є визнання прав і свобод людини та забезпечення умов для їх здійснення. У кримінальному провадженні ця вимога набуває особливого значення, оскільки розслідування кримінального правопорушення й судовий розгляд передбачають ухвалення обов'язкових процесуальних рішень, проведення процесуальних дій, а у встановлених законом випадках – застосування заходів примусу. Наділення державних органів відповідними повноваженнями необхідне для виконання завдань кримінального провадження, проте здійснення цих повноважень потребує чітких підстав, визначеного законом порядку та гарантій від необґрунтованого втручання у права особи. Тому охорону прав, свобод та законних інтересів учасників слід розглядати у зв'язку зі змістом повноважень слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді й суду, межами їх реалізації та можливістю перевірки ухвалених рішень [57].

Засади кримінального провадження, закріплені у КПК України, визначають вимоги, яких необхідно дотримуватися протягом процесуальної діяльності [57]. Серед них – забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, гарантованого ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [48], ст. 29 Конституції України [52] та ст. 12 КПК України [57]. Зазначені положення не обмежуються проголошенням права особи на свободу: вони визначають правові умови його обмеження та гарантії перевірки законності такого втручання. Тому підстави затримання і тримання під вартою, порядок ухвалення рішень, строки обмеження свободи, право особи

знати причини застосованого заходу та можливість його судової перевірки необхідно аналізувати у взаємозв'язку. Водночас право на свободу є лише одним із прав, охорона яких становить завдання кримінального провадження.

Водночас предмет охорони у кримінальному провадженні не вичерпується свободою та особистою недоторканністю. Процесуальні рішення й дії можуть зачіпати приватне життя особи, її майно, право на захист та інші права й законні інтереси. Зміст і способи реалізації таких залежать від процесуального статусу учасника. Для підозрюваного істотне значення мають своєчасне отримання інформації про підозру, допомога захисника та можливість оскарження втручання у його права. Для потерпілого важливими є участь у провадженні, використання передбачених законом процесуальних прав і вирішення питання про шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням. Права свідка, заявника, власника майна та інших осіб також потребують охорони в тих процесуальних відносинах, учасниками яких вони стають. Отже, дослідження цієї проблеми має охоплювати різні процесуальні становища, а не обмежуватися правами сторони захисту.

Розвиток українського кримінального процесуального законодавства пов'язаний із посиленням гарантій прав людини та визначенням процедур, у межах яких допускається втручання у ці права. Проте сама наявність законодавчої норми ще не свідчить про дієвість гарантії, а її зміст виявляється під час прийняття й розгляду заяв про кримінальні правопорушення, проведення досудового розслідування, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, судового розгляду та перегляду судових рішень. Оцінка дієвості гарантій на кожному із зазначених етапів передбачає з'ясування того, чи була особа належно поінформована про свої права, чи мала реальну можливість ними скористатися, чи містило рішення про втручання в її права належне обґрунтування та чи був доступним передбачений законом спосіб його перевірки. Послідовний аналіз цих обставин дає змогу встановити, на якому саме етапі виникають перешкоди для реалізації прав учасника та чи забезпечує процесуальна процедура можливість усунути допущене порушення.

В умовах воєнного стану увага до процесуальних гарантій набуває додаткового значення. Особливості здійснення кримінального провадження за таких умов мають застосовуватися відповідно до закону, з урахуванням конкретних обставин та передбачених для учасників прав. Тому при дослідженні відповідних процедур необхідно з'ясовувати, як вони впливають на можливість особи брати участь у провадженні, отримувати правову допомогу, звертатися зі скаргами й захищати свої законні інтереси. Охорона прав у цих умовах потребує особливо уважної перевірки підстав процесуальних рішень та дотримання встановленого порядку їх ухвалення.

Завдання кримінального провадження визначені ст. 2 КПК України. Серед них закон прямо називає охорону прав, свобод та законних інтересів його учасників. Поряд із цим кримінальне провадження спрямоване на захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень та забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду. Досягнення цих завдань має відбуватися так, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не зазнала необґрунтованого процесуального примусу, а до кожного учасника застосовувалася належна правова процедура [57]. Отже, охорона прав учасників закладена в саму мету кримінального провадження. Додержання їхніх прав не можна оцінювати окремо від законності способів, якими досягаються результати розслідування та судового розгляду.

У науковій літературі охорону прав учасників кримінального провадження досліджують, зокрема, через повноваження суб'єктів, які здійснюють досудове розслідування та забезпечують перевірку законності процесуальних рішень. Д. Г. Іллящук проаналізував кримінальну процесуальну діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи на стадії досудового розслідування, зосередившись на здійсненні прокурором нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва [42]. Звернення до діяльності прокурора дає змогу визначити, які засоби реагування на порушення прав особи передбачені

під час розслідування. Водночас комплексний аналіз потребує дослідження повноважень слідчого судді й суду, діяльності слідчого та дізнавача, а також процесуальних можливостей учасників самостійно захищати свої права.

Важливе місце в дослідженні охорони прав учасників кримінального провадження посідають положення Конвенції та практика Європейського суду з прав людини. Згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [99]. Звернення до них дозволяє уточнювати зміст гарантій, установлених національним законодавством, і оцінювати обґрунтованість втручання у права людини. Для теми цього дослідження особливо важливо з'ясувати, як відповідні стандарти враховуються при застосуванні положень КПК України та чи забезпечують процесуальні механізми можливість скористатися ними в конкретному провадженні.

Особливої уваги в цьому зв'язку потребує досудове розслідування. На цій стадії можуть ухвалюватися рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проводитися слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, які впливають на права учасників. Закон надає уповноваженим особам повноваження, необхідні для розслідування кримінальних правопорушень, і водночас визначає порядок їх здійснення. Тому оцінка досудового розслідування має охоплювати не лише його результати, а й законність та обґрунтованість прийнятих рішень, дотримання прав учасників під час процесуальних дій, доступність оскарження і дієвість судового контролю. У цьому виявляється зв'язок між виконанням завдань розслідування та охороною прав людини.

З'ясування стану наукового розроблення проблеми потребує також звернення до історії кримінального процесуального права. Історико-правовий підхід дає змогу простежити зміну правового становища учасників провадження, уявлень про межі допустимого примусу та засобів захисту особи від неправомірних рішень. Значення аналізу розвитку держави і права для розуміння

сучасних правових інститутів відображено у праці В. С. Кульчицького та Б. Й. Тищика [61, с. 7]. З огляду на предмет цього дослідження важливо встановити, як формувалися гарантії прав учасників кримінального процесу та яким чином окремі з них набули значення обов'язкових вимог до сучасного провадження.

Порівняльно-правовий підхід, своєю чергою, дозволяє дослідити способи охорони прав учасників за законодавством інших держав і зіставити їх із положеннями КПК України. Так, О. Ю. Татаров і С. С. Чернявський зверталися до досвіду Грузії щодо реалізації нового кримінального процесуального законодавства [145]. Такий приклад показує значення аналізу практичних умов, у яких застосовуються законодавчі зміни. Для порівняння правових гарантій недостатньо встановити подібність окремих норм: необхідно враховувати повноваження органів кримінальної юстиції, порядок судового контролю, процесуальне становище учасників та засоби оскарження рішень, передбачені кожною правовою системою.

Питання вдосконалення законодавства у сфері охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження розглядають також В. М. Ребезюк і О. Є. Омельченко [123, с. 90]. Звернення науковців до цієї проблеми підтверджує необхідність оцінювати законодавчі гарантії з урахуванням порядку їх практичної реалізації. Відтак, подальше дослідження має поєднати аналіз процесуального статусу різних учасників, повноважень суб'єктів, відповідальних за додержання їхніх прав, засобів запобігання порушенням і можливостей відновлення порушених прав. Таке поєднання визначає логіку розгляду наукових праць, присвячених окремим складовим охорони прав у кримінальному провадженні.

Після ухвалення КПК України 2012 року дослідження охорони прав учасників кримінального провадження розвивалося за кількома взаємопов'язаними напрямами. Науковці аналізували загальні положення досудового розслідування, процесуальні функції його учасників, повноваження прокурора й слідчого судді, а також гарантії прав окремих осіб під час

проведення процесуальних дій і застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Такий поділ має значення для визначення стану розроблення проблеми: одні праці пояснюють побудову процесуального механізму загалом, інші зосереджені на тому, як він діє стосовно підозрюваного, потерпілого чи особи, права якої обмежуються під час розслідування.

До праць, присвячених досудовому провадженню, належить монографія О. Ю. Татарова «Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС)» (2012 р.). Автор дослідив діяльність слідчих, оперативних підрозділів та інших уповноважених осіб, їхню взаємодію, а також організаційні й правові умови здійснення досудового провадження. Окрему увагу приділено помилкам і порушенням законності, що виникають у практичній роботі слідчих підрозділів. Для цього дослідження монографія важлива тим, що дає змогу розглядати охорону прав учасників у зв’язку з порядком прийняття процесуальних рішень та організацією розслідування [144]. Водночас сформульовані у праці положення слід оцінювати з урахуванням подальших змін кримінального процесуального законодавства.

При визначенні меж досудового розслідування слід розрізняти отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення та початок відповідної стадії кримінального провадження. За КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР [106]. Водночас закон урегульовує дії уповноважених осіб після отримання повідомлення і передбачає окремі випадки проведення процесуальної дії до внесення відомостей до реєстру, зокрема невідкладного огляду місця події за умов, визначених ст. 214 КПК України [57]. Тому правове значення діяльності до внесення відомостей до ЄРДР не можна заперечувати, однак її не слід без уточнення ототожнювати зі стадією вже розпочатого досудового розслідування. Зазначене розмежування необхідне для аналізу наукових праць, у яких поняття досудового провадження використано в ширшому значенні.

Праву підозрюваного на захист присвячено дисертацію А. А. Ахундової

«Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні» (2013 р.). У ній досліджено процесуальний статус підозрюваного та його захисника, обсяг їхніх прав і обов'язків, а також засоби реалізації права на захист під час досудового розслідування. Значення цієї праці полягає у висвітленні взаємозв'язку між набуттям особою процесуального статусу, можливістю користуватися допомогою захисника та здійсненням слідчих і інших процесуальних дій за її участю [4].

Участь захисника на ранніх етапах кримінального провадження має значення для роз'яснення особі її прав, визначення правової позиції та своєчасного використання засобів оскарження. Відповідно до ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій у встановленому КПК України порядку повідомлено про підозру; особа, затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; а також особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено внаслідок невстановлення її місцезнаходження, попри вжиття передбачених Кодексом заходів для вручення [57]. Відтак оцінка забезпечення права на захист потребує врахування кожної із зазначених підстав набуття статусу підозрюваного та перевірки того, чи могла особа фактично скористатися допомогою захисника в момент, коли такої допомоги потребувала.

Інституційний аспект охорони прав людини розглянуто у дисертації В. Г. Андрусяка «Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження» (2015 р.). Автор визначає місце прокуратури в механізмі реалізації правозахисної функції держави, досліджує нормативні засади її діяльності та співвідносить національне регулювання з міжнародними підходами до захисту прав людини [3]. Зазначена праця має загальнотеоретичне спрямування, проте її висновки становлять основу для аналізу конкретних повноважень прокурора у кримінальному провадженні. При цьому загальне поняття правозахисної функції прокуратури слід відмежовувати від визначених Конституцією України та КПК України функцій і процесуальних повноважень прокурора.

Питання початку та загальних положень досудового розслідування досліджував В. В. Павловський. У його праці проаналізовано процесуальне значення відомостей про кримінальне правопорушення, порядок виникнення кримінальних процесуальних відносин і зміст положень, що регулюють досудове розслідування [91]. Для охорони прав особи важливо, щоб заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення розглядалися відповідно до вимог КПК України, а рішення й дії уповноважених осіб могли бути перевірені у встановленому законом порядку. Затримка з внесенням відомостей до ЄРДР впливає не лише на своєчасність розслідування, а й на можливість особи скористатися процесуальними засобами захисту своїх інтересів.

Правові й практичні питання початку досудового розслідування висвітлено також у дослідженні О. А. Вакулік «Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні». Авторка розглянула приймання заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, внесення відомостей до ЄРДР та діяльність уповноважених осіб на початковому етапі провадження [16]. Розглянуті питання безпосередньо пов’язані з правами заявника, потерпілого та інших осіб, інтересів яких стосується рішення про початок розслідування. Своєчасне внесення відомостей до реєстру має значення для визначення моменту початку досудового розслідування, здійснення подальших процесуальних дій і використання передбачених КПК України засобів оскарження бездіяльності. Відповідно, дослідження початкового етапу провадження дозволяє виявити порушення прав особи, які виникають ще до проведення слідчих (розшукових) дій.

Теоретичне значення для розуміння повноважень учасників провадження має дисертація І. В. Гловюк «Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації» (2016 р.). У ній запропоновано підхід до визначення кримінальних процесуальних функцій, досліджено їх співвідношення та особливості здійснення відповідними суб’єктами [23]. Для охорони прав учасників особливо важливим є розмежування функцій суду, сторони обвинувачення і сторони захисту, що дає змогу встановити, які саме

процесуальні можливості має кожен суб’єкт, хто відповідає за законність певного рішення та яким способом особа може домагатися перевірки втручання у її права.

Співвідношення різних способів перевірки законності досудової процесуальної діяльності розглядалося також у праці В. В. Ринди «Прокурорський нагляд, судовий та відомчий контроль за провадженням дізнання» (2012 р.) [125]. Значення такого наукового доробку полягає у постановці питання про межі повноважень прокурора, суду та керівника відповідного органу, а також про доступність оскарження для учасників провадження. Водночас дослідження виконане в період зміни кримінального процесуального законодавства, а тому запропоновані в ньому підходи потребують зіставлення із сучасним порядком дізнання та чинними повноваженнями дізнавача, прокурора і слідчого судді.

Окремий напрям наукового пошуку пов’язаний із засадою законності. Д. А. Пєший у дисертації «Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні» (2016 р.) дослідив зміст цієї засади, роль процесуальної форми, повноваження суб’єктів забезпечення законності та правові наслідки порушення закону [92]. У контексті охорони прав учасників його підхід дає підстави оцінювати законність не тільки за наявністю формального повноваження на проведення процесуальної дії. Значення мають також дотримання встановленої процедури, належне обґрунтування рішення та можливість усунути наслідки допущеного порушення.

При цьому законність як засада кримінального провадження поширюється на діяльність усіх уповноважених суб’єктів і не вичерпується питаннями прокурорського нагляду. Дослідження її забезпечення дозволяє пов’язати загальні вимоги КПК України з конкретними правами учасників: правом бути поінформованим про процесуальне рішення, користуватися правовою допомогою, заявляти клопотання, подавати докази й оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність у передбачених законом випадках. Саме через реалізацію таких можливостей вимога додержання закону набуває практичного змісту.

Важливо, що предметом наукового аналізу є права не лише підозрюваного чи обвинуваченого. Д. Ю. Кавун у дисертації «Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні» (2017 р.) дослідив складові цього механізму та роль потерпілого, його представника, слідчого, прокурора і слідчого судді в реалізації й відновленні прав особи, якій заподіяно шкоду кримінальним правопорушенням [44]. Цінність такого підходу полягає в тому, що процесуальні гарантії розглядаються з урахуванням потреб потерпілого: отримання інформації про перебіг провадження, участі у передбачених законом діях, заявлення клопотань та використання доступних засобів оскарження.

Порівняння становища потерпілого і підозрюваного показує, що охорона прав учасників провадження не зводиться до однакового набору процесуальних засобів для всіх осіб. Зміст гарантій залежить від процесуального статусу, характеру втручання в права та мети участі особи у провадженні. Водночас різниця у статусі не усуває загального обов’язку забезпечити кожному учасникові належну правову процедуру. Тому дослідження праць, присвячених потерпілому, є необхідним для формування цілісного уявлення про охорону прав у кримінальному процесі.

Значну увагу науковці приділили гарантіям свободи та особистої недоторканності під час застосування тримання під вартою. М. І. Дерев’янко у праці «Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» (2015 р.) дослідила систему гарантій, спрямованих на захист особи при вирішенні питання про цей запобіжний захід [26]. Зазначена проблематика має особливе значення з огляду на інтенсивність обмеження права на свободу, яка охоплює перевірку підстав застосування тримання під вартою, забезпечення участі захисника, судовий розгляд відповідного клопотання та подальшу перевірку законності й обґрунтованості обмеження свободи.

У дисертації А. С. Черкесової «Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні» (2018 р.) досліджено поняття та види процесуальних гарантій, а також особливості обмеження прав підозрюваного й

обвинуваченого на різних етапах провадження [154]. Авторка звернула увагу на участь сторони обвинувачення і слідчого судді у вирішенні питань, пов'язаних із таким обмеженням. Запропонована в роботі класифікація суб'єктів є науковою позицією; при її використанні необхідно враховувати, що повноваження кожного з них і порядок їх реалізації встановлюються КПК України. Практичне значення дослідження полягає у висвітленні тих гарантій, які дають змогу перевірити підстави втручання у права особи та запобігти його необґрунтованому продовженню.

Забезпечення прав під час окремої слідчої дії досліджено Д. О. Шингарьовим у дисертації «Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування» (2017 р.). Автор проаналізував правове регулювання отримання показань, запропонував класифікацію допитів і визначив складові механізму забезпечення прав осіб, які беруть участь у цій процесуальній дії [157]. Окремо розглянуто допит малолітніх і неповнолітніх учасників провадження та одночасний допит раніше допитаних осіб. Праця засвідчує, що охорона прав під час допиту залежить не лише від загального процесуального статусу особи, а й від способу проведення дії, її віку та інших обставин, які вимагають застосування спеціальних правил КПК України.

Діяльність захисника при найбільш істотних обмеженнях свободи досліджував О. В. Винокуров у праці «Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» (2018 р.). Автор проаналізував зміст захисту під час затримання, розгляду питання про застосування тримання під вартою, продовження строку його дії та зміни запобіжного заходу, а також звернувся до практики Європейського суду з прав людини [17]. Тому виникає потреба оцінювати не лише факт участі захисника, а й можливість з'ясувати підстави затримання та тримання під вартою, узгодити правову позицію з підзахисним і представити його інтереси під час розгляду відповідних питань слідчим суддею або судом.

Права особи у провадженні щодо кримінальних проступків стали

предметом дослідження В. І. Божика «Забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків» (2020 р.). У праці розглянуто гарантії прав учасників під час дізнання, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та закінчення досудового розслідування; приділено увагу й зарубіжному досвіду [11]. Це дослідження дає підстави окремо оцінювати, чи забезпечують передбачені для кримінальних проступків процедури достатні можливості для реалізації прав особи. Спрощення процесуального порядку саме по собі не може виправдовувати позбавлення учасника гарантій, установлених законом.

Роль прокурора у забезпеченні прав громадян на досудових стадіях кримінального процесу докладно розглянуто В. В. Юсубовим. Автор дослідив повноваження прокурора на різних етапах досудового розслідування, питання співвідношення прокурорського нагляду, судового та відомчого контролю, а також значення міжнародних стандартів прав людини для прокурорської діяльності [160]. У межах предмета цього дослідження зазначена праця дає змогу оцінити, як прокурор використовує надані законом повноваження для запобігання порушенням, реагування на них та забезпечення законності процесуальних рішень. Водночас відповідальність за охорону прав учасників провадження не може покладатися лише на прокурора: відповідні обов’язки й контрольні повноваження розподілені між кількома суб’єктами кримінального процесу.

Комплексне дослідження охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на основі порівняльно-правового аналізу здійснив В. М. Ребезюк. У його праці розглянуто правовий статус учасників, процесуальний механізм охорони їхніх прав та відповідний міжнародний досвід [121]. Отже, питання комплексного підходу до цієї проблеми вже порушувалося в науці, що необхідно враховувати при визначенні самостійного предмета й наукової новизни подальшого дослідження. Потребу в новому аналізі зумовлюють подальший розвиток кримінального процесуального законодавства, практика його застосування та питання охорони прав учасників за умов воєнного

стану. Зіставлення раніше сформульованих положень із чинним правовим регулюванням дозволить визначити, які висновки зберігають значення, а які потребують перегляду або уточнення.

Питання системності гарантій розкрито також у дисертації І. Ю. Бабенко «Сучасні гарантії реалізації прав людини на стадії досудового розслідування за законодавством України» (2021 р.). Авторка розрізняє нормативну та реалізаційну складові забезпечення прав людини, а також аналізує гарантії від моменту отримання інформації про можливе кримінальне правопорушення і після внесення відомостей до ЄРДР [5]. Така систематизація дає змогу виявити проблеми захисту прав особи ще до початку досудового розслідування, не ототожнюючи відповідний проміжок часу зі стадією розслідування у значенні КПК України. Для порівняльно-правового аналізу важливо встановити, якими засобами в різних правових системах забезпечується своєчасний початок розслідування та доступ особи до процедури оскарження.

Подальший розвиток досліджень гарантій свободи й особистої недоторканності відображено у дисертації А. А. Жука «Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою» (2022 р.) [38]. У дослідженні розглянуто порушення, які можуть виникати під час затримання та подальшого тримання особи під вартою, зокрема недодержання підстав і процесуального порядку обмеження свободи, порушення права на захист та порядку документування процесуальних дій. З огляду на це особливого значення набувають своєчасна перевірка законності затримання, належне обґрунтування клопотання про застосування запобіжного заходу та забезпечення участі підозрюваного й захисника під час його розгляду.

Окремого розгляду в науковій літературі набули повноваження слідчого судді, оскільки судовий контроль є одним із засобів запобігання необґрунтованому втручанню в права особи під час досудового розслідування. У дослідженні М. А. Макарова «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи» (2018 р.) проаналізовано поняття, види й межі судового контролю, порядок розгляду слідчим суддею клопотань про

застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволів на проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого і прокурора [75]. Автор розглядає судовий контроль на різних етапах досудового розслідування: до проведення процесуальної дії, під час вирішення питання про обмеження прав особи та при перевірці вже ухваленого рішення. Це дозволяє точніше визначити, які гарантії спрямовані на запобігання порушенню права, а які забезпечують можливість оскаржити допущене втручання.

Звернення до проблематики судового контролю має значення і для розмежування повноважень слідчого судді та прокурора. Кожен із цих суб'єктів бере участь у забезпеченні законності досудового розслідування, проте діє в межах власної процесуальної компетенції. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва та користується передбаченими КПК України повноваженнями. Слідчий суддя, зі свого боку, вирішує віднесені законом до його компетенції питання й розглядає відповідні скарги. Тому наукове дослідження охорони прав учасників провадження потребує з'ясування не лише того, хто уповноважений реагувати на можливе порушення, а й того, коли особа отримує доступ до судової перевірки та який результат може мати використання цього засобу захисту.

Подальшого розвитку в юридичній науці набуло дослідження права на захист з урахуванням міжнародних стандартів. Т. В. Бабчинська у дисертації «Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів» (2020 р.) розглянула здійснення цього права під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій, завершення досудового розслідування, судового розгляду та перегляду судових рішень [6]. На відміну від праць, присвячених одному процесуальному рішенню чи окремій стадії, це дослідження дає змогу простежити безперервність гарантій захисту впродовж кримінального провадження. Такий підхід є важливим, оскільки можливість скористатися правовою допомогою лише на певному етапі не усуває наслідків

обмеження цього права під час попередніх процесуальних дій.

У праці Т. В. Бабчинської порушено також питання ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування. Його розгляд вимагає розмежування доступу до матеріалів до завершення розслідування та відкриття матеріалів після його завершення, оскільки КПК України встановлює для цих процедур різне правове регулювання [6]. Доступ до відомостей має істотне значення для підготовки обґрунтованих клопотань і заперечень, перевірки підстав процесуальних рішень та визначення позиції захисту. Водночас обсяг матеріалів, доступних на конкретному етапі, слід оцінювати відповідно до положень КПК України, не ототожнюючи право на захист із безумовним доступом до всіх матеріалів незавершеного розслідування. Тому наукового аналізу потребує співвідношення передбачених законом обмежень ознайомлення з матеріалами та можливості особи ефективно захищати свої права.

Самостійним аспектом права на захист є надання підозрюваному та обвинуваченому достатнього часу й можливостей для його підготовки. Таку проблему досліджено у дисертації Т. Ю. Марченко «Право підозрюваного, обвинуваченого мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту: теорія і практика реалізації у кримінальному провадженні України» (2021 р.). Авторка аналізує доступ до матеріалів провадження, умови ознайомлення з ними, а також вплив строків проведення процесуальних дій на реальну можливість сторони захисту сформувати правову позицію [80]. Особливу увагу приділено співвідношенню розумних строків кримінального провадження і часу, потрібного для підготовки захисту. Вказана проблема свідчить, що швидкість провадження сама по собі не є достатнім показником його належності: процесуальні строки мають застосовуватися з урахуванням права особи ефективно брати участь у розгляді питань, які стосуються її становища.

Окремої уваги потребує охорона приватного життя під час негласних слідчих (розшукових) дій. В. О. Шерудило у статті «Судовий контроль під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов’язаних з втручанням у

приватне спілкування» (2018 р.) дослідив питання законності та обґрунтованості такого втручання, роль слідчого судді й використання отриманих результатів у доказуванні [156]. Особливість цього напряму досліджень полягає в тому, що особа не завжди може знати про проведення дії під час її здійснення та негайно заперечити проти втручання. За таких умов особливого значення набувають передбачені законом підстави надання дозволу, межі проведення дії, фіксація її результатів і можливість подальшої перевірки додержання встановленого порядку.

Дослідження негласних слідчих (розшукових) дій дає змогу розширити предмет аналізу за межі гарантій, пов’язаних із затриманням і триманням під вартою. У кримінальному провадженні обмеження можуть стосуватися різних прав, а інтенсивність і спосіб втручання залежать від характеру процесуальної дії. Тому висновок про належну охорону прав не можна робити лише за результатами перевірки дотримання гарантій свободи особи. Потрібно дослідити, чи забезпечує процесуальний порядок належний захист приватного спілкування, чи відповідають підстави втручання вимогам закону та чи існують дієві засоби перевірки правомірності дій уповноважених осіб.

Важливим напрямом сучасних досліджень є також застосування конвенційних стандартів до обмеження права на свободу та особисту недоторканність. О. Хабло та Ю. Бут у статті «Правомірність обмеження права на свободу й особисту недоторканність: стандарти Європейського суду з прав людини» (2025 р.) розглянули вимоги до законності такого обмеження й підстав застосування запобіжних заходів, пов’язаних із позбавленням свободи, зокрема в умовах воєнного стану [151]. Звернення до цієї праці дає змогу доповнити аналіз положень КПК України дослідженням підходів Європейського суду з прав людини. При цьому важливо відрізняти наявність передбаченої законом підстави для втручання від оцінки обґрунтованості його застосування в конкретному провадженні. Саме на рівні такого рішення з’ясовується, чи дотримано гарантії права особи на свободу.

Проведений аналіз праць, присвячених конвенційним стандартам,

засвідчує їх значення для оцінки затримання, тримання під вартою, реалізації права на захист і здійснення судового контролю. Водночас подібність формулювань у законодавстві різних держав не свідчить про однакову дієвість процесуальних гарантій. Для порівняльно-правової оцінки необхідно з'ясовувати, хто ухвалює рішення про втручання у права особи, які вимоги ставляться до його обґрунтування, коли заінтересована особа може взяти участь у відповідній процедурі та яким чином перевіряється законність ухваленого рішення. Практичне значення мають також доступність правової допомоги, строки розгляду скарг і можливість усунення наслідків порушення.

Узагальнення наукових праць свідчить про ґрунтовне дослідження окремих прав учасників кримінального провадження, процесуальних дій і заходів забезпечення провадження. Разом із тим подальшого аналізу потребують взаємозв'язок установлених гарантій, їх дія на стадіях досудового розслідування й судового розгляду та порядок застосування за умов воєнного стану. Зіставлення положень КПК України з міжнародними стандартами й досвідом інших держав має здійснюватися з урахуванням чинного правового регулювання та практики його застосування. Це дасть змогу точніше визначити, за яких умов забезпечується охорона прав, свобод та законних інтересів різних учасників кримінального провадження.

1.2. Поняття та сутність охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження

З'ясування змісту охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження потребує визначення того, що становить предмет такої охорони, з якого моменту виникають відповідні обов'язки уповноважених державних органів та в чому полягає їх виконання. Значення цих питань зумовлене особливостями кримінальної процесуальної діяльності. Держава, з одного боку, зобов'язана забезпечувати розслідування кримінальних правопорушень і здійснення правосуддя. З іншого боку, здійснення зазначених

повноважень може супроводжуватися втручанням у свободу, приватне життя, право власності та інші права людини. Тому результат провадження не можна оцінювати окремо від способу, у який його було досягнуто [33].

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [52]. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Для кримінального провадження наведене положення означає, що слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя та суд зобов'язані в межах своїх повноважень забезпечувати додержання прав людини під час прийняття процесуальних рішень і проведення процесуальних дій. Конституційна вимога охоплює як недопущення незаконного примусу, так і виконання позитивних обов'язків щодо забезпечення прав особи. Конкретизацією таких обов'язків у кримінальному процесуальному законодавстві є роз'яснення прав, належний розгляд клопотань і скарг, обґрунтування підстав втручання у права особи та забезпечення доступу до передбачених законом засобів їх захисту [57].

У дослідженнях кримінального процесу поняття охорони нерідко вживають поряд із поняттями забезпечення, гарантування, реалізації та захисту прав. Близькість цих категорій пояснюється тим, що вони описують взаємопов'язані аспекти правового становища особи та діяльності, спрямованої на додержання її прав. Право має бути визнане й закріплене; особа повинна отримати можливість ним користуватися; уповноважені суб'єкти мають утримуватися від його безпідставного обмеження; у разі порушення необхідна дієва правова реакція, спрямована на його припинення та усунення наслідків. Проте ототожнення зазначених категорій не дозволяє точно визначити призначення охорони в кримінальному провадженні [38; 121].

Так, А. А. Жук у дослідженні охорони прав підозрюваного під час застосування тримання під вартою розмежовує забезпечення, охорону й захист, пов'язуючи охорону насамперед із запобіганням порушенням прав особи [37, с. 244]. Підтримуючи такий підхід, слід визнати запобіжну спрямованість однією з визначальних ознак охорони прав. Водночас предмет його праці обмежений

становищем підозрюваного у зв’язку із застосуванням конкретного запобіжного заходу. Дослідження прав усіх учасників кримінального провадження потребує ширшої постановки питання: охорони потребують не лише права особи, щодо якої вирішується питання про тримання під вартою, а й права потерпілого, свідка, заявника, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та інших учасників провадження.

У свою чергу О. Є. Омельченко та В. М. Ребезюк розглядають охорону прав, свобод та законних інтересів учасників у зв’язку з правовими засобами, які застосовуються під час досудового розслідування й судового провадження [122]. Звернення до діяльності суб’єктів кримінального провадження дає змогу розкрити практичний зміст охорони та встановити, як передбачені законом гарантії впливають на можливість особи реалізувати свої права. Водночас охорону не слід ототожнювати з будь-якою процесуальною діяльністю слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді або суду. Охоронне значення мають ті приписи та дії з їх виконання, які забезпечують належні умови здійснення прав особи, запобігають необґрунтованому втручанню та дозволяють своєчасно припинити порушення.

О. П. Кучинська досліджує роль принципів кримінального провадження в забезпеченні прав його учасників [63, с. 84]. Звернення до цієї проблематики дозволяє пов’язувати охорону прав із додержанням засад кримінального провадження та дією процесуальних гарантій. Право подати клопотання має практичне значення тоді, коли особа знає про нього, може викласти свою позицію, а уповноважений суб’єкт зобов’язаний розглянути клопотання в порядку та строки, встановлені законом. Реалізація права на захисника передбачає своєчасне отримання його допомоги, зокрема можливість конфіденційного спілкування та підготовки до участі у процесуальних діях. Отже, охорона стосується умов, без яких закріплене законом право не може бути належно здійснене, а її зміст розкривається через зв’язок прав учасника з обов’язками суб’єктів, уповноважених забезпечувати їх реалізацію.

Звернемо увагу й на розмежування понять «права» і «свободи», що

дозволить уточнити зміст благ та можливостей особи, що підлягають охороні у кримінальному провадженні. У правовому становищі учасника кримінального провадження право найчастіше виражає визначену законом можливість учинити певну процесуальну дію або вимагати відповідної поведінки від уповноваженої особи. Підозрюваний має право знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють; потерпілий – подавати докази й клопотання; інші учасники – користуватися правами, передбаченими для їхнього процесуального становища [57]. Як зазначає П. М. Рабінович, свобода характеризує сферу самостійного вибору особи, межі допустимого втручання в яку визначаються конституційними та міжнародними гарантіями й конкретизуються у законодавстві [117]. Водночас здійснення прав також передбачає самостійність особи, тому наведене розмежування має відносний характер.

Провести цілком чітку межу між правом і свободою в кожному випадку неможливо. Право на свободу та особисту недоторканність охороняє людину від свавільного позбавлення свободи та передбачає гарантії перевірки законності такого втручання. Право на повагу до приватного життя також передбачає сферу, у якій особа самостійно визначає свою поведінку, а втручання держави має відповідати вимогам законності, переслідувати допустиму мету та бути необхідним у демократичному суспільстві [48]. Для кримінального провадження вирішальним є з’ясування характеру можливого втручання та гарантій, необхідних для запобігання його свавільності й перевірки правомірності.

Використання в ст. 2 КПК України поряд із правами та свободами категорії «законні інтереси» свідчить про те, що предмет охорони не вичерпується безпосередньо сформульованими у КПК України правомочностями. Учасник може прагнути правомірного результату, що випливає з його процесуального становища й загального змісту закону, хоча окрема норма не гарантує йому отримання саме такого результату. Водночас посилання на законний інтерес не надає особі можливості вимагати дій, які суперечать кримінальному процесуальному законодавству або порушують права інших учасників [57].

Тому визначення змісту законного інтересу потребує співвіднесення очікуваного особою блага із завданнями та засадами кримінального провадження.

Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 має методологічне значення для розуміння охоронюваного законом інтересу. За змістом сформульованої Судом правової позиції, такий інтерес виражає правомірне прагнення особи до певного матеріального або нематеріального блага, яке безпосередньо не закріплене як її суб'єктивне право, проте підлягає самостійній правовій охороні [134]. Хоча рішення ухвалено у справі щодо тлумачення положень цивільного процесуального законодавства, Суд розглянув відповідне поняття також у зв'язку з його вживанням в інших законах України. Тому наведений підхід може бути використаний для з'ясування змісту законного інтересу у кримінальному провадженні з урахуванням його завдань, засад і процесуального становища конкретного учасника. Відсутність окремого права на бажане рішення не усуває потреби розглянути правомірний інтерес особи та врахувати його під час прийняття такого рішення.

Потерпілий, наприклад, зацікавлений у належному дослідженні обставин заподіяної йому шкоди. Наявність такого інтересу не означає права визначати всі рішення органу досудового розслідування, але вимагає, щоб його клопотання розглядалися в установленому порядку, а подані докази отримували належну оцінку. Власник майна, щодо якого вирішується питання про обмеження права власності, заінтересований у збереженні можливості користуватися майном. Під час вирішення питання про арешт майна слідчий суддя або суд має враховувати розумність і співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження та наслідки такого арешту для відповідних осіб згідно зі ст. 173 КПК України. У наведених випадках законний інтерес пов'язаний із суб'єктивними правами потерпілого чи власника майна, однак не означає безумовного права на прийняття бажаного для них процесуального рішення [57].

Інтереси учасників можуть не збігатися. Потерпілий прагне належного реагування на кримінальне правопорушення і відшкодування завданої шкоди.

Підозрюваний зацікавлений у перевірці обґрунтованості підозри, використанні права на захист і недопущенні необґрунтованого примусу. Свідок може бути зацікавлений у забезпеченні своєї безпеки та нерозголошенні відомостей приватного характеру. Законність відповідного інтересу визначається його узгодженістю з вимогами права, а не відповідністю обраній слідчим чи прокурором версії події. Належна правова процедура вимагає враховувати процесуальне становище кожної особи та належно мотивувати рішення, яким відхиляються її клопотання або обмежуються її права. Відмінність інтересів учасників сама по собі не свідчить про неправомірність будь-якого з них [78, с. 294].

Окремої уваги потребує співвідношення законного інтересу та суб'єктивного права. Наявність права дає особі можливість вимагати певної визначеної законом поведінки: наприклад, розгляду належно поданого клопотання в установленому порядку. Законний інтерес може стосуватися бажаного результату розгляду, але не усуває повноваження уповноваженої особи ухвалити інше рішення за належних підстав. Охорона інтересу полягає в тому, щоб цей результат визначався на основі закону, встановлених обставин і мотивованої оцінки доводів учасника. Відмова в задоволенні клопотання сама по собі не свідчить про порушення законного інтересу; порушення може полягати в ігноруванні звернення або в ухваленні необґрунтованого рішення. Водночас не розгляд клопотання, щодо якого закон установлює відповідний обов'язок, порушує також процесуальне право особи, за допомогою якого вона реалізує свій інтерес [57].

У ст. 2 КПК України законодавець використовує поняття «охорона», а поряд із ним – «захист» особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Об'єкт і спрямованість цих завдань відрізняються. Захист від кримінальних правопорушень пов'язаний із реагуванням держави на протиправне посягання. Охорона прав учасників стосується того, у який спосіб здійснюється саме кримінальне провадження і як забезпечується додержання прав залучених до нього осіб. Разом із тим охорона прав потерпілого може

сприяти виконанню завдання захисту особи від кримінальних правопорушень. Зв'язок між завданнями не дає підстав ототожнювати їхній зміст [57]. Вживання терміна «захист» у цій нормі також не вичерпує його значення щодо захисту процесуальних прав учасника від незаконних рішень, дій чи бездіяльності.

У науковій літературі поширений підхід, за яким охорону пов'язують із недопущенням порушення права, а захист – із реагуванням на вже допущене порушення. А. А. Жук, аналізуючи права підозрюваного, звертає увагу саме на запобіжне призначення охорони [38]. Розмежування за такою ознакою дозволяє, на думку Д. О. Кохановського, визначити основну спрямованість відповідної діяльності, проте потребує уточнення. Особа може звернутися по захист за наявності безпосередньої загрози порушення права або перешкод у його здійсненні. Натомість після виявлення одного порушення уповноважені особи можуть уживати заходів, спрямованих на недопущення його повторення. Тому час виникнення порушення не є єдиним критерієм розмежування охорони й захисту. Значення мають також підстави застосування відповідних засобів, їхня безпосередня мета та правові наслідки [53].

На нашу думку, *охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження має переважно запобіжне спрямування й полягає у створенні належних умов для реалізації прав, додержанні допустимих меж втручання та своєчасному припиненні порушень. Захист охоплює дії, спрямовані на подолання конкретної загрози порушення права, усунення перешкод у його здійсненні, припинення неправомірного втручання та відновлення порушених прав. Можливий збіг окремих засобів охорони й захисту пояснюється їх спільною спрямованістю на додержання прав особи та не усуває відмінностей між цими поняттями. Охорону і захист доцільно розглядати як взаємопов'язані напрями забезпечення прав, свобод та законних інтересів, яке охоплює їх нормативне закріплення, реалізацію та належне реагування на порушення*. Запропоноване співвідношення дозволяє зберегти відмінність між поняттями, не відокремлюючи їх штучно одне від одного.

Визначення охорони лише як «стану непорушності права» було б

неповним. У кримінальному провадженні окремі права можуть зазнавати правомірних обмежень, що не означає допустимості обмеження будь-якого права. Затримання, арешт майна чи проведення окремих слідчих (розшукових) дій за встановлених законом підстав впливають на можливості особи, проте сам факт такого впливу ще не свідчить про порушення. Охорона прав за цих обставин полягає в тому, щоб втручання здійснювалося компетентним суб'єктом, для визначеної законом мети, за наявності належних підстав, у встановленій процедурі та лише в необхідних межах. Отже, варто підтримати Т. О. Лоскутова в тому, що правомірність обмеження залежить від сукупності його підстав, мети, порядку здійснення та співрозмірності, а не лише від наявності в уповноваженої особи відповідного повноваження [72, с. 526].

Наведене дає підстави виокремити дві взаємопов'язані сторони охорони. Перша спрямована на забезпечення особі можливості користуватися її правами та виявляється у своєчасному визначенні процесуального становища відповідно до закону, наданні необхідної інформації, роз'ясненні прав і створенні умов для їх здійснення. Друга стосується меж владного втручання й охоплює додержання правових підстав обмеження, перевірку необхідності відповідного рішення та недопущення використання процесуального повноваження всупереч його призначенню. Охорона не може бути ефективною, якщо належним чином забезпечена лише одна із зазначених сторін. Саме утримання від незаконного втручання не замінює обов'язку створювати умови для здійснення прав, а надання особі процесуальних можливостей не виправдовує свавільного примусу.

А. В. Піддубна, досліджуючи систему процесуальних гарантій прав учасників на стадії досудового розслідування, відносить до її складових кримінальну процесуальну форму, засади кримінального провадження, процесуальний статус особи, заходи забезпечення кримінального провадження, засоби відновлення порушених прав, контроль і нагляд уповноважених органів та юридичні санкції [93, с. 243]. Такий підхід підтверджує, що права учасника не реалізуються ізольовано від умов, створених законом і правозастосовною практикою. Водночас наявність процесуальних гарантій характеризує юридичні

умови здійснення прав, тоді як поняття охорони розкриває спрямованість їх застосування на недопущення неправомірного втручання та забезпечення належного становища особи. Розмежування цих категорій дозволяє визначити сутність охорони, не ототожнюючи її з переліком засобів, за допомогою яких вона здійснюється.

Зауважимо, що більш ширший зміст забезпечення прав порівняно з їх охороною не означає, що термін «забезпечення» має однакове значення в усіх положеннях кримінального процесуального законодавства. Зміст відповідної правової категорії необхідно встановлювати з урахуванням предмета регулювання конкретної норми, визначених нею прав та обов'язків. Наприклад, засада забезпечення права на захист у ст. 20 КПК України має визначений законом зміст і коло осіб, щодо яких вона застосовується. Йдеться, зокрема, про можливість спростовувати підозру чи обвинувачення, збирати й подавати докази, користуватися допомогою захисника та реалізовувати інші передбачені законом процесуальні права. Тому забезпечення права на захист слід розглядати з урахуванням його спеціального процесуального змісту, відрізняючи від загальнотеоретичного поняття забезпечення прав усіх учасників провадження [57].

Гарантування прав також має самостійний зміст. Гарантування полягає у встановленні та забезпеченні дії умов і засобів, завдяки яким особа може здійснити належне їй право та захистити його від порушення. Законодавчий перелік прав становить необхідну основу, але не вичерпує відповідних гарантій. Значення мають обов'язки уповноважених осіб, правила ухвалення рішень, вимоги до їх обґрунтування, участь захисника чи представника, можливість звернення до суду. Охорона відображає спрямованість застосування цих правових засобів на створення та збереження належних умов реалізації прав особи. Отже, гарантія й охорона пов'язані, але характеризують різні сторони кримінальної процесуальної діяльності: гарантія визначає умову або засіб забезпечення права, а охорона – призначення діяльності щодо запобігання його порушенню та необґрунтованому обмеженню [93, с. 244].

Поняття реалізації стосується фактичного здійснення особою права. Учасник реалізує право, коли подає клопотання, надає пояснення, користується допомогою захисника або оскаржує рішення в установленому законом порядку. Охорона створює умови, за яких така поведінка є можливою та не супроводжується необґрунтованими перешкодами. Водночас обов'язок держави охороняти право існує і тоді, коли особа поки не скористалася ним. Зокрема, свобода від самовикриття передбачає недопустимість примушування особи до надання пояснень чи показань, які можуть стати підставою для підозри або обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення. Додержання цієї гарантії не залежить від попереднього заявлення особою відповідної вимоги, а уповноважені суб'єкти зобов'язані роз'яснити їй передбачене законом право та поважати зроблений вибір [57].

Відновлення порушеного права характеризує спрямованість і результат застосування засобів захисту. Залежно від характеру порушення правове реагування може полягати у припиненні незаконного обмеження, скасуванні рішення, наданні особі можливості скористатися процесуальним правом або відшкодуванні шкоди за встановлених законом умов. Не кожне порушення допускає повернення особи в попереднє фактичне становище. Наприклад, після розголошення відомостей приватного характеру сам факт визнання відповідних дій незаконними не усуває всіх їхніх наслідків. Відшкодування шкоди також не завжди відновлює становище, яке існувало до порушення, однак може компенсувати завдані особі втрати у передбачених законом випадках [112]. Тому охорона повинна бути спрямована передусім на своєчасне запобігання порушенню, а не лише на подальше виправлення його наслідків.

Для визначення сутності охорони необхідно враховувати відмінність між особою як носієм прав людини й особою як учасником кримінального провадження. Конституційні права та свободи не виникають у момент набуття процесуального статусу. Кримінальне провадження створює особливі умови їх здійснення та може передбачати обмеження окремих прав на підставах і в порядку, встановлених законом. Натомість конкретні процесуальні права

залежать від становища особи відповідно до КПК України. Підозрюваний, потерпілий, свідок чи цивільний позивач не мають однакового обсягу процесуальних прав та обов'язків. Однак кожен із них зберігає право на повагу до людської гідності та на додержання гарантій, що поширюються на відповідну ситуацію. Набуття процесуального статусу конкретизує можливості особи у провадженні, але не може бути підставою для заперечення належних їй основоположних прав [57].

Коло осіб, права яких можуть зачіпатися кримінальним провадженням, не вичерпується стороною обвинувачення і стороною захисту. Поняття учасників кримінального провадження визначене п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України та охоплює осіб із різними підставами участі й процесуальними функціями. Поряд із підозрюваним і потерпілим охорони потребують права заявника, свідка, цивільного позивача, цивільного відповідача, їхніх представників та інших осіб, зазначених у КПК України. Зокрема, закон відносить до учасників провадження третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та іншу особу, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Відтак, відсутність у особи статусу підозрюваного або потерпілого не усуває необхідності охорони її прав, якщо процесуальні рішення чи дії безпосередньо впливають на її правове становище [57].

Правове становище потерпілого показує, чому охорону прав не можна зводити до протидії необґрунтованому обвинуваченню. Особа, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди, заінтересована у своєчасному реагуванні держави, отриманні інформації та можливості брати участь у провадженні відповідно до КПК України. Додержання прав підозрюваного не звільняє уповноважених суб'єктів від обов'язку розглядати клопотання потерпілого та забезпечувати реалізацію належних йому процесуальних прав. Водночас інтерес потерпілого в результативному розслідуванні не виправдовує порушення прав іншої особи. Охорона прав кожного учасника потребує такого порядку здійснення процесуальної діяльності, за якого реалізація прав одного учасника узгоджується з додержанням прав інших [57]. Взаємозв'язок правових

можливостей учасників набуває особливого значення під час розгляду питань про вдосконалення законодавчих засад їх охорони [123, с. 91].

Охорона прав підозрюваного має враховувати значний вплив кримінального провадження на становище особи ще до вирішення питання про її винуватість. Повідомлення про підозру, проведення слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження та поширення відомостей про провадження можуть впливати на її свободу, приватне життя, майнові права й репутацію. Саме тому презумпція невинуватості має значення не лише для формулювання підсумкового судового рішення. Ставлення до особи, вина якої не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, повинно відповідати ставленню до невинуватої особи. Застосування процесуального примусу потребує самостійних законних підстав, а його обґрунтування не може підміняти доведення винуватості або створювати враження, що питання про неї вже вирішено [57].

Процесуальне становище свідка, наголошує Т. О. Закревська, визначається необхідністю отримання від нього відомостей про обставини, що підлягають доказуванню, та поєднує передбачені законом права й обов'язки [41]. Охорона його прав охоплює повагу до гідності, роз'яснення прав та обов'язків, дотримання свободи від самовикриття, недопущення незаконного тиску та реагування на загрози безпеці. Виконання обов'язку давати правдиві показання не скасовує права свідка відмовитися від показань у передбачених КПК України випадках і користуватися правовою допомогою адвоката [57]. Особливе значення має правильне визначення становища особи, якщо запитання фактично стосуються її можливої причетності до кримінального правопорушення. Охорона також охоплює застосування передбачених законом заходів безпеки за наявності відповідних підстав, оскільки участь у доказуванні не повинна залишати особу без захисту від погроз чи іншого протиправного впливу [103].

Участь юридичних осіб підтверджує, що предмет охорони у кримінальному провадженні охоплює також права та законні інтереси, які можуть належати таким особам. Цивільний позивач або цивільний відповідач

може бути юридичною особою; кримінальне провадження може впливати на її майнові та інші законні інтереси. Здійснення належних юридичній особі процесуальних прав забезпечується через осіб, уповноважених представляти її відповідно до КПК України [57]. Конституційні гарантії людської гідності, свободи та особистої недоторканності за своєю природою належать фізичній особі. Натомість передбачені законом процесуальні можливості юридичної особи та гарантії захисту її майнового становища потребують урахування особливостей її правосуб'єктності. Отже, зміст охорони визначається також природою носія відповідного права та можливістю застосування до нього конкретної гарантії.

Відмінності процесуального становища учасників зумовлюють поєднання загальних вимог до охорони їхніх прав зі спеціальними гарантіями. Для підозрюваного особливе значення мають право на захист, презумпція невинуватості та перевірка підстав примусу. Для потерпілого – можливість бути почутим і користуватися передбаченими законом способами відстоювання інтересу, пов'язаного із завданою шкодою. Для свідка – належні умови виконання процесуального обов'язку й захист від неправомірного впливу. Для власника майна – законність, обґрунтованість, обсяг і тривалість обмеження права власності. Спільною для всіх названих ситуацій залишається вимога, щоб правове становище особи визначалося законом, а втручання в нього не було свавільним. Різний обсяг процесуальних прав не означає меншої значущості охорони прав будь-кого з учасників.

Тому охорону не можна звести до переліку дій, однакового щодо кожного учасника. Загальне призначення охорони є спільним, але конкретний зміст залежить від права або інтересу, характеру загрози, процесуального становища особи та стадії провадження. Навіть однорідні правові засоби можуть виконувати різні завдання. Правнича допомога захисника забезпечує реалізацію права підозрюваного на захист від підозри, а обвинуваченого – від обвинувачення, тоді як представництво потерпілого допомагає йому здійснювати власні процесуальні права та відстоювати законні інтереси. Обидва

випадки належать до охорони прав учасників, але мають різні правові підстави та процесуальний зміст. Отже, як стверджує О. П. Кучинська, спільна спрямованість гарантій на забезпечення прав особи поєднується з їх пристосуванням до потреб конкретного учасника, що необхідно враховувати під час визначення сутності охорони [62].

Важливою рисою охорони прав є її безперервність. Обов'язок поважати права особи не виникає лише після подання скарги або встановлення судом порушення. Відповідний обов'язок існує від моменту, коли кримінальна процесуальна діяльність починає впливати на права та законні інтереси особи, і зберігається протягом усього періоду такого впливу. До набуття певного процесуального статусу особа користується конституційними гарантіями та гарантіями, застосування яких пов'язане з характером фактичного втручання у її права. Після набуття статусу до них додаються спеціальні процесуальні права. Безперервність охорони означає, що перехід від однієї стадії провадження до іншої або зміна процесуального становища особи не можуть створювати періодів, упродовж яких її права залишаються без належного забезпечення [57].

Індивідуальний підхід до охорони прав передбачає врахування фактичних можливостей конкретного учасника користуватися наданими законом правами. Уповноважені суб'єкти повинні зважати на конкретне становище учасника, а не лише на загальну назву його статусу. Можливість особи зрозуміти повідомлену інформацію, скористатися допомогою захисника або представника, брати участь у процесуальній дії може залежати від віку, стану здоров'я, володіння мовою провадження та інших обставин. Передбачені законом додаткові гарантії для окремих категорій осіб спрямовані на подолання перешкод у здійсненні їхніх прав і узгоджуються із засадою рівності перед законом і судом. Застосування однакової процедури без урахування таких обставин може позбавити учасника фактичної можливості зрозуміти зміст процесуальної дії та належно взяти в ній участь [57].

Зокрема, неповнолітня особа потребує роз'яснення прав у доступній для неї формі та забезпечення участі захисника, законного представника й інших осіб

у випадках, передбачених законом. У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх КПК України встановлює особливості, які враховують вік і розвиток особи. Відповідні правила конкретизують загальні процесуальні гарантії з урахуванням потреб неповнолітнього та його здатності розуміти зміст провадження [57]. Порівняльний матеріал щодо відповідного підходу містить Директива Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 2016/800 про процесуальні гарантії для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальному провадженні [179]. Використання її положень дає змогу зіставити підходи до охорони прав неповнолітніх, однак не підміняє застосування Конституції України, КПК України та міжнародних договорів, обов'язкових для України.

Повага до людської гідності становить основу охорони прав незалежно від того, яку процесуальну функцію виконує особа. У ст. 11 КПК України встановлено вимогу забезпечувати повагу до людської гідності, прав і свобод кожної особи під час кримінального провадження [57]. Додержання цієї вимоги оцінюється з урахуванням способу проведення процесуальних дій, умов тримання особи, характеру спілкування з учасниками та поводження з відомостями про їхнє приватне життя. Навіть законна за підставами дія може здійснюватися способом, який не відповідає вимогам поваги до особи. Тому наявність підстав для процесуального примусу не звільняє уповноваженого суб'єкта від обов'язку дотримуватися заборони катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження.

Право на повагу до приватного життя також демонструє необхідність відрізняти законність підстав процесуальної дії від способу її проведення. Огляд, обшук, доступ до інформації або фіксація відомостей про особисте життя мають здійснюватися в межах закону. Проте формальне дотримання вимоги про уповноваженого суб'єкта не знімає питання про обсяг зібраної інформації, поводження з даними, які не стосуються провадження, та їх подальше використання. Правомірне отримання відомостей не означає необмеженої можливості їх поширення або використання з іншою метою. Охорона приватного життя в кримінальному провадженні охоплює додержання встановлених

законом вимог до збирання, зберігання, використання й розголошення відповідної інформації [186].

Правомірність обмеження прав особи потребує наявності законної мети й належного обґрунтування. Посилання на інтереси розслідування не пояснює саме собою, чому конкретний учасник повинен зазнати певного обмеження. Необхідно встановити обставини, з якими закон пов'язує можливість втручання, і показати зв'язок обраного заходу з метою, для досягнення якої його передбачено. Обґрунтування має стосуватися конкретної особи та встановлених обставин, а не зводитися до відтворення законодавчих формулювань. Зазначена вимога має значення не лише для свободи чи майна, оскільки будь-яке обмеження права потребує відповідної правової підстави, а вимоги до його мотивування та перевірки визначаються характером втручання і положеннями закону [57].

Т. О. Лоскутов, досліджуючи пропорційність обмеження прав у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану, наголошує на необхідності співвідносити втручання з конкретною небезпекою та потребами провадження [72]. З такого підходу випливає необхідність розрізняти наявність повноваження та обґрунтованість його реалізації за певних обставин. Не кожне передбачене законом повноваження потребує застосування в кожній справі. Навіть за наявності правової підстави вибір обмежувального заходу має враховувати його вплив на особу та можливість досягти процесуальної мети із застосуванням менш обтяжливих засобів, якщо вони є допустимими й достатніми за законом. Отже, пропорційність характеризує межі допустимого втручання та має значення для визначення охоронного призначення процесуальних гарантій.

Значення має також розмежування охорони прав учасників і захисту публічного інтересу. Держава заінтересована в належному реагуванні на кримінальні правопорушення та виконанні завдань правосуддя. Публічний інтерес, однак, не є самостійною підставою для розширення повноважень органів досудового розслідування, прокурора чи суду. Реалізація публічного інтересу

підпорядкована Конституції України та кримінальному процесуальному законодавству. Охорона прав учасників визначає правомірні умови виконання завдань провадження та сама становить складову публічного інтересу в законному і справедливому правосудді. Порушення процедури може поставити під сумнів не лише окремий доказ або рішення, а й справедливість провадження загалом [57].

Виконання позитивних обов'язків держави у сфері охорони прав потребує своєчасного реагування на обставини, які перешкоджають учаснику реалізувати належні йому можливості. У низці випадків потрібна активна поведінка уповноваженого суб'єкта: повідомити особу про права, забезпечити переклад, залучити захисника у випадках, установлених законом, розглянути клопотання, перевірити повідомлення про неналежне поводження. Зміст відповідного обов'язку визначається законом, проте його виконання має враховувати фактичну потребу особи в передбаченій гарантії. Наприклад, вручення письмової пам'ятки не замінює належного роз'яснення прав, якщо учасник не розуміє мови документа або через інші обставини не може усвідомити його зміст. Формальне невтручання не забезпечить право, якщо людина через бездіяльність уповноваженого суб'єкта не може ним скористатися.

Звертає увагу Г. І. Глобенко й на залежність виконання завдань кримінального провадження від належної регламентації та застосування норм які визначають процесуальний статус його учасників [21]. Наведена позиція дозволяє виокремити дві передумови охорони: достатню визначеність прав і обов'язків у законі та правильне застосування відповідних положень до конкретної особи. Від процесуального статусу залежать обсяг наданих законом прав, порядок участі у процесуальних діях і можливість оскарження певних рішень. Помилка або невиправдане зволікання у визначенні статусу можуть позбавити особу тих можливостей, які закон пов'язує з її фактичним становищем. Водночас охорона основоположних прав не може ставитися в залежність виключно від прийняття документа про набуття певного статусу.

Співвідношення фактичного становища особи та його процесуального

оформлення особливо виразно виявляється під час затримання. Затримання фактично впливає на свободу незалежно від того, наскільки швидко оформлено необхідні матеріали. Відповідно до ст. 209 КПК України особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою; складення протоколу оформлює затримання, але не визначає момент його початку [57].

Правовий зміст охорони пов’язаний зі своєчасністю. Пізніше визнання порушення не завжди може усунути втрату процесуальної можливості. Підозрюваний потребує допомоги захисника тоді, коли ухвалює рішення щодо давання пояснень і реалізації інших прав. Потерпілий потребує доступу до своїх процесуальних можливостей тоді, коли ще можна надати відомості, важливі для провадження. Власник майна потребує перевірки обмеження протягом його дії. Своєчасність характеризує момент виконання відповідного обов’язку: гарантія має бути доступною тоді, коли від її використання залежить можливість особи вплинути на процесуальне рішення або уникнути неправомірного втручання.

Законність охоплює не лише наявність норми, яка дозволяє дію, а й відповідність дій уповноваженої особи її змісту. За ст. 9 КПК України суд, слідчий суддя, прокурор та інші визначені нею службові особи зобов’язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, та інших актів законодавства. Для охорони прав це означає, що передбачена законом мета не виправдовує самовільного відступу від установленого порядку здійснення процесуальної дії. Застосування загальних засад у випадках прогалин або неоднозначного регулювання також має відповідати правилам, установленим КПК України. Водночас додержання вимог до оформлення документа не усуває необхідності встановити фактичні підстави для обмеження права [57].

О. П. Кучинська та О. В. Щиголь на прикладі освідування досліджували, наскільки процесуальні правила здатні забезпечити права особи під час

конкретної слідчої (розшукової) дії [66]. Аналіз такого досвіду показує залежність охорони від узгодженості проголошеної гарантії з порядком проведення процесуальної дії. Якщо закон установлює право особи, але порядок проведення дії не дає їй реальної можливості скористатися гарантією, проблема стосується не тільки практики окремого слідчого. Подібна невідповідність може свідчити про недоліки правового регулювання та потребу його уточнення. Водночас висновки, сформульовані щодо попередніх редакцій КПК України, необхідно співвідносити з подальшими законодавчими змінами, щоб відрізняти вже усунуті недоліки від проблем, які зберігають значення.

Охорона прав має також інформаційну складову. Учасник не здатен обґрунтовано вирішити, чи заявляти клопотання, звертатися по допомогу представника або оскаржувати рішення, якщо не знає про своє становище й наслідки ухваленого рішення. Обсяг інформації, строки та порядок її надання визначає КПК України залежно від статусу особи і стадії провадження. Звідси не випливає необмежене право кожного учасника на доступ до всіх матеріалів розслідування. Належна охорона полягає у своєчасному наданні саме тієї інформації, право на отримання якої передбачене законом. При цьому інформація має надаватися у спосіб, що дозволяє особі зрозуміти її зміст, а законні обмеження доступу не повинні використовуватися для приховування від учасника відомостей, необхідних для здійснення наданого йому процесуального права [57].

Правнича допомога набуває різного процесуального змісту залежно від становища особи, якій вона надається. Право підозрюваного чи обвинуваченого на захист має зміст, визначений ст. 20 КПК України та іншими його положеннями. Потерпілий може користуватися допомогою представника згідно з правилами про його процесуальне становище. Інші учасники мають передбачені законом можливості залучити адвоката відповідно до характеру своєї участі. Окремо визначаються підстави надання безоплатної правничої допомоги, які залежать від виду допомоги та належності особи до передбачених законом категорій [98]. Тому сама потреба учасника в юридичному сприянні не

означає тотожності його прав із правами підозрюваного чи обвинуваченого. Для охорони значення має належна форма допомоги, яка відповідає процесуальному становищу особи та дозволяє їй реалізувати власні права.

Розмежування охорони та захисту має також значення для оцінки ролі слідчого судді й суду. Перевірка підстав майбутнього обмеження має запобіжне призначення, тоді як розгляд скарги на вже допущене порушення спрямований на захист права та усунення наслідків незаконного втручання. В обох випадках судова діяльність забезпечує права особи, хоча безпосередні процесуальні завдання відрізняються. Наведене підтверджує, що охорона й захист можуть здійснюватися за участю одного суб'єкта та з використанням споріднених процесуальних засобів, але розмежовуються за безпосередньою метою їх застосування. Сам факт звернення до суду не визначає наперед, чи йдеться про запобігання порушенню, його припинення або відновлення права [74].

Правова охорона стосується й наслідків бездіяльності. Порушення може полягати не тільки у вчиненні забороненої дії, а й у невиконанні встановленого обов'язку: несвоєчасному реагуванні на заяву, ненаданні інформації, нерозгляді клопотання, невжитті передбачених законом заходів за наявності відомостей про загрозу особі. Визначення таких випадків потребує точного встановлення, чи покладає закон на відповідного суб'єкта обов'язок діяти, у який строк і яким способом. Юридична оцінка бездіяльності має враховувати момент виникнення обов'язку, наявність передбачених законом умов його виконання та наслідки зволікання для учасника. Отже, зміст охорони охоплює додержання як установлених заборон, так і приписів, що вимагають активної поведінки уповноваженої особи [57].

Забезпечення безпеки учасника набуває особливого значення, коли у зв'язку з його участю у провадженні виникає загроза життю, здоров'ю, житлу чи майну. Спеціальні підстави й заходи визначає Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [103]. Призначення відповідних заходів полягає у запобіганні протиправному впливу, який може перешкоджати здійсненню прав або виконанню процесуальних

обов’язків. Водночас застосування заходів безпеки потребує врахування прав інших учасників та вимог справедливого судового розгляду. У порівняльно-правовому аспекті значення має також передбачений Директивою 2012/29/ЄС підхід до оцінки індивідуальних потреб потерпілих у захисті [182]. Отже, зміст охорони залежить не лише від загального процесуального статусу, а й від конкретної загрози, яка виникла у зв’язку з участю особи у провадженні.

Зазначимо, що кримінальне провадження не завжди завершується ухваленням обвинувального вироку. Обов’язок охороняти права учасників діє незалежно від майбутнього підсумкового рішення. Недопустимим є виправдання порушення права посиланням на те, що особу надалі було визнано винуватою, так само як і припущення, що закриття кримінального провадження автоматично усуває всі наслідки попереднього втручання. Для оцінки правомірності процесуальної дії необхідно встановити, чи існували передбачені законом підстави на момент її проведення та чи було дотримано належного порядку. Подальше виправдання особи або закриття провадження також не означає автоматичної незаконності кожної попередньої дії, хоча може мати самостійне значення для застосування передбачених законом засобів відшкодування шкоди [112].

Міжнародні стандарти підтверджують значення належної процедури для охорони прав у кримінальному провадженні. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод визначає вимоги щодо свободи, справедливого суду, поваги до приватного життя та ефективного засобу юридичного захисту [48]. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права також закріплює гарантії, що мають значення для кримінального судочинства [82]. Спільним для відповідних положень є визнання обов’язку держави забезпечувати практичну можливість користування правами та перевірки правомірності втручання в них. Тому національне визначення охорони має враховувати міжнародні зобов’язання України, а зміст процесуальних гарантій – тлумачитися з урахуванням установлених правил застосування міжнародних договорів і практики Європейського суду з прав людини.

В умовах воєнного стану здійснення процесуальних дій може ускладнюватися небезпекою для учасників, неможливістю доступу до певних територій, порушенням зв’язку або функціонування органів досудового розслідування та судів. Наявність таких обставин не змінює самого призначення охорони прав. Кримінальне провадження має здійснюватися за правилами КПК України, зокрема з урахуванням передбачених ним особливостей у випадках, коли встановлено умови їх застосування. Якщо конкретна норма пов’язує відступ від загального порядку з відсутністю об’єктивної можливості виконати певну вимогу, самого факту дії воєнного стану для такого відступу недостатньо. Тому необхідно розрізняти встановлені законом особливості провадження та невиконання процесуальних обов’язків без належних підстав.

Я. В. Ступник, розглядаючи захист прав людини під час досудового розслідування в умовах екстраординарних правових режимів, звертає увагу на вдосконалення судового контролю та прокурорського нагляду за дотриманням прав і свобод [141]. Зміна фактичних умов здійснення провадження посилює значення обґрунтування процесуальних рішень, оскільки їхні наслідки для особи можуть поєднуватися з додатковими труднощами доступу до правничої допомоги та правосуддя. Інтенсивність бойових дій або інші фактичні перешкоди можуть мати значення для застосування конкретної спеціальної норми КПК України. Водночас відповідні обставини не створюють самостійного повноваження діяти поза межами закону: їх необхідно співвідносити з умовами, які законодавець передбачив для конкретного процесуального рішення чи дії.

Особливо виразно вимога зберігати конституційні гарантії виявилася в Рішенні Конституційного Суду України від 1 квітня 2026 року № 3-р(II)/2026. Конституційний Суд України визнав неконституційною ч. 5 ст. 615 КПК України, яка передбачала продовження тримання під вартою у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання без індивідуального судового вирішення питання про необхідність подальшого застосування цього запобіжного заходу; відповідний припис утратив чинність через три місяці з дня ухвалення Рішення [140]. Наведена правова позиція підтверджує, що зміни

процесуальної форми в умовах воєнного стану підлягають оцінці з погляду конституційних гарантій свободи та особистої недоторканності. Труднощі здійснення правосуддя не можуть самі по собі виправдовувати законодавче усунення належної судової перевірки підстав подальшого тримання особи під вартою.

Особливий правовий режим воєнного стану передбачає можливість установлених законом обмежень, проте не усуває конституційних меж їх запровадження та застосування [113]. КПК України встановлює конкретні особливості для визначених ним ситуацій. Отже, теоретичне поняття охорони залишається спільним для кримінального провадження, тоді як окремі способи її здійснення можуть змінюватися відповідно до закону. Застосування особливої процедури потребує збереження тих гарантій, які залишаються обов'язковими для відповідної ситуації, та додержання умов, за яких закон допускає зміну загального порядку. Такий висновок дозволяє зберегти єдність завдань провадження і водночас врахувати відмінності правового регулювання за різних фактичних умов.

Охорона прав учасників має публічно-правову основу, оскільки забезпечення законності процесуальної діяльності та додержання прав особи становить обов'язок уповноважених державних органів. Проте реалізація охоронних засобів не залежить виключно від їхньої ініціативи. Учасник, захисник або представник може звертати увагу на загрозу праву, подавати клопотання й використовувати інші передбачені законом засоби. За таких умов особиста активність учасника допомагає виявляти порушення, але не переносить на нього державний обов'язок забезпечувати законність процесуальних рішень. Обов'язки, виконання яких закон не ставить у залежність від звернення особи, мають здійснюватися і за відсутності скарги або клопотання. Водночас використання прав, реалізація яких залежить від волевиявлення учасника, повинно залишатися його вільним та усвідомленим вибором [57].

Охорона прав має також нормативний і практичний виміри. Нормативний відображає те, наскільки повно закон визначає становище учасника, підстави

втручання та правові наслідки порушення. Практичний стосується того, як ці положення застосовуються в конкретному провадженні. Наявність детальної норми не гарантує її виконання, а сумлінність окремої службової особи не може усунути недоліки правового регулювання. Відповідно, причини неналежної охорони можуть полягати як у змісті правового припису, так і в недодержанні вимог, які вже достатньо визначені законом. Розмежування зазначених причин необхідне для обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення законодавства, оскільки зміна норми та забезпечення її належного виконання потребують різних правових і організаційних рішень [21].

Встановлення порушення права зумовлює застосування засобів захисту, проте не припиняє потреби в подальшій охороні прав відповідного учасника. Закон може передбачати скасування рішення, припинення обмеження чи відшкодування шкоди за визначених підстав. Проте жоден із зазначених засобів не усуває факту попереднього порушення. Після його припинення зберігається обов’язок забезпечити належні умови подальшої участі особи у провадженні та не допустити повторного неправомірного втручання. Таким чином, відновлення прав належить до призначення засобів захисту, а запобігання новим порушенням характеризує подальше здійснення охорони; їх взаємозв’язок забезпечує послідовність правового реагування.

Наведений підхід дає змогу визначити основні змістові ознаки охорони прав учасників кримінального провадження. По-перше, охорона має нормативну основу й здійснюється в межах визначених законом повноважень. По-друге, охоплює права, свободи та законні інтереси осіб із різним процесуальним становищем. По-третє, діє безперервно протягом кримінального провадження, а не лише після подання скарги. По-четверте, поєднує створення умов для здійснення права із запобіганням необґрунтованому втручанню. По-п’яте, передбачає своєчасне реагування на загрозу порушення та припинення неправомірного обмеження. По-шосте, враховує індивідуальні обставини участі особи та характер впливу процесуальних рішень на її права. Зазначені ознаки характеризують сутність охорони, не замінюючи аналізу конкретного

процесуального механізму її здійснення.

Відповідно, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження пропонуємо визначити як передбачену кримінальним процесуальним законодавством діяльність уповноважених суб'єктів, що здійснюється на основі системи процесуальних гарантій і спрямована на створення умов для реалізації прав, свобод та законних інтересів кожного учасника відповідно до його процесуального становища, запобігання їх необґрунтованому обмеженню та своєчасне припинення порушень. Таке поняття пропонуємо розмістити у ч. 1 ст. 3 КПК України. Нормативно-правовою основою такої охорони є положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України, що становлять кримінальне процесуальне законодавство. Запропоноване визначення розкриває охорону через її спрямованість і зміст, а процесуальні гарантії – як правову основу її здійснення, що дозволяє відмежувати поняття охорони від механізму її забезпечення.

За результатами опитування 60,4 % респондентів підтримали законодавче визначення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження з розмежуванням охорони, захисту та забезпечення прав, тоді як 19,2 % визнали достатніми чинні положення та їх тлумачення (додаток Б). Висловлена підтримка запропонованого визначення становить додатковий аргумент щодо доцільності уточнення понятійного апарату кримінального процесуального законодавства.

1.3. Міжнародні засади охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження

Міжнародна нормативно-правова регламентація прав людини визначає вимоги до кримінального провадження, у межах якого держава через уповноважені органи здійснює розслідування кримінальних правопорушень,

застосовує процесуальний примус і вирішує питання про кримінальну відповідальність. Для учасника провадження значення мають не лише закріплені в міжнародних актах права, а й установлені ними вимоги до підстав втручання, порядку ухвалення рішень, судової перевірки та реагування на порушення. Міжнародні гарантії обмежують розсуд уповноважених органів і визначають обов'язки держави щодо забезпечення доступної особі процедури захисту її прав. Тому дослідження відповідних положень потребує з'ясування їхнього впливу на зміст національних процесуальних норм та практику їх застосування [29, с. 151].

Міжнародні документи, що стосуються кримінального провадження, мають неоднакову юридичну силу, зокрема міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства відповідно до ст. 9 Конституції України [52]. Застосування міжнародного договору у кримінальному провадженні визначається також ч. 4 ст. 9 КПК України: якщо норми Кодексу суперечать міжнародному договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору [109]. Декларації, рекомендаційні правила та рекомендації міжнародних організацій мають інше правове значення. Такі документи конкретизують міжнародні стандарти й орієнтири вдосконалення законодавства, проте їх прийняття саме по собі не надає їм юридичної сили міжнародного договору. Посилання на рекомендаційний документ не може бути самостійною підставою для обмеження прав учасника або розширення процесуальних повноважень державного органу [149, с. 56].

За сферою регулювання та колом адресатів доцільно розрізняти універсальні акти ООН, договори й рекомендації Ради Європи, практику ЄСПЛ, а також право Європейського Союзу. Окреме місце посідає Римський статут Міжнародного кримінального суду, який регулює провадження перед міжнародним судом щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції. Спільність окремих гарантій не усуває відмінностей між названими джерелами за колом

адресатів, способом застосування та предметом регулювання. На думку О. П. Кучинської та Ю. В. Циганюк, система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі охоплює норми міжнародних договорів, які визначають правове становище особи та вимоги до процесуальних механізмів охорони її прав і свобод [65, с. 54]. Системний розгляд відповідних положень дає змогу встановити взаємозв'язок гарантій, закріплених у різних актах, та визначити належний спосіб їх застосування. При цьому обов'язковість договірної норми, значення її тлумачення міжнародним судом і врахування рекомендаційного положення потребують окремої правової оцінки.

Загальна декларація прав людини 1948 р. закріпила положення, які згодом набули розвитку в міжнародних договорах. Для кримінального провадження особливе значення мають проголошені в ній право на життя, свободу й особисту недоторканність (ст. 3), заборона катувань та жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання (ст. 5), право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами (ст. 8), заборона свавільного арешту й затримання (ст. 9), право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом (ст. 10), презумпція невинуватості та необхідні гарантії захисту (ст. 11), право на захист від безпідставного втручання в особисте і сімейне життя (ст. 12). Декларація була прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III) від 10 грудня 1948 р. і сама по собі не є міжнародним договором. Проголошені нею положення стали основою подальшої договірної конкретизації прав особи та обов'язків держави щодо їх дотримання у сфері кримінального правосуддя [39].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. конкретизував низку положень Декларації та встановив обов'язки держав-учасниць. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Пакту держава зобов'язана поважати й забезпечувати визнані ним права всім особам, які перебувають на її території та під її юрисдикцією, без дискримінації. За ч. 3 ст. 2 Пакту ефективний засіб правового захисту має бути доступним і тоді, коли порушення вчинене особами, які діяли в офіційній якості; компетентні органи зобов'язані забезпечувати

виконання рішень про застосування такого засобу. Для кримінального провадження наведені вимоги означають, що розгляд скарги повинен забезпечувати перевірку стверджуваного порушення та належне виконання рішення, ухваленого за її результатами. Формальна можливість звернення без дієвого реагування на встановлене порушення не забезпечує виконання відповідного міжнародного зобов'язання [82].

У ст. 9 Пакту закріплено право кожної людини на свободу та особисту недоторканність. Заборона свавільного арешту або тримання під вартою доповнюється вимогами щодо законних підстав і процедури позбавлення свободи, повідомлення затриманій особі причин затримання, невідкладного доставлення заарештованого або затриманого за кримінальним обвинуваченням до судді чи іншої посадової особи, уповноваженої законом здійснювати судову владу, а також забезпечення права на судовий розгляд питання про законність тримання під вартою. Відповідно до ч. 4 ст. 9 Пакту суд повинен без зволікання вирішити це питання й розпорядитися про звільнення особи, якщо тримання під вартою є незаконним. За ч. 5 ст. 9 Пакту особа, яка зазнала незаконного арешту або тримання під вартою, має право на компенсацію. Отже, договірні гарантії охоплюють перевірку підстав позбавлення свободи, припинення незаконного тримання та відшкодування завданої шкоди [82].

Комітет ООН з прав людини у Зауваженні загального порядку № 35 щодо ст. 9 Пакту роз'яснив, що позбавлення свободи може відповідати національному законодавству й водночас бути свавільним. Оцінка свавільності включає перевірку обґрунтованості, необхідності та пропорційності втручання за конкретних обставин. Тому посилання на законодавче повноваження затримати особу або тримати її під вартою має супроводжуватися обґрунтуванням потреби в його застосуванні. Особливого значення набуває доступність судової перевірки, під час якої особа може оспорити підстави позбавлення свободи, а суд має повноваження припинити незаконне тримання. Зміст зазначеної гарантії визначається своєчасністю розгляду та здатністю судового рішення забезпечити звільнення особи, а не лише наявністю передбаченого законом права подати

звернення [191].

Гарантії справедливого судового розгляду визначено у ст. 14 Пакту. До них належать рівність перед судами й трибуналами, право на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, презумпція невинуватості, невідкладне й докладне повідомлення зрозумілою особі мовою про характер і підстави обвинувачення, достатній час і можливості для підготовки захисту, право захищати себе особисто або за допомогою обраного захисника, допит свідків, безоплатна допомога перекладача за передбачених Пактом умов та свобода від примусу свідчити проти себе чи визнавати себе винним [82]. Комітет ООН з прав людини у Зауваженні загального порядку № 32 розкриває зміст рівності перед судом, доступу до правосуддя та процесуальних можливостей сторін. Належна участь у провадженні передбачає можливість ознайомитися з обвинуваченням, підготувати правову позицію, спілкуватися із захисником і заперечувати проти доказів обвинувачення. Додержання цих вимог необхідне для того, щоб особа могла впливати на розгляд питань, які визначають її правове становище [190].

Заборона катувань, закріплена у ст. 7 Пакту, отримала спеціальне договірне регулювання в Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. Конвенція вимагає від держави вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання катуванням. За ч. 2 ст. 2 Конвенції війна, загроза війни, внутрішня політична нестабільність або інші надзвичайні обставини не можуть виправдовувати катування. Відповідно до ст. 15 Конвенції будь-яка заява, щодо якої встановлено, що її було зроблено внаслідок катування, не може використовуватися як доказ, крім випадку її використання проти особи, обвинуваченої в катуванні, для встановлення факту надання такої заяви. Для кримінального провадження наведена норма поєднує охорону гідності особи з вимогою до способу одержання доказової інформації. У національному законодавстві відповідна гарантія конкретизована, зокрема, п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК України, який зобов’язує суд визнавати істотним порушенням

прав людини й основоположних свобод отримання доказів унаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи погрози його застосування. Заборона такого поводження та процесуальні наслідки одержання доказів у незаконний спосіб мають забезпечуватися незалежно від складності розслідування [50; 57].

Більш докладні орієнтири поводження з особами, позбавленими свободи, містяться у Зводі принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1988 р. резолюцією 43/173. Принципи стосуються, зокрема, фіксації факту затримання, повідомлення особи про її права, доступу до правничої допомоги, зв'язку із зовнішнім світом, медичного огляду та можливості оскарження тримання під вартою. Встановлення причин і часу затримання, місця тримання та відомостей про посадових осіб, які здійснили затримання, забезпечує можливість перевірити фактичні обставини позбавлення свободи й додержання встановленої процедури. Рекомендаційний характер документа не зменшує його значення для оцінки умов, у яких затримана особа може скористатися правами, передбаченими міжнародними договорами й національним законодавством [164].

Стандартні мінімальні правила ООН щодо поводження з ув'язненими, оновлені у 2015 р. та відомі як Правила Нельсона Мандели, докладніше визначають вимоги до умов тримання осіб, обліку, медичної допомоги, дисциплінарних заходів і розгляду звернень. Окремі положення Правил присвячено особам, затриманим або взятим під варту до судового розгляду, поводження з якими має ґрунтуватися на презумпції невинуватості. Для особи, яка перебуває під вартою під час кримінального провадження, можливість повідомити про неналежне поводження, отримати медичну допомогу та конфіденційно спілкуватися із захисником безпосередньо впливає на здійснення процесуальних прав. Відповідно до Правил, консультації з правничим радником можуть відбуватися в межах візуального спостереження працівників установи, проте поза межами їхньої чутності. Дотримання конфіденційності за таких умов

є необхідною гарантією підготовки правової позиції особи, позбавленої свободи [207].

Універсальні акти приділяють увагу й доступності правничої допомоги. Принципи та керівні настанови ООН щодо доступу до правової допомоги в системах кримінального правосуддя, ухвалені у 2012 р., виходять із необхідності забезпечити її на ранніх етапах кримінального провадження, насамперед особі, позбавленій свободи. Дієвість допомоги пов'язується зі своєчасністю її надання, належною професійною підготовкою та незалежністю осіб, які її надають, а також можливістю конфіденційного спілкування. Тому організація правничої допомоги має забезпечувати доступ до консультації до проведення процесуальних дій, під час яких особа потребує захисту своїх прав. Водночас зміст і порядок надання безоплатної правничої допомоги в Україні визначаються національним законодавством; рекомендації ООН слугують орієнтиром для оцінки його дієвості [205].

Охорона прав у кримінальному провадженні стосується також осіб, яким завдано шкоди кримінальним правопорушенням. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою 1985 р. передбачає доступ потерпілих до механізмів правосуддя, поводження з повагою до їхньої гідності, одержання необхідної інформації, можливість висловлювати свої міркування за умов, визначених національною правовою системою, захист приватного життя та безпеки, а також належні способи відшкодування шкоди. Документ розрізняє відшкодування правопорушником або іншими відповідальними особами та державну компенсацію. Щодо останньої державам рекомендовано вживати заходів для її надання, коли повне відшкодування з інших джерел неможливе, зокрема жертвам тяжких злочинів, які зазнали істотних тілесних ушкоджень або погіршення фізичного чи психічного здоров'я, а також членам сімей, передусім утриманцям, осіб, які загинули або стали непрацездатними внаслідок злочину. Реалізація відповідних рекомендацій потребує законодавчого визначення підстав, умов і порядку компенсації [176].

Для українського кримінального провадження наведені положення

співвідносяться з правами потерпілого, передбаченими ст. 56 КПК України, правилами заявлення й розгляду цивільного позову та відшкодування шкоди, визначеними, зокрема, ст. 127–129 КПК України. Відшкодування потерпілому шкоди за рахунок Державного бюджету України відповідно до ч. 3 ст. 127 КПК України здійснюється у випадках та в порядку, передбачених законом. Окрему підставу відшкодування встановлено у ст. 130 КПК України щодо шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду [57]. Міжнародний орієнтир полягає в необхідності забезпечити потерпілому участь і доступ до інформації без створення невиправданих перешкод, а також належно враховувати його безпеку та можливі наслідки повторного травмування. Водночас охорона інтересів потерпілого здійснюється з додержанням презумпції невинуватості й права іншої особи на справедливий судовий розгляд.

Конвенція ООН про права дитини 1989 р. встановлює спеціальні вимоги щодо участі дітей у правосудді. За ст. 37 Конвенції арешт, затримання чи тюремне ув’язнення дитини допускаються лише відповідно до закону, як крайній захід і протягом якомога коротшого відповідного періоду. Передбачені ст. 40 гарантії поширюються на дитину, яку підозрюють чи обвинувачують у порушенні кримінального закону або яку визнано винуватою в його порушенні, та передбачають повагу до її гідності, врахування віку й сприяння поверненню до життя в суспільстві. Окремого значення набуває право дитини бути вислуханою в судовому або адміністративному провадженні, що її стосується, відповідно до ст. 12 Конвенції з належним урахуванням її поглядів залежно від віку та зрілості. Першочергове врахування найкращих інтересів дитини, передбачене ст. 3 Конвенції, становить спільну вимогу до рішень, які стосуються дітей, незалежно від їхнього процесуального становища [49].

Комітет ООН з прав дитини в Зауваженні загального порядку № 24 2019 р. розвинув підхід до прав дітей у системі правосуддя, звернувши увагу на зрозумілість інформації, доступ до правничої допомоги та винятковий характер

позбавлення свободи. Мінімальні стандартні правила ООН щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх, відомі як Пекінські правила 1985 р., наголошують на забезпеченні благополуччя неповнолітнього та співмірності заходів впливу обставинам правопорушення й особливостям його становища. Зауваження Комітету роз'яснює зміст договірних гарантій, тоді як Пекінські правила містять рекомендаційні стандарти організації правосуддя щодо неповнолітніх. Врахування відповідних положень сприяє застосуванню передбачених гл. 38 КПК України особливостей провадження з урахуванням віку, рівня розвитку та потреб неповнолітнього [172; 206].

Європейський рівень договірної регламентації для України насамперед пов'язаний із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Конвенційні гарантії охоплюють права, які безпосередньо зачіпаються кримінальним провадженням: право на життя, заборону катувань, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, повагу до приватного і сімейного життя та право на ефективний засіб юридичного захисту. Гарантія мирного володіння майном, установлена ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, поширюється на фізичних і юридичних осіб та має значення, зокрема, для оцінки правомірності арешту майна. Зміст кожної з названих гарантій потрібно встановлювати з урахуванням предмета відповідної процесуальної дії та практики ЄСПЛ [48].

Наголосимо, що за ч. 2 ст. 8 КПК України принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ. Відповідно до ч. 5 ст. 9 КПК України кримінальне процесуальне законодавство застосовується також з урахуванням практики ЄСПЛ [57]. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. Врахування правових позицій ЄСПЛ потребує зіставлення обставин конкретного провадження з обставинами, за яких Суд установив порушення відповідної гарантії або визначив вимоги до її додержання. Застосування таких позицій має супроводжуватися перевіркою

передбачених законом підстав і порядку здійснення процесуальних повноважень [99].

У ст. 5 Конвенції встановлені допустимі випадки позбавлення свободи й закріплено право затриманої особи бути негайно поінформованою зрозумілою для неї мовою про підстави арешту та висунуте проти неї обвинувачення. Особа, заарештована або затримана за обґрунтованою підозрою у вчиненні правопорушення відповідно до п. «с» ч. 1 ст. 5 Конвенції, має бути негайно допроваджена до судді чи іншої посадової особи, якій закон надає право здійснювати судову владу. Право ініціювати провадження, у межах якого суд без зволікання встановлює законність позбавлення свободи та постановляє рішення про звільнення, якщо воно є незаконним, становить самостійну гарантію за ч. 4 ст. 5 Конвенції. Допровадження до судді відповідно до ч. 3 ст. 5 Конвенції має забезпечуватися незалежно від подання особою скарги, тоді як ч. 4 передбачає її право самостійно ініціювати судову перевірку законності позбавлення свободи [48].

У справі «Бузаджі проти Республіки Молдова» ЄСПЛ у рішенні Великої палати від 5 липня 2016 р. наголосив на необхідності наведення належних і достатніх підстав для тримання під вартою вже від першого судового рішення про його застосування. Обґрунтована підозра залишається необхідною умовою такого тримання, проте її наявність не звільняє суд від обов'язку встановити додаткові підстави, які виправдовують подальше позбавлення свободи. Посилання на тяжкість обвинувачення без перевірки обставин конкретної справи не може замінити мотивування потреби в обмеженні свободи. Перевірка необхідності тримання під вартою має охоплювати оцінку конкретних ризиків, доводів сторін і можливості застосування альтернативних заходів, достатніх для забезпечення належної процесуальної поведінки особи [165].

Практика Суду у справах проти України також виявляла проблеми тримання особи під вартою. *У рішенні від 10 лютого 2011 р. у справі «Харченко проти України» розглядалися, зокрема, питання законності та тривалості*

такого тримання, достатності підстав для його продовження й можливості ефективної судової перевірки. Суд установив, що рішення про продовження тримання заявника під вартою не містили належного обґрунтування, а можливість застосування альтернативних запобіжних заходів не розглядалася. Порушення права на судову перевірку позбавлення свободи було пов'язане також із несвоєчасним розглядом звернень про звільнення та неналежним мотивуванням їх відхилення. Отже, додержання гарантій ст. 5 Конвенції потребує обґрунтування подальшої необхідності тримання під вартою та своєчасного розгляду доводів особи щодо її звільнення [166].

Гарантії ст. 6 Конвенції стосуються справедливості кримінального провадження в цілому. Право бути поінформованим про обвинувачення, мати час і можливості для підготовки захисту, користуватися допомогою захисника, допитувати свідків і отримувати допомогу перекладача не можна оцінювати без урахування того, коли та за яких умов особа отримала можливість ними скористатися. *У рішенні Великої палати від 27 листопада 2008 р. у справі «Салдуз проти Туреччини» ЄСПЛ визначив, що за загальним правилом доступ до адвоката має забезпечуватися вже від першого допиту підозрюваного поліцією. Виняткові обмеження такого доступу потребують вагомих причин, установлених з урахуванням конкретних обставин, та оцінки їхнього впливу на справедливість провадження. Значення своєчасної правничої допомоги особливо виявляється тоді, коли отримані без адвоката самообвинувальні показання використовуються для обґрунтування засудження. Тому подальший допуск захисника потребує оцінки з погляду можливості усунути наслідки попереднього обмеження права на захист* [168].Результати опитування відобразили професійні оцінки основних труднощів застосування міжнародних стандартів: 33,8 % респондентів визначили пріоритетним своєчасний доступ до захисника та забезпечення підготовки захисту, а 36,2 % – належне обґрунтування обмежень свободи й майнових прав (додаток Б).

Забезпечення справедливого судового розгляду має поєднуватися з охороною прав потерпілого та свідка. Держава має організувати провадження

так, щоб одержання показань не супроводжувалося неналежним тиском на особу, а необхідні заходи захисту її приватного життя чи безпеки узгоджувалися з правом обвинуваченого ставити запитання свідкам обвинувачення. Визначення конкретного способу такого узгодження залежить від обставин провадження. Застосування захисних заходів потребує перевірки того, чи зберегла сторона захисту достатню можливість оспорити показання, перевірити їхню достовірність і викласти заперечення щодо використання відповідних відомостей для обґрунтування обвинувачення [48].

Окремої перевірки потребує втручання в майнові права. Арешт майна може застосовуватися для досягнення визначених КПК України цілей, проте право власника або володільця майна не втрачає охорони через його зв'язок із кримінальним провадженням. Оцінка правомірності втручання за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції охоплює його законність, мету та додержання справедливої рівноваги між публічним інтересом і правами особи. У процесуальному вимірі значення мають обґрунтування потреби в арешті, можливість заінтересованої особи в установленому законом порядку викласти заперечення, перевірка подальшої необхідності обмеження та застосування передбаченого законом порядку його скасування [48]. Вимоги враховувати розумність та співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження, а також наслідки арешту майна закріплено у п. 5 і п. 6 ч. 2 ст. 173 КПК України [57]. Застосування відповідних положень забезпечує врахування конвенційних гарантій під час вирішення конкретного питання про обмеження майнових прав.

Європейські рекомендаційні документи розвивають положення Конвенції щодо учасників, чиє становище потребує додаткових гарантій. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2023)2 щодо прав, послуг і підтримки потерпілих від злочинів акцентує увагу на доступності інформації, поважному ставленні, індивідуальних потребах потерпілого та його можливості отримати підтримку. Рекомендаційні положення документа слугують орієнтиром для оцінки доступності процесуальних прав і допомоги потерпілому з урахуванням

наслідків заподіяної йому шкоди [199].

Питання участі дітей розкривають Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей. Документ передбачає надання зрозумілої дитині інформації, забезпечення її участі у провадженні, повагу до приватного життя та запобігання невиправданому повторенню процесуальних дій, здатних завдати шкоди. Для українського кримінального провадження наведені орієнтири мають значення не тільки щодо неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Участь дитини як потерпілого або свідка також потребує врахування її віку, рівня розвитку та обставин, які впливають на можливість надати показання без додаткового травмування [188].

Європейські пенітенціарні правила в редакції, переглянутій у 2020 р., доповнюють міжнародні орієнтири поводження з особами, які перебувають під вартою. Відповідно до правила 4 нестача матеріальних ресурсів не виправдовує умов тримання, які порушують права ув'язнених. Незалежний моніторинг, належний розгляд звернень і доступ до правничої допомоги доповнюють судові гарантії законності позбавлення свободи та забезпечують перевірку поводження з особою під час її перебування під вартою [200].

Право Європейського Союзу містить докладні положення про процесуальні права підозрюваних, обвинувачених і потерпілих. Для України директиви ЄС становлять матеріал порівняльно-правового аналізу та орієнтир для наближення законодавства. Правовий режим директив, адресованих державам-членам ЄС, відрізняється від порядку застосування міжнародних договорів України, передбаченого ст. 9 Конституції України [52].

Директива 2010/64/ЄС регулює право на усний переклад і переклад суттєвих документів у кримінальному провадженні. Директива 2012/13/ЄС стосується права особи на інформацію, зокрема повідомлення про процесуальні права й обвинувачення. Зрозуміла форма повідомлення та доступ до документів, необхідних для захисту, забезпечують можливість з'ясувати зміст обвинувачення, підготувати правову позицію й оспорити підстави позбавлення

свободи. Тому належне інформування передбачає перевірку того, чи могла особа зрозуміти повідомлене та використати отриману інформацію для здійснення своїх прав [180; 181].

Директива 2013/48/ЄС присвячена доступу до адвоката в кримінальному провадженні й праву повідомити третю особу про позбавлення свободи та підтримувати визначений актом зв'язок із третіми особами й консульськими установами. Директива (ЄС) 2016/1919 регулює надання правничої допомоги коштом держави підозрюваним та обвинуваченим, а також особам, щодо яких здійснюється провадження на підставі європейського ордера на арешт [183; 177]. Порівняння цих актів із КПК України доцільно проводити за конкретними питаннями: момент виникнення права на допомогу, можливість конфіденційного спілкування із захисником, порядок його участі в процесуальних діях і дії уповноважених осіб у разі відсутності захисника.

Директива (ЄС) 2016/343 визначає окремі аспекти презумпції невинуватості й права бути присутнім під час судового розгляду. Основними є вимоги щодо недопущення публічного представлення органами влади особи як винуватої до доведення її винуватості в законному порядку та умови судового розгляду за відсутності обвинуваченого. В українському кримінальному провадженні відповідні питання належить вирішувати за положеннями КПК України, Конституції України та Конвенції, з урахуванням практики ЄСПЛ [178].

Спеціальні гарантії для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими, передбачає Директива (ЄС) 2016/800. Передбачені гарантії охоплюють доступну дитині інформацію, допомогу адвоката, оцінку індивідуальних потреб, участь особи, яка несе батьківську відповідальність, та обмеження застосування позбавлення свободи. Оцінка передбачає врахування особистості й зрілості дитини, її сімейного та соціального становища, а також можливої вразливості. Відповідні обставини мають значення для вибору процесуальних заходів і забезпечення усвідомленої участі дитини у провадженні [179].

Директива 2012/29/ЄС визначає мінімальні стандарти прав, підтримки й

захисту потерпілих від злочинів. Гарантії охоплюють отримання інформації, участь потерпілого в провадженні, доступ до служб підтримки та заходи захисту від повторної віктимізації. І. О. Ємець, досліджуючи міжнародно-правові стандарти представництва інтересів потерпілого, звертає увагу на професійність, доступність, поінформованість і рівність як складові належного представництва [35, с. 308].

Окремий напрям міжнародної регламентації становлять процесуальні положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Україна ратифікувала Статут Законом від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX; для України він набрав чинності 1 січня 2025 р. Співробітництво українських органів із Міжнародним кримінальним судом здійснюється відповідно до Римського статуту та положень розд. IX-2 КПК України, тоді як розслідування й судовий розгляд національними органами відбуваються за українським кримінальним процесуальним законодавством [57; 115].

Передбачені ст. 55 Римського статуту гарантії під час розслідування охоплюють, зокрема, свободу від примусу свідчити проти себе, заборону катувань і право на допомогу перекладача. У ст. 67 закріплено права обвинуваченого та вимоги до справедливого судового розгляду, у ст. 68 – захист потерпілих і свідків та їхню участь у провадженні, а у ст. 75 – положення щодо відшкодування шкоди потерпілим. Заходи захисту потерпілих і свідків мають застосовуватися з додержанням прав обвинуваченого та вимог справедливого й неупередженого розгляду. Аналіз відповідних гарантій потребує врахування юрисдикції Суду та особливостей провадження щодо найтяжчих міжнародних злочинів [124].

Міжнародні стандарти набувають особливого значення під час воєнного стану, коли кримінальне провадження може здійснюватися за умов об’єктивних перешкод для проведення окремих процесуальних дій. Питання тимчасового відступу від окремих міжнародних зобов’язань регулюють ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст. 15 Конвенції. Відступ допускається лише в межах, яких вимагає гострота надзвичайного становища, за

умови відповідності заходів іншим міжнародним зобов’язанням держави й додержання встановленого порядку повідомлення. Заборона катувань зберігає абсолютний характер і не допускає відступу навіть за таких обставин.

Конституційні межі втручання у права особи також зберігають значення в умовах воєнного стану. За ч. 2 ст. 64 Конституції України заборона встановлення обмежень у цих умовах поширюється, зокрема, на права, передбачені ст. ст. 29, 55, 59, 62 і 63 Конституції України. Допустимість затримання та тримання під вартою визначається підставами й гарантіями, встановленими ст. 29 Конституції України [52]. Тому зміну порядку здійснення кримінального провадження необхідно оцінювати одночасно за Конституцією України, положеннями КПК України та застосовними міжнародними зобов’язаннями.

Застосування передбачених ст. 615 КПК України особливостей кримінального провадження потребує встановлення підстав і умов. Відсутність об’єктивної можливості здійснити процесуальну дію за загальними правилами підлягає обґрунтуванню у випадках, коли закон пов’язує з нею застосування спеціальної процедури. Здійснення відповідних повноважень має узгоджуватися з конституційними та конвенційними гарантіями свободи, права на захист і судового контролю за втручанням у права особи [57].

У рішенні від 1 квітня 2026 р. № 3-р(II)/2026 Конституційний Суд України визнав неконституційною ч. 5 ст. 615 КПК України, яка передбачала автоматичне продовження тримання особи під вартою за неможливості проведення підготовчого судового засідання. Неконституційний припис втратив чинність через три місяці з дня ухвалення рішення. Конституційний Суд звернув увагу на недостатню визначеність підстав неможливості проведення засідання та відсутність належних гарантій судової оцінки підстав подальшого тримання під вартою. Відповідна правова позиція підтверджує необхідність законодавчої визначеності спеціальних процедур і збереження дієвого судового контролю за позбавленням свободи в умовах воєнного стану [140].

Офіційні повідомлення України про відступ від окремих зобов’язань за Конвенцією необхідно оцінювати за їхнім змістом і періодом дії. Перевірка

правомірності конкретного заходу за ст. 15 Конвенції охоплює існування надзвичайних обставин, відповідність заявленим межам відступу та доведеність того, що застосований захід суворо зумовлений вимогами ситуації. Для кримінального провадження така перевірка особливо важлива тоді, коли зміна процедури стосується тримання особи під вартою, доступу до суду або можливості користуватися правничою допомогою [185; 173].

Імплементація міжнародних стандартів охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження потребує узгодження конкретних положень КПК України з міжнародними зобов'язаннями держави та практикою ЄСПЛ. Використання рекомендацій ООН і Ради Європи та актів права ЄС має сприяти усуненню встановлених недоліків процесуальних гарантій, зокрема щодо доступу до правничої допомоги, участі потерпілих і дітей та судової перевірки втручання у права особи в умовах воєнного стану.

Висновки до розділу 1

1. З'ясовано, що розвиток кримінального процесуального законодавства України супроводжувався зміною підходів до процесуального становища особи та визначення меж допустимого втручання в її права. Нині чинний КПК України закріплює засади кримінального провадження й процесуальні гарантії, однак їх дієвість залежить від практичного застосування, зокрема обґрунтування рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, доступності оскарження рішень, дій чи бездіяльності уповноважених осіб та здійснення судового контролю. Закріплене законом право потребує належної процедури, яка дає особі можливість своєчасно ним скористатися.

2. Обґрунтовано необхідність комплексного порівняльно-правового аналізу положень КПК України, практики їх застосування, міжнародних стандартів і процесуальних механізмів інших країн, який охоплюватиме критерії допустимого обмеження прав, дієвість судового контролю та засобів оскарження, а також правові й організаційні умови охорони прав учасників

провадження. Результати такого аналізу становитимуть основу для пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та забезпечення належної правової процедури.

3. Встановлено, що охорона має переважно запобіжне спрямування, захист охоплює подолання загроз і перешкод у здійсненні прав, припинення порушень та усунення наслідків, а забезпечення поєднує нормативно-правове закріплення прав, створення умов для їх реалізації, охорону й захист. Відсутність у КПК України визначення охорони та неоднакове розуміння її співвідношення із суміжними категоріями зумовлюють потребу в уточненні змісту відповідної діяльності та критеріїв її відмежування. Відтак, запропоновано доповнити ч. 1 ст. 3 КПК України поняттям «охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження», яке сприятиме єдиному розумінню змісту охорони як завдання кримінального провадження, передбаченого ст. 2 КПК України, та послідовному врахуванню її вимог під час застосування процесуальних норм, зокрема тих, що встановлюють особливості провадження в умовах воєнного стану.

4. Обґрунтовано, що проблема дієвості охорони полягає у можливій невідповідності між закріпленими законом гарантіями та фактичними умовами користування ними. Формальне визнання права не забезпечує його реалізації, якщо особа своєчасно не отримує необхідної інформації, не може скористатися передбаченою законом допомогою або позбавлена доступного засобу реагування на неправомірне втручання. Подолання такої невідповідності потребує узгодженого визначення прав учасників і кореспондуючих їм обов’язків уповноважених суб’єктів, своєчасного виконання цих обов’язків та розмежування недоліків законодавства і порушень його застосування.

5. Доведено, що в умовах воєнного стану безперервність охорони набуває особливого значення через додаткові перешкоди у доступі до правничої допомоги, інформації та правосуддя. Застосування передбачених КПК України особливостей провадження потребує встановлення умов дії кожної відповідної норми та додержання конституційних гарантій. Сам факт воєнного стану не

замінює обґрунтування конкретного обмеження, а об’єктивні труднощі здійснення провадження не надають повноваження діяти поза законом. Визначений зміст охорони становить основу для подальшого обґрунтування процесуальних засобів, здатних забезпечити реалізацію прав учасників за таких обставин.

6. Встановлено, що міжнародна регламентація визначає вимоги до здійснення процесуальних повноважень і гарантії захисту особи від свавільного втручання. Міжнародні договори України закріплюють зобов’язання держави, практика ЄСПЛ розкриває зміст конвенційних гарантій, а декларації та рекомендації міжнародних організацій конкретизують стандарти поводження з учасниками провадження. Директиви Європейського Союзу слугують орієнтиром для вдосконалення національного законодавства з урахуванням їхньої правової природи та сфери застосування.

7. Звернута увага на те, що застосування положень ст. 615 КПК України, здійснюється за встановлених законом підстав і умов із додержанням конституційних гарантій та міжнародних зобов’язань України. Об’єктивні перешкоди здійсненню провадження в умовах воєнного стану вимагають збереження доступу до захисника, судової перевірки обмеження прав і можливості оскарження. Визнання Конституційним Судом України у рішенні № 3-р(II)/2026 неконституційною ч. 5 ст. 615 КПК України засвідчило неприпустимість підміни судової оцінки підстав подальшого тримання під вартою посиланням на неможливість проведення підготовчого судового засідання.

Обґрунтовано напрями імплементації міжнародних стандартів: конкретизацію у КПК України підстав і меж правомірного обмеження прав, забезпечення своєчасного доступу до інформації та правничої допомоги, врахування потреб потерпілих і дітей, удосконалення судового контролю та засобів відновлення порушених прав. Законодавче втілення зазначених напрямів потребує визначення відповідних обов’язків уповноважених суб’єктів, строків їх виконання та правових наслідків порушень.

РОЗДІЛ 2.
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1. Поняття і зміст кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження

Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження потребує визначеного законом порядку реалізації їхніх прав і виконання відповідних обов'язків уповноваженими суб'єктами. Закріплення процесуальної гарантії має поєднуватися з визначенням підстав її застосування, суб'єкта, зобов'язаного забезпечити її дотримання, строків виконання такого обов'язку та засобів реагування на порушення. Тому дослідження кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників передбачає з'ясування взаємозв'язку між їхніми правами, повноваженнями й обов'язками відповідних суб'єктів, порядком прийняття процесуальних рішень, їх перевірки та виконання.

Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України [52]. У кримінальному провадженні додержання цієї вимоги передбачає здійснення кожного повноваження за наявності встановлених законом підстав і з дотриманням відповідної процедури. Рішення, яке обмежує права учасника, має ґрунтуватися на конкретних фактичних обставинах та прийматися компетентним суб'єктом. Виконання завдань розслідування повинно поєднуватися з дотриманням зазначених умов, оскільки необхідність установлення обставин кримінального правопорушення не виправдовує незаконного втручання у права особи [31, с.

233].

Наукове використання поняття «механізм» дає змогу пояснити, як правове регулювання переходить у діяльність учасників і уповноважених осіб. Норма визначає можливу або необхідну поведінку, юридичний факт зумовлює виникнення відповідних відносин, процесуальна дія чи рішення змінює становище особи, а контроль і виконання забезпечують правовий результат. Механізм охорони має досліджуватися з урахуванням усіх зазначених зв'язків. Завершеність механізму визначається не кількістю передбачених законом гарантій, а можливістю послідовно застосувати їх до обставин, що потребують охорони права або законного інтересу [31, с. 234].

На думку І. О. Сухачової та М. М. Погорецького, механізм реалізації прокурором функції обвинувачення у доказуванні характеризується взаємодією процесів, нормативно визначеною правовою формою та стадійністю [142, с. 986–987]. Охорона прав учасників кримінального провадження забезпечується взаємодією суб'єктів, які виконують різні процесуальні функції. Тому зміст відповідного механізму не обмежується реалізацією функції обвинувачення, захисту або судового контролю. Кожен уповноважений суб'єкт виконує покладені на нього обов'язки в межах своєї компетенції, а учасники використовують передбачені законом можливості для відстоювання власних прав і законних інтересів. Узгодженість такої діяльності забезпечує реалізацію процесуальних гарантій, перевірку правомірності втручання та реагування на порушення.

В. М. Трофименко досліджує диференціацію кримінального процесу через відмінності процесуальних форм та їх правове призначення [147]. Диференціація передбачає особливості участі особи, проведення процесуальних дій та перегляду рішень залежно від установленого законом порядку провадження. Єдність механізму охорони полягає у взаємозв'язку прав учасників, відповідних обов'язків уповноважених суб'єктів і засобів захисту, які застосовуються з урахуванням цих особливостей. Зміна процедури допускається на передбачених КПК України підставах і в установлених ним межах, зі збереженням гарантій,

визначених для відповідного порядку провадження..

З урахуванням наведеного *кримінальний процесуальний механізм забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження пропонуємо визначити як установлену кримінальним процесуальним законодавством систему взаємопов'язаних процесуальних прав, відповідних обов'язків і повноважень, юридичних фактів, дій та рішень, засобів контролю, оскарження і виконання, застосування яких забезпечує своєчасну реалізацію прав, свобод та законних інтересів учасників, перевірку правомірності втручання і належне реагування на порушення відповідно до їхнього процесуального становища*. Запропоноване визначення відображає не лише склад правових засобів, а й порядок виникнення та розвитку відносин, у яких здійснюється охорона.

Самостійність наведеного поняття зумовлена його предметом. Поняття охорони характеризує призначення відповідної діяльності, а поняття механізму пояснює її правову побудову, послідовність і результат. Процесуальні гарантії становлять складову механізму, проте набувають дієвості через здійснення конкретних прав і виконання обов'язків. Судовий контроль також є його складовою, яка застосовується у визначених законом випадках. Отже, механізм не можна зводити ані до сукупності гарантій без процедури їх застосування, ані до діяльності одного органу, навіть якщо його компетенція охоплює значну частину провадження.

Структуру механізму доцільно розкривати через п'ять взаємопов'язаних складових: нормативну; суб'єктну (інституційну); процедурну; контрольну; виконавча – правових наслідків.

Нормативна складова механізму охоплює положення, які закріплюють права учасників, обов'язки уповноважених суб'єктів, підстави та межі обмеження прав. Суб'єктна складова визначає коло учасників відповідних процесуальних відносин і розподіл повноважень між ними. Процедурна складова відображає підстави виникнення таких відносин, порядок, форму та строки здійснення процесуальних дій і прийняття рішень. Контрольна складова

охоплює передбачені законом способи перевірки їх законності й обґрунтованості, а виконавча – виконання прийнятих рішень та реалізацію їхніх правових наслідків, зокрема припинення порушень і відновлення прав. Взаємодія зазначених складових забезпечує послідовне здійснення охорони протягом кримінального провадження.

Нормативну основу механізму становлять взаємопов'язані положення КПК України, які закріплюють право учасника, визначають відповідний обов'язок уповноваженого суб'єкта та порядок його виконання. Тому зміст процесуальної гарантії необхідно з'ясовувати з урахуванням компетенції такого суб'єкта, строків, вимог до оформлення рішення та засобів його перевірки. Зокрема, під час розгляду клопотання в порядку ст. 220 КПК України право на звернення поєднується з обов'язками розглянути його у встановлений строк і повідомити заявника про результат. Можливість оскарження рішення або бездіяльності визначається предметом звернення, колом осіб, які мають право подати скаргу, та передбаченою КПК України процедурою [57].

Застосування міжнародних договорів і практики ЄСПЛ у механізмі охорони визначається ч. 4-5 ст. 9 КПК України та ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Конвенційні гарантії враховуються під час тлумачення підстав втручання, доступності судової перевірки та ефективності реагування [99; 48]. Відповідну вимогу необхідно пов'язати з компетентним суб'єктом, процедурою і рішенням, здатним вплинути на становище особи. Врахування міжнародного стандарту здійснюється зі збереженням установлених КПК України меж процесуальних повноважень.

Суб'єктна (інституційна) складова механізму відображає поєднання права одного учасника з обов'язком іншого суб'єкта. Право отримати процесуальну інформацію передбачає її надання належним адресатом; право на розгляд звернення – прийняття та оцінку доводів; право на перевірку рішення – діяльність органу, компетентного здійснити відповідний перегляд. Саме через такі зв'язки можна встановити, на якому етапі реалізація гарантії була

забезпечена або перервана. Загальна вказівка на відповідальність держави за права людини має конкретизуватися в обов'язках осіб, які діють від її імені.

Розподіл компетенції між слідчим, дізнавачем і прокурором визначається КПК України. Організація досудового розслідування та процесуальне керівництво мають різні правові підстави, хоча їх здійснення може впливати на додержання прав учасників. Конституційні функції прокуратури й положення Закону України «Про прокуратуру» необхідно застосовувати разом із конкретними процесуальними повноваженнями прокурора [114]. Під час аналізу механізму важливо встановлювати, хто вправі розглянути звернення, скасувати певне рішення або дати обов'язкову вказівку. Нагляд у формі процесуального керівництва здійснюється в межах визначених законом повноважень.

За змістом ст. 36 КПК України прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Охоронне значення відповідної діяльності виявляється в законному використанні повноважень щодо перевірки матеріалів, реагування на порушення та забезпечення належного розгляду процесуальних вимог [57]. Водночас конкретні можливості прокурора залежать від передбачених кримінальним процесуальним законодавством умов, компетенції відповідного органу та спеціальних правил. Тому механізм охорони не може будуватися на припущенні, що будь-який прокурор має однакові повноваження щодо кожного розслідування [126; 68].

Участь захисника в механізмі охорони має самостійне функціональне призначення. Захисник допомагає особі формулювати процесуальну позицію, використовувати передбачені законом способи одержання і подання відомостей, заявляти клопотання та оскаржувати рішення. Правова основа такої діяльності визначається КПК України та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [97]. Реалізація відповідних можливостей пов'язана з обов'язками інших суб'єктів забезпечувати доступ захисника до участі у провадженні у встановлених законом межах. Тому професійна правнича допомога становить засіб взаємодії між правом учасника та процесуальною процедурою його

здійснення.

Залучення захисника за призначенням є окремим прикладом поєднання процесуальних і організаційних умов. Підстави його залучення визначаються КПК України, а порядок надання безоплатної вторинної правничої допомоги – відповідним законом [98]. У межах процесуального механізму вирішальними є своєчасність прийняття необхідного рішення, повідомлення належного органу та реальна можливість захисника виконати свої обов'язки. Сам факт направлення доручення не розкриває, чи було забезпечено право особи у момент проведення дії. Водночас оцінка порушення повинна враховувати конкретні вимоги закону, обставини участі захисника та наслідки для реалізації права на захист.

Належне функціонування суб'єктної складової потребує збереження незалежності суду. Відповідно до засади змагальності суд не повинен перебирати на себе функції обвинувачення або захисту, проте зберігає обов'язок створювати необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав. Гарантії незалежності, установлені Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів», забезпечують правову основу такої діяльності [116]. Охоронний результат судового розгляду пов'язаний із вирішенням питань у межах компетенції суду, оцінкою доводів учасників та ухваленням належно обґрунтованого рішення.

Учасник кримінального провадження реалізує належні йому права відповідно до свого процесуального становища шляхом подання доказів, клопотань і скарг, участі у процесуальних діях, заявлення заперечень або відмови від давання показань у передбачених законом випадках. Водночас додержання гарантій, які уповноважені суб'єкти зобов'язані забезпечувати незалежно від звернення особи, не може ставитися в залежність від її процесуальної активності. Неподання клопотання чи скарги не виправдовує незаконного обмеження прав і не усуває обов'язків, що мають виконуватися без окремої вимоги учасника. Отже, механізм охорони поєднує використання особою процесуальних прав із виконанням установлених законом обов'язків уповноваженими суб'єктами.

Виникнення процесуальних прав та обов'язків пов'язане з юридичними

фактами, визначеними кримінальним процесуальним законодавством. Подання заяви, фактичне затримання, вилучення майна або сплив установленого строку можуть змінювати становище особи та зумовлювати обов’язок уповноваженого суб’єкта вчинити певну дію чи прийняти рішення. Тому встановлення відповідних обставин необхідне для визначення належної процедури та гарантій, які підлягають застосуванню. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України права й обов’язки потерпілого виникають з моменту подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення або заяви про залучення до провадження як потерпілого. Набуття прав та обов’язків на зазначених підставах не залежить від винесення постанови про визнання потерпілим, обов’язковості якої наведена норма не встановлює [57].

На думку О. І. Марочкіна, мотивування процесуального рішення забезпечує його обґрунтованість, зрозумілість і можливість подальшої перевірки [79, с. 82]. Мотивування повинно пояснювати, які фактичні обставини встановлено, які положення закону застосовано та чому прийнято відповідне рішення. Завдяки такому обґрунтуванню учасник може з’ясувати підстави втручання у свої права й сформулювати заперечення, а суб’єкт перевірки – оцінити правомірність здійснення повноваження. Формальне наведення норми без пояснення її застосування до конкретних обставин ускладнює використання передбачених законом засобів оскарження.

І. М. Попович наголошує, що законодавчі вимоги до кримінальних процесуальних рішень стосуються їх змісту, суб’єкта ухвалення та процедури прийняття [96, с. 59]. Перевірка рішення відповідно охоплює компетенцію суб’єкта, наявність фактичних і правових підстав та додержання порядку його прийняття. Оформлення необхідних реквізитів не замінює оцінки зазначених обставин. Достатність фактичних даних не виправдовує виходу за межі повноважень, а прийняття рішення компетентним суб’єктом не усуває потреби належно обґрунтувати його зміст. Сукупне дотримання наведених вимог забезпечує можливість перевірити законність рішення та його вплив на права учасника.

Відповідно до п. 2 ч. 5 ст. 110 КПК України мотивувальна частина постанови повинна містити обставини, які є підставами для її прийняття, мотиви, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України. Отже, вимога мотивування вже закріплена законом. Проблема подальшого вдосконалення полягає в конкретизації її змісту щодо рішень, які обмежують права або визначають умови їх реалізації. Доцільно чіткіше пов'язати обґрунтування з конкретним правом, фактичними підставами втручання та доводами учасника, що мають значення для вирішення поставленого питання.

Індивідуалізація мотивування передбачає оцінку обставин саме відповідного провадження. Загальне посилання на інтереси розслідування не пояснює, чому обраний захід потрібний стосовно певної особи або майна. Обґрунтування має відображати факти, з якими закон пов'язує можливість втручання, і причини відхилення істотних заперечень, якщо вони були подані. Водночас вимога оцінити доводи не створює універсального обов'язку попереднього повідомлення про кожну процесуальну дію: порядок участі особи визначається відповідними положеннями КПК України, зокрема правилами щодо збереження таємниці окремих дій.

Про випадки загального обґрунтування процесуальних рішень без оцінки істотних доводів учасника повідомили 70,8 % опитаних: 19,6 % зазначили, що спостерігають такі випадки часто, а 51,2 % – в окремих провадженнях. Доповнення вимог до мотивування постанов підтримали в запропонованому обсязі 58,5 % респондентів (додаток Б). Одержані відповіді посилюють аргументацію щодо необхідності пояснювати підстави прийнятого рішення та оцінювати доводи особи, прав і законних інтересів якої воно стосується.

З огляду на наведене пропонуємо доповнити п. 2 ч. 5 ст. 110 КПК України абзацом такого змісту: *«У постанові, якою обмежуються права, свободи чи законні інтереси учасника кримінального провадження або відмовляється у задоволенні його клопотання про їх реалізацію, зазначаються право, свобода чи законний інтерес, яких стосується рішення, фактичні та правові підстави такого рішення, а також оцінка поданих учасником доводів, що мають значення*

для вирішення відповідного питання. У разі застосування особливостей кримінального провадження зазначаються обставини, які відповідно до цього Кодексу є підставами для їх застосування». Доповнення конкретизує чинну вимогу мотивування, зберігаючи передбачені законом форми та межі участі особи.

Порядок розгляду клопотань, установлений ст. 220 КПК України, показує взаємодію права на звернення та обов'язку прийняти процесуальне рішення. Слідчий, дізнавач або прокурор розглядає клопотання визначених законом осіб у строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольняє його за наявності відповідних підстав. Про результати повідомляється особа, яка заявила клопотання. Повна або часткова відмова оформлюється вмотивованою постановою, копія якої вручається заявнику або надсилається у разі об'єктивної неможливості вручення. Щодо інших осіб, права чи законні інтереси яких обмежуються, застосування наведеного порядку допускається у випадках, установлених КПК України [57].

Процесуальні строки визначають час, у межах якого правова можливість повинна отримати практичне втілення. За змістом ст. 28 КПК України розумність строків співвідноситься з установленими граничними строками та критеріями оцінки тривалості провадження. Відповідно, складність справи не усуває обов'язку дотримуватися конкретного строку, якщо закон не передбачає підстав його зміни. Охорона прав потребує врахування не лише загальної тривалості розслідування, а й часу виконання окремих обов'язків, від яких залежить можливість учасника подати докази, заперечення або скаргу [88, с. 165].

Порядок, визначений ст. 308 КПК України, передбачає оскарження недотримання розумних строків прокурору вищого рівня. Відповідна скарга розглядається протягом трьох днів з моменту подання; за наявності підстав надаються обов'язкові вказівки щодо строків виконання певних дій або прийняття рішень. Заявника невідкладно письмово повідомляють про результати. Перевірка тривалості поєднується з конкретизацією подальшого процесуального обов'язку. Формальне визнання затримки без визначення

належного реагування не забезпечує того результату, на який спрямована відповідна процедура [57].

Контрольна складова охоплює передбачені законом способи перевірки, які відрізняються за суб'єктом, предметом і можливими наслідками. Прокурорська перевірка, розгляд скарги слідчим суддею, апеляційний перегляд і оцінка судом допустимості доказів не є взаємозамінними. Кожний спосіб застосовується за власними правовими передумовами. Звідси випливає необхідність пов'язувати певну загрозу праву з належним засобом реагування. Інакше учасник може використати процедуру, яка не дозволяє вирішити заявлене питання, а уповноважений суб'єкт – вийти за межі своєї компетенції.

Відповідно до ст. 303 КПК України на досудовому провадженні оскаржуються визначені нею рішення, дії та бездіяльність. Перелік предметів скарги і коло належних скаржників залежать від конкретного припису. Зокрема, відмова у задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій має окреме регулювання. Тому право звернутися до слідчого судді не можна поширювати на будь-яку відмову в задоволенні будь-якого клопотання лише на підставі загального права на оскарження. Встановлення належного предмета скарги є передумовою дієвості контрольної складової [57].

Правове становище особи, чиє майно вилучено, виявляє особливе значення відповідності між фактичним обмеженням і доступним порядком перевірки. Як зазначає А. Р. Туманянц, захист права власності у кримінальному провадженні тісно пов'язаний із доступом до суду та можливістю оскаржити неповернення тимчасово вилученого майна [148, с. 137]. Потреба в охороні виникає внаслідок самого втручання, незалежно від наявності у власника статусу підозрюваного. Відповідна процедура повинна дозволяти перевірити законні підстави утримання майна та одержати рішення в межах компетенції слідчого судді.

Розгляд скарги також має визначені законом процедурні умови. Згідно зі ст. 306 КПК України скарги розглядаються не пізніше сімдесяти двох годин з моменту надходження, а скарги на рішення про закриття провадження – не

пізніше п’яти днів. Розгляд здійснюється за обов’язкової участі скаржника або його захисника чи представника та відповідної уповноваженої особи; водночас відсутність слідчого, дізнавача чи прокурора не перешкоджає розгляду. Наведене регулювання поєднує можливість учасника обґрунтувати вимогу із запобіганням блокуванню судової перевірки через неявку суб’єкта, рішення або поведінка якого оскаржується [57].

Предмет судової перевірки має визначатися змістом законного обов’язку та обставинами його виконання. К. С. Рогозіннікова, досліджуючи оскарження зупинення досудового розслідування, звертає увагу на необхідність перевіряти передумови відповідного рішення та виконання дій, які мають йому передувати [127, с. 853]. Судова перевірка має охоплювати наявність передбачених КПК України підстав для прийняття постанови та дотримання порядку її ухвалення. Належне оформлення рішення саме по собі не засвідчує правомірності зміни процесуального порядку. Необхідно з’ясувати, чи підтверджені обставини, з якими закон пов’язує здійснення відповідного повноваження, та чи виконані процесуальні обов’язки, що передують прийняттю рішення.

Рішення слідчого судді за результатами розгляду скарги має відповідати передбаченим ст. 307 КПК України можливим наслідкам: скасуванню рішення, зобов’язанню припинити дію, зобов’язанню вчинити певну дію або відмові у задоволенні скарги. Охоронне значення такого рішення полягає у зміні конкретної процесуальної ситуації. Скасування незаконної постанови усуває її правову дію, тоді як зобов’язання вчинити дію спрямоване на виконання невиконаного обов’язку. Вибір результату не може ґрунтуватися на довільній оцінці доцільності розслідування поза предметом скарги та компетенцією слідчого судді [57].

Можливість перегляду ухвали слідчого судді становить окремий зв’язок у механізмі охорони. Підстави і порядок перегляду визначаються положеннями КПК України з урахуванням рішень Конституційного Суду України. Зокрема, Рішенням від 17 червня 2020 р. № 4-р(II)/2020 визнано неконституційною заборону апеляційного оскарження ухвали про відмову в задоволенні скарги на

невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [139]. Охоронне значення перегляду полягає у можливості перевірити не лише первинну поведінку органу розслідування, а й судове рішення, від якого залежить доступ до належної процедури.

Подальший розвиток відповідних гарантій відображено у Рішенні Конституційного Суду України від 21 липня 2026 р. № 8-р(II)/2026. Неконституційними визнано приписи ч. 3 ст. 307 та ч. 1–2 ст. 309 КПК України в аспекті невизначення права на апеляційне оскарження ухвали про відмову в задоволенні скарги на неповернення тимчасово вилученого майна відповідно до ст. 169 КПК України [57]. Висновок Суду стосується конкретного недоліку регулювання, а не припинення дії зазначених положень загалом. Зазначене рішення засвідчує необхідність співвідносити обсяг судового перегляду з характером втручання та наслідками відмови у захисті.

Відкладена перевірка процесуального рішення має охоронне значення за умови, що вона зберігає здатність вплинути на порушене право. В офіційному огляді практики Касаційного кримінального суду наведено постанову об’єднаної палати від 13 лютого 2023 р. у справі № 932/8842/20 щодо необхідності розгляду в підготовчому провадженні заперечень проти ухвал, які не підлягають апеляційному оскарженню [89]. Зазначене положення пояснює зв’язок між стадіями провадження: відсутність окремого апеляційного перегляду не усуває передбаченого законом наступного способу перевірки. Водночас час такого розгляду слід оцінювати з погляду можливості усунути наслідки відповідного втручання.

За змістом ст. 87 КПК України недопустимість доказів пов’язується, зокрема, з істотним порушенням прав і свобод людини, а також із похідними від такого порушення доказами. Відповідну оцінку слід здійснювати за передбаченими законом підставами, з урахуванням установлених особливостей. Не кожний недолік оформлення процесуальної дії є достатнім для однакового висновку про її доказові наслідки. Охоронна роль правила про допустимість полягає в запобіганні використанню результатів неправомірного втручання за

умов, визначених Кодексом. Водночас учасник повинен зберігати можливість використати інші належні засоби захисту від самого порушення [57].

Виконання процесуального рішення становить необхідну складову механізму охорони. Ухвала, якою встановлено обов'язок повернути майно або вчинити іншу дію, забезпечує фактичне поновлення відповідного права за умови належного виконання. Відсутність такого результату зберігає перешкоду, для усунення якої учасник звертався до суду. Водночас зміст виконання залежить від резолютивної частини рішення та відповідного припису закону. Суб'єкт виконання не вправі самостійно переглядати судовий висновок, підмінювати визначений обов'язок іншою дією або ставити його реалізацію в залежність від не передбачених законом умов.

С. Л. Шаренко досліджує невиконання рішень слідчого судді у зв'язку з різними видами юридичної відповідальності та особливостями їх нормативного регулювання [155, с. 129]. Дієвість судового захисту залежить від виконання ухвали, якою уповноваженого суб'єкта зобов'язано припинити дію або виконати процесуальний обов'язок. Невиконання такої ухвали зберігає перешкоди в реалізації права, для усунення яких особа звернулася до суду. Вирішення питання про юридичну відповідальність потребує встановлення передбачених законом підстав. Прострочення або неповне виконання ухвали має оцінюватися з урахуванням обставин відповідної поведінки та ознак складу правопорушення, необхідних для застосування конкретного виду відповідальності.

Обов'язковість судових рішень закріплена у КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 534 КПК України спосіб, строки і порядок виконання за необхідності можуть бути визначені у самому судовому рішенні. За ч. 2 цієї статті рішення, яке набрало законної сили або підлягає негайному виконанню, виконується безумовно. Відповідно до ч. 4 ст. 535 КПК України органи та особи, які виконують судове рішення, повідомляють про це суд, який його постановив [57]. Наведені положення встановлюють загальні вимоги до виконання, проте потребують конкретизації стосовно ухвал про зобов'язання вчинити чи припинити дію та інформування скаржника про результат їх виконання.

У рішенні у справі «*Шмалько проти України*» від 20 липня 2004 р. ЄСПЛ розглядає виконання судового рішення як складову права на судовий розгляд [133]. Сформульований у справі про виконання рішення в цивільному судочинстві підхід підкреслює залежність ефективності судового захисту від фактичного виконання прийнятого рішення. У кримінальному провадженні відповідний порядок визначається КПК України, а значення конвенційного підходу полягає в оцінці результату застосування судових гарантій: чи забезпечило виконання ухвали припинення незаконної дії або здійснення обов'язку, заради якого особа звернулася зі скаргою.

Чинні положення КПК України передбачають повідомлення суду про виконання рішення, однак не встановлюють загального обов'язку повідомляти скаржника про виконання ухвали, постановленої за результатами розгляду його скарги, у визначений строк. Отримання такої інформації дозволяє особі з'ясувати, чи виконано судове рішення та чи усунуто перешкоди в реалізації її права. Тому доцільно доповнити ст. 307 КПК України положеннями про визначення суб'єкта і строку виконання ухвали про зобов'язання вчинити чи припинити дію та повідомлення слідчого судді і скаржника про її виконання. Відтак пропонуємо доповнити ст. 307 КПК України ч. 4 такого змісту: «*4. У разі постановлення ухвали про зобов'язання припинити дію або вчинити певну дію слідчий суддя зазначає орган або особу, на яких покладається її виконання, та строк виконання, якщо такий строк не визначено цим Кодексом. Орган або особа, які виконали ухвалу, невідкладно, але не пізніше двадцяти чотирьох годин після її виконання, повідомляють слідчого суддю та особу, яка подала скаргу, про час і спосіб виконання ухвали. Встановлення строку виконання ухвали не може відстрочувати виконання обов'язку, який відповідно до цього Кодексу підлягає негайному виконанню*». Пропозиція поєднує визначеність обов'язку з отриманням відомостей про його фактичне виконання.

Серед перешкод виконанню ухвал слідчого судді 26,9 % респондентів виокремили невизначеність відповідального виконавця або порядку виконання, а 36,5 % – недостатній контроль за виконанням. Пропозицію визначати

виконавця і строк виконання ухвали та повідомляти слідчого суддю й скаржника про її виконання підтримали 63,1 % опитаних (додаток Б). Наведені результати обґрунтовують потребу в уточненні порядку виконання судового рішення та інформування особи про вжиті заходи.

Охоронний зміст запропонованого доповнення полягає в усуненні розриву між задоволенням скарги та реалізацією судового висновку. Визначення адресата виконання запобігає невизначеності відповідального суб'єкта, а встановлення строку допускається лише за відсутності його спеціального регулювання. Повідомлення скаржника стосується виконання ухвали і не надає йому необмеженого доступу до матеріалів розслідування. Відповідна вимога також не перетворює слідчого суддю на орган загального керівництва провадженням: його участь залишається пов'язаною з розглядом скарги та виконанням конкретного судового рішення.

Реагування на порушення прав учасника кримінального провадження може полягати у припиненні незаконного втручання, відновленні можливості здійснювати процесуальне право або відшкодуванні завданої шкоди. Кожен із зазначених способів має власні підстави та порядок застосування. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» встановлює спеціальні підстави та порядок відшкодування [112]. Для реалізації права на відшкодування необхідно встановити обставини, з якими закон пов'язує його виникнення, а також характер і розмір шкоди. Отже, компенсація доповнює засоби припинення порушення та відновлення прав, проте здійснюється за окремою процедурою.

Положення ст. 1176 ЦК України [153] та ст. 130 КПК України [57] визначають правові підстави відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю відповідних органів. Відшкодування такої шкоди слід розмежовувати з відшкодуванням шкоди, заподіяної потерпілому кримінальним правопорушенням. В останньому випадку закон передбачає можливість добровільного відшкодування, пред'явлення цивільного позову та

інші встановлені законом способи. Відмінності стосуються джерела заподіяння шкоди, підстав виникнення обов’язку з її відшкодування, відповідальних суб’єктів і порядку розгляду вимоги. Тому застосування відповідного засобу в механізмі охорони залежить від характеру порушення, якого зазнала особа.

Охорона прав учасників охоплює також реагування на загрози їхній безпеці. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» передбачає правові підстави застосування відповідних заходів і компетенцію належних органів [103]. Відомості про загрозу потребують оцінки уповноваженим суб’єктом та прийняття рішення в установленому законом порядку. Дієвість відповідної гарантії залежить від своєчасного розгляду таких відомостей, обґрунтованого визначення необхідних заходів і належного їх виконання. Забезпечення безпеки створює умови для участі особи у провадженні та здійснення належних їй прав без неправомірного впливу.

Технічне фіксування процесуальних дій дає змогу перевірити їх перебіг і дотримання прав учасників. За змістом ст. 107 КПК України його обов’язковість визначається клопотанням учасників процесуальної дії. Відповідно до ч. 6 цієї статті незастосування технічних засобів у випадках, коли їх застосування є обов’язковим, тягне недійсність відповідної дії та отриманих результатів, крім випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання їх чинними [57]. Тому оцінка порушення потребує встановлення обов’язковості фіксування та врахування передбаченого законом винятку. Запис процесуальної дії забезпечує можливість перевірити обставини, на які посилається учасник, і обґрунтувати вимогу про захист порушеного права.

Н. В. Глинська, досліджуючи запровадження режиму «paperless», розглядає правові аспекти створення та використання процесуальних документів в електронній формі [18, с. 86–96]. Для механізму охорони цифрова форма має значення насамперед як спосіб підтвердити подання звернення, рух документа та час виконання обов’язку. Проте зручність електронного обміну не усуває вимог до компетенції адресата, форми рішення та доступу особи до відповідної інформації. Електронне підтвердження доставки повинно співвідноситися з

установленими законом правилами повідомлення, а не визнаватися достатнім незалежно від способу його здійснення.

На думку Н. В. Глинської, цифровізація кримінального провадження потребує правового врегулювання змін процесуальних процедур та умов їх здійснення [20]. Застосування електронних засобів відповідно має оцінюватися за їхнім впливом на доступність процесуальних прав і можливість перевірки дій та рішень. Фіксування часу отримання клопотання або виконання ухвали допомагає встановити дотримання процесуальних строків. Водночас упровадження цифрових засобів має супроводжуватися збереженням передбачених законом способів звернення для осіб, які не мають технічної можливості ними користуватися. Юридичні наслідки використання таких засобів визначаються встановленим законом порядком, а не лише їхніми технічними можливостями.

Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначає загальні правові засади створення, передавання та використання електронних документів [102]. У кримінальному провадженні їх використання повинно узгоджуватися зі спеціальними вимогами КПК України. Перевірка виконання процесуального обов’язку потребує розмежування створення документа, його відправлення, отримання належним адресатом та забезпечення доступу до його змісту. Відомості про відправлення документа самі по собі не в усіх випадках підтверджують належне повідомлення учасника. Правова оцінка залежить від установленого способу повідомлення та доказів його здійснення. Отже, електронний документообіг має забезпечувати можливість установити обставини, з якими закон пов’язує виконання відповідного обов’язку.

В умовах воєнного стану окремі процедури здійснення прав і виконання процесуальних обов’язків змінюються відповідно до спеціальних положень КПК України. Закон України від 14 квітня 2022 р. № 2201-IX суттєво змінив регулювання особливого режиму кримінального провадження [100]. Застосування відповідних повноважень має ґрунтуватися на чинних кримінальних процесуальних положеннях з урахуванням подальших

законодавчих змін і рішень Конституційного Суду України. Попередні редакції норм дозволяють простежити розвиток регулювання, проте правомірність конкретної дії чи рішення визначається положеннями, чинними на момент її здійснення або його прийняття, відповідно до ст. 5 КПК України [57].

Під час застосування ст. 615 КПК України необхідно встановлювати передбачені відповідним приписом умови зміни процесуального порядку. Зокрема, передбачене п. 2 ч. 1 цієї норми здійснення керівником відповідного органу прокуратури окремих повноважень слідчого судді пов'язане з відсутністю об'єктивної можливості їх виконання слідчим суддею. Рішення приймається у формі вмотивованої постанови із зазначенням обґрунтування правомірності здійснення відповідних повноважень [57]. Відсутність такої можливості підлягає окремому встановленню та обґрунтуванню поряд із фактичними і правовими підставами конкретного рішення. Наявність підстав для втручання у права особи не замінює підтвердження умов, за яких закон допускає здійснення цих повноважень керівником органу прокуратури.

Мотивування постанови має пояснювати, які конкретні обставини унеможливлюють виконання відповідного повноваження слідчим суддею. Саме посилання на воєнний стан не підтверджує наявності передбаченої законом перешкоди. Водночас вимога встановити об'єктивну неможливість застосовується до тих положень ст. 615 КПК України, які прямо пов'язують із нею зміну процедури. Підстави застосування кожного спеціального правила необхідно визначати за його змістом, без поширення умов одного припису на інші. Дотримання такого підходу запобігає необґрунтованій зміні компетенції та застосуванню процесуальних винятків поза встановленими законом межами.

Необхідність уточнення вимог до відображення фактичних обставин застосування особливостей кримінального провадження в умовах воєнного стану підтримали 65,0 % респондентів. Водночас 15,0 % опитаних визнали чинні вимоги до мотивування достатніми (додаток Б). Висловлені позиції враховано при обґрунтуванні пропозиції зазначати в процесуальному рішенні обставини, які відповідають умовам застосування конкретного спеціального правила та

пояснюють вибір відповідного порядку провадження.

Передбачені ч. 3–4 ст. 615 КПК України обов'язки інформування та можливість судового оскарження забезпечують перевірку здійснення особливих повноважень. Про прийняті прокурором рішення невідкладно за першої можливості повідомляються прокурор вищого рівня та визначений законом суд із наданням копій відповідних документів не пізніше десяти днів із дня повідомлення. Скарги на будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора або слідчого на виконання повноважень, визначених цією ст., розглядає слідчий суддя з дотриманням установлених нею правил визначення суду [57]. Тому предмет такого оскарження визначається спеціальним приписом ч. 4 ст. 615 КПК України і не може обмежуватися лише переліком, наведеним у ст. 303 КПК України.

У свою чергу, А. Г. Ананенко та Н. М. Сенченко звертають увагу на труднощі забезпечення правничої допомоги під час досудового розслідування в умовах воєнного стану та необхідність збереження дієвих гарантій права на захист [2]. Виконання відповідних обов'язків потребує своєчасного залучення захисника, забезпечення його участі в установленому законом порядку та можливості конфіденційного спілкування з підзахисним. За наявності фактичних перешкод необхідно з'ясовувати їхній вплив на здійснення права на захист і дотримання вимог до конкретної процесуальної дії. Документальне підтвердження залучення захисника не засвідчує належного виконання цих обов'язків, якщо він фактично був позбавлений можливості надавати правничу допомогу. Є. О. Загородній досліджує початок кримінального провадження і подальше проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану [40]. Передбачені законом особливості початку досудового розслідування мають забезпечувати належне документування процесуальних дій та можливість їх подальшої перевірки. За відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань важливими залишаються фіксування відомостей у встановленому порядку та їх внесення до Реєстру за першої можливості. Документи повинні дозволяти встановити час, підстави й суб'єкта відповідної дії або рішення. Збереження цих відомостей забезпечує перевірку процесуальних

строків, дотримання прав учасників і законності одержання доказів. Т. О. Лоскутов пропонує враховувати обставини бойових дій під час оцінки процесуальних відхилень і допустимості доказів [71]. Однак, оцінка допустимості доказу потребує встановлення конкретного порушення, застосовних процесуальних вимог та впливу порушення на права особи. Обставини бойових дій мають оцінюватися у зв'язку з відповідною законодавчою нормою і не становлять самостійної підстави для визнання правомірним будь-якого відступу від процедури.

Перевірка підстав зміни процесуального порядку необхідна також під час здійснення спеціального досудового розслідування. М. А. Погорецький пов'язує правомірність такого розслідування з доказуванням передбачених законом підстав, належним інформуванням особи та дієвим судовим контролем [94, с. 236–237]. У механізмі охорони прав необхідно розмежовувати встановлення обставин кримінального правопорушення та підтвердження умов застосування спеціальної процедури. Обґрунтованість підозри не замінює перевірки інших установлених КПК України підстав спеціального досудового розслідування. Рішення про його здійснення повинно містити оцінку обставин, які дозволяють застосувати відповідний порядок, і пояснення їх відповідності вимогам закону.

На підставі проведеного аналізу теоретичну модель кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження пропонуємо розкрити через взаємодію його структурних складових: установлення юридичних фактів, що зумовлюють виникнення прав та обов'язків; визначення компетентного суб'єкта і змісту відповідного обов'язку; здійснення процесуальних дій та прийняття мотивованих рішень у передбаченому законом порядку; застосування засобів контролю й оскарження; виконання рішень та реалізацію правових наслідків. Зазначена модель відображає взаємозв'язок процесуальних прав, обов'язків і засобів їх забезпечення, а конкретна послідовність дій та рішень визначається відповідною процедурою. Підстави, порядок і строки застосування засобів контролю встановлюються положеннями КПК України.

Попередній контроль забезпечує перевірку підстав запланованого втручання, а наступний – законності вже здійсненої дії або прийнятого рішення. У передбачених законом випадках рішення може прийматися без попередньої участі особи, прав якої воно стосується, із дотриманням установлених для відповідної процедури гарантій. Тому місце контрольної складової в механізмі залежить від характеру процесуального повноваження та порядку його здійснення. Безперервність охорони полягає у збереженні гарантій прав учасника протягом провадження та можливості застосувати належний засіб реагування за передбачених законом підстав. Обсяг і форми контролю при цьому визначаються змістом конкретних процесуальних відносин.

Критерії дієвості механізму повинні відображати його нормативне регулювання, порядок здійснення та фактичні результати. До них доцільно віднести визначеність права й відповідного обов'язку, дотримання меж компетенції, підтвердженість фактичних підстав, своєчасність процесуальної дії, належне обґрунтування рішення, доступність установленого законом оскарження та виконання прийнятого рішення. Дієвість охорони оцінюється за дотриманням прав учасника і належної правової процедури, а не за задоволенням кожної його вимоги. Відмова в задоволенні клопотання може відповідати цим критеріям, якщо істотні доводи особи розглянуто, підстави відмови обґрунтовано та забезпечено передбачені законом засоби оскарження.

Таким чином, зміст кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження визначається узгодженістю нормативних, суб'єктних, процедурних, контрольних і виконавчих складових.

2.2. Правові та організаційні засади функціонування механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження

Функціонування механізму забезпечення охорони прав, свобод та

законних інтересів учасників кримінального провадження залежить від належної організації виконання обов’язків, установлених кримінальним процесуальним законом. Надання правничої допомоги, вручення процесуальних документів, забезпечення перекладу, доступу до матеріалів і участі в судовому засіданні потребують узгодженої роботи уповноважених органів та осіб. Уповноважений суб’єкт має своєчасно з’ясувати потреби учасника, організувати залучення захисника, перекладача чи іншого фахівця у передбачених законом випадках, підготувати необхідні матеріали та забезпечити умови реалізації процесуальних прав. Тому правові й організаційні засади функціонування механізму становлять взаємопов’язані умови його дієвості – закон визначає повноваження, обов’язки та порядок їх здійснення, а організація роботи забезпечує своєчасне виконання відповідних приписів без установлення додаткових перешкод для учасників провадження.

Правові засади визначають компетенцію органів та їх посадових осіб, порядок участі особи та обов’язкові вимоги до здійснення провадження. Організаційні засади охоплюють розподіл роботи, професійну підготовку, забезпечення доступності приміщень і засобів зв’язку, облік звернень, збереження документів та взаємодію установ. Внутрішній порядок роботи може конкретизувати спосіб виконання передбаченого законом обов’язку, проте не може встановлювати не передбачені законодавством обмеження реалізації процесуального права. Погодження часу відвідування, оформлення перепустки та реєстрація звернення мають забезпечувати впорядковану роботу установи, зберігаючи доступ учасника до процесуальних дій і документів. Організаційні вимоги не можуть бути самостійною підставою для відмови у здійсненні права або порушення встановленого законом строку.

Нормативно-правове регулювання організації кримінальної процесуальної діяльності охоплює КПК України, закони про відповідні органи та надання правничої допомоги, а також підзаконні акти, прийняті в межах законодавчо визначених повноважень. Конституційний обов’язок діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України,

поширюється і на організаційні рішення посадових осіб [52]. Внутрішні розпорядження, які впливають на участь особи у процесуальній дії або доступ до документа, повинні відповідати компетенції посадової особи та порядку реалізації відповідного права. Відомча інструкція може регулювати організацію виконання процесуального обов'язку, але не змінювати його зміст, підстави виникнення чи встановлені КПК України гарантії.

На думку Р. О. Кропивки, правовідносини прокурора зі слідчим та оперативними підрозділами під час розслідування воєнних злочинів поєднують керівну, координаційну й контрольну діяльність прокурора із самостійністю інших уповноважених суб'єктів [58]. Підтримуючи необхідність узгодження їхньої діяльності, вважаємо визначальним чітке розмежування процесуальних повноважень та організаційних завдань. Спільне планування роботи не наділяє учасників службової наради повноваженнями ухвалювати рішення замість уповноваженого слідчого чи прокурора. За участю кількох підрозділів необхідно зберігати визначеність суб'єкта, зобов'язаного розглянути клопотання, повідомити особу або надати доступ до матеріалів, а також строків виконання відповідного обов'язку.

Процесуальне керівництво та організація роботи прокуратури регулюються різними за предметом положеннями. Повноваження прокурора у конкретному провадженні визначаються КПК України, а засади організації системи прокуратури – Законом України «Про прокуратуру» [114]. Наказ Генерального прокурора від 30 вересня 2021 р. № 309 встановлює організаційні вимоги до діяльності прокурорів у кримінальному провадженні [111]. Відомчий розподіл обов'язків має забезпечувати своєчасне здійснення процесуального керівництва, проте не може підміняти передбачений ст. 37 КПК України порядок визначення прокурора у кримінальному провадженні чи надавати іншій посадовій особі право ухвалювати процесуальні рішення поза межами її компетенції [57].

Розподіл повноважень між керівником органу досудового розслідування і слідчим має безпосереднє значення для охорони прав. Відповідно до ст. 39 КПК

України керівник організовує досудове розслідування, зокрема визначає слідчого чи слідчих і вживає заходів для усунення порушень вимог законодавства. Самостійність слідчого за ст. 40 КПК України поєднується з обов'язком виконувати письмові доручення та вказівки прокурора, надані в межах установлених КПК України повноважень [57]. Підготовка приміщення, обладнання та погодження часу проведення дії створюють умови її здійснення, тоді як установлення підстав втручання у права особи й ухвалення відповідного рішення належать до компетенції визначеного законом суб'єкта.

Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 6 липня 2017 р. № 570, визначає порядок організації діяльності цих підрозділів та здійснення відомчого контролю [43]. Застосування відповідних приписів потребує розмежування організації досудового слідства та дізнання. Повноваження керівника органу дізнання та дізнавача визначені ст. 39-1 і ст. 40-1 КПК України. Спільні підходи до обліку звернень, підготовки приміщень і технічного забезпечення можуть застосовуватися без зміни встановленого законом розподілу повноважень. Розгляд процесуального звернення має здійснювати належний суб'єкт, а внутрішній розподіл роботи не може надавати відповідних повноважень особі, яка їх не має за законом.

Виконання письмового доручення оперативним підрозділом має супроводжуватися додержанням процесуальних гарантій осіб, які беруть участь у відповідній дії. За ст. 41 КПК України оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії за письмовими дорученнями уповноважених суб'єктів, визначених цією нормою [57]. Під час підготовки доручення необхідно враховувати характер дії, процесуальне становище залучених осіб та обов'язкові умови її проведення. Залучення перекладача, забезпечення участі захисника у встановлених законом випадках або дотримання особливостей проведення процесуальних дій за участю малолітніх чи неповнолітніх осіб потребують завчасного організаційного забезпечення. Швидкість виконання доручення не може досягатися шляхом недотримання

обов’язкових вимог до проведення відповідної дії.

Зміна слідчого або складу групи прокурорів потребує належного передавання відомостей про нерозглянуті звернення та інші невиконані процесуальні обов’язки. Учасник не повинен повторно подавати вже зареєстроване клопотання лише через зміну уповноваженої особи. Доцільно вести внутрішній облік нерозглянутих звернень, призначених процесуальних дій, потреб у перекладі та погоджених способів зв’язку. Відомості такого обліку доповнюють організацію роботи з матеріалами провадження та дозволяють перевірити строки виконання обов’язків під час передавання справ. Зміна виконавця сама по собі не припиняє відповідного обов’язку і не поновлює строку його виконання. Компетенція особи, яка надалі розглядатиме звернення або ухвалюватиме рішення, повинна бути визначена в установленому КПК України порядку.

Організація приймання звернень повинна забезпечувати їх передавання уповноваженому суб’єкту зі збереженням документа та відомостей про час його подання й отримання. Працівник канцелярії не має оцінювати обґрунтованість процесуального клопотання замість слідчого, дізнавача або прокурора. Реєстрація документа та вирішення порушеного в ньому питання є різними діями: перша забезпечує облік і передавання звернення, друга здійснюється компетентним суб’єктом відповідно до процесуального закону. За помилкового направлення всередині установи необхідно оперативно визначити належного виконавця. Для клопотань, передбачених ст. 220 КПК України, строк розгляду обчислюється з моменту подання; внутрішнє передавання документа не є підставою для його обчислення заново. Належний облік дозволяє встановити час подання, рух звернення та причини затримки, відмежовуючи недоліки внутрішньої організації від невиконання процесуального обов’язку.

Доступ до професійної правничої допомоги потребує узгодженої роботи органів кримінальної юстиції, адвокатури та системи безоплатної правничої допомоги. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» визначає види допомоги, коло осіб, які мають право на її отримання, та порядок її надання [98].

У кримінальному провадженні відповідні положення застосовуються разом із вимогами КПК України. Організація участі адвоката передбачає своєчасне направлення постанови, ухвали або повідомлення у встановлених законом випадках, передавання необхідних відомостей та створення умов для виконання ним своїх повноважень. Роз'яснення процесуальних прав слідчим чи прокурором не замінює правничої допомоги адвоката та не надає права визначати позицію сторони захисту.

За ст. 49 КПК України залучення захисника за призначенням відбувається на передбачених законом підставах шляхом винесення постанови або постановлення ухвали. У відповідному рішенні уповноваженому органу чи установі доручається призначити адвоката та забезпечити його прибуття у визначені час і місце. Постанова або ухвала негайно направляється адресату та є обов'язковою для негайного виконання [57]. Належна організація потребує передавання точних відомостей про місце перебування особи, час запланованої дії та доступний спосіб зв'язку. Помилка в адресі або ненадання інформації про переміщення затриманого може унеможливити своєчасне прибуття адвоката навіть після своєчасного направлення постанови. Тому виконання обов'язку не вичерпується відправленням документа, а потребує забезпечення передбаченої законом участі захисника.

Порядок інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1363 [107]. Відповідне регулювання визначає порядок передавання інформації та реагування центрів на отримані повідомлення. Документування повідомлення має дозволяти встановити час його передавання, зміст необхідних відомостей і подальші дії відповідальних осіб. За переривання зв'язку необхідно використовувати інші передбачені порядком способи повідомлення та фіксувати обставини, які перешкодили його передаванню. Технічна перешкода потребує організаційного реагування і не означає припинення обов'язку забезпечити доступ до правничої

допомоги.

Стандарти якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у кримінальному процесі встановлюють вимоги до роботи адвокатів у відповідній системі [108]. Оцінка організації допомоги має враховувати доступ до конфіденційного спілкування, можливість підготовки до процесуальної дії та отримання необхідних документів. Контроль якості не надає слідчому або прокурору права визначати зміст консультації чи вимагати розкриття адвокатської таємниці. Завдання органу, який здійснює провадження, полягає у забезпеченні законних умов участі адвоката, а вибір правової позиції та способів захисту здійснюється в межах його професійних повноважень з урахуванням волі клієнта. Незалежність адвоката й гарантії адвокатської діяльності, закріплені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», мають додержуватися під час організації такої взаємодії [97].

П. Д. Довгопол пов’язує доступність безоплатної правничої допомоги з територіальними, інформаційними, організаційними та цифровими умовами її отримання [27, с. 32]. Водночас О. В. Крикунов і К. С. Музичук звертають увагу на відмінності в законодавчому забезпеченні безоплатної допомоги потерпілому та особі, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування [56, с. 67–74]. Наведені підходи розкривають різні аспекти доступності допомоги: законодавче визначення підстав її надання та організацію фактичного отримання. На нашу думку, вдосконалення обох напрямів має бути узгодженим. Розширення кола отримувачів допомоги потребує належного кадрового, інформаційного та фінансового забезпечення.

Підтримка потерпілих і свідків охоплює ширше коло потреб, ніж представництво адвокатом. Наказ Генерального прокурора від 28 жовтня 2024 р. № 263 регулює організацію діяльності органів прокуратури з питань такої підтримки [110]. Відомче регулювання передбачає врахування індивідуально визначених потреб потерпілих і свідків, а також взаємодію з надавачами відповідних послуг. Організаційна підтримка сприяє отриманню психологічної, правничої, медичної та іншої допомоги, зокрема шляхом направлення до

відповідних установ і організацій. Водночас працівник служби підтримки не набуває повноважень представника потерпілого лише внаслідок надання такої підтримки. Процесуальне представництво здійснюється за окремими підставами та з підтвердженням повноважень відповідно до КПК України.

Розмежування підтримки та процесуального представництва необхідне і під час обміну інформацією. Передавання відомостей про стан здоров'я, місце перебування або потреби особи повинно мати належну правову підставу та визначену мету. Обсяг переданих даних має відповідати потребі в конкретній послузі, а звернення по допомогу не може тлумачитися як згода на необмежене поширення особистої інформації. Слід визначати, які дані потрібні конкретному надавачу послуги, хто уповноважений їх передати та яким чином забезпечується конфіденційність. Залучення соціальної установи або громадської організації не звільняє слідчого чи прокурора від виконання власних процесуальних обов'язків і не створює для залучених працівників самостійного права доступу до матеріалів провадження.

Участь громадських організацій може сприяти інформуванню, психологічній підтримці та встановленню контакту з надавачами послуг. Проте така співпраця не утворює самостійної підстави доступу до матеріалів розслідування або участі у процесуальній дії. Представництво фізичної особи-потерпілого здійснюється відповідно до ст. 58 КПК України, а надання соціальної, психологічної чи інформаційної допомоги не наділяє працівника організації повноваженнями процесуального представника [57]. Укладена між установами угода про співпрацю не змінює вимог до підтвердження таких повноважень. Організація підтримки має забезпечувати добровільність користування відповідними послугами; відмова від них не може обмежувати процесуальні права потерпілого чи доступ до передбачених законом засобів захисту.

Інформування учасника потребує врахування його здатності зрозуміти правове значення повідомлення. Вручення пам'ятки у передбачених КПК України випадках має супроводжуватися роз'ясненням, доступним за змістом і

способом викладення, з урахуванням віку, мовних потреб і стану особи. Підпис про отримання документа підтверджує його вручення, проте сам по собі не засвідчує розуміння роз'яснених прав та обов'язків. Водночас, як наголошує А. С. Максименко, уповноважений суб'єкт не повинен ставити можливість здійснення права в залежність від здатності учасника відтворити юридичні формулювання. Завдання роз'яснення полягає у наданні зрозумілої інформації про зміст прав, порядок їх реалізації та відповідні обов'язки, із можливістю уточнити незрозумілі положення [76, с. 123].

У ч. 2 ст. 55 КПК України передбачено вручення потерпілому пам'ятки про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення [57]. Конкретизації потребують вимоги до роз'яснення змісту пам'ятки та фіксування виконання цього обов'язку. Пропонуємо доповнити зазначену частину абзацом: «*Під час вручення пам'ятки потерпілому роз'яснюються його процесуальні права та обов'язки з урахуванням віку, стану здоров'я та потреб у перекладі. Потерпілому повідомляється порядок звернення за безоплатною правничою допомогою. Вручення пам'ятки, роз'яснення процесуальних прав та обов'язків, а також участь перекладача, якщо його було залучено, фіксуються в матеріалах кримінального провадження. Відмова потерпілого отримати пам'ятку або підписати документ на підтвердження її отримання фіксується та не обмежує його процесуальних прав*». За результатами опитування 66,9 % респондентів підтримали конкретизацію порядку роз'яснення потерпілому прав з урахуванням віку, стану здоров'я та потреби в перекладі, включно з фіксацією проведеного роз'яснення. Достатнім чинний порядок визнали 10,8 % опитаних (додаток Б).

Запропоноване доповнення конкретизує організацію інформування, не змінюючи моменту виникнення прав та обов'язків потерпілого. Потреба в перекладі має визначатися відповідно до ст. 29 і ст. 68 КПК України. Відомості про роз'яснення дозволятимуть перевірити виконання обов'язку та врахування потреб особи без запровадження додаткового рішення як умови реалізації її прав. Відмова підписати документ повинна фіксуватися як обставина вручення, а не

тлумачитися як відмова від прав. Реалізація запропонованої норми потребуватиме узгодження форм пам’яток і способів документування, які підтверджуватимуть не лише передавання документа, а й проведення роз’яснення.

Залучення перекладача за наявності передбаченої законом потреби забезпечує можливість повноцінної участі особи у провадженні. Відповідно до ч. 4 ст. 68 КПК України перед початком процесуальної дії сторона, яка залучила перекладача, слідчий суддя або суд пересвідчуються в його особі й компетентності, з’ясовують стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим і свідком та роз’яснюють права й обов’язки перекладача [57]. Пошук фахівця має враховувати потрібну мову, характер перекладу та обставини, які можуть впливати на його неупередженість. Сам факт володіння іноземною мовою не підтверджує здатності правильно передати процесуальні терміни або зміст складного документа. Неофіційний переказ родичем чи іншим учасником не замінює залучення перекладача та перевірки його компетентності в установленому законом порядку.

Як зауважує В. М. Бриков, професійні стандарти й етичні вимоги до перекладача впливають на належне виконання його функцій у кримінальному провадженні [14, с. 26]. Підтримуючи необхідність удосконалення кваліфікаційних вимог, вважаємо, що оцінка компетентності має ґрунтуватися на здатності забезпечити повний і правильний переклад у конкретній процесуальній ситуації. Відсутність сертифіката певної організації не може сама по собі вважатися підставою для відмови в залученні перекладача, якщо закон такого документа не вимагає. Документи про освіту та професійний досвід можуть підтверджувати кваліфікацію, однак не усувають обов’язку перевірити володіння потрібною мовою, розуміння характеру завдання та обставини, що можуть перешкоджати належному перекладу.

Організація участі дітей вимагає професійної спеціалізації та узгодження діяльності залучених фахівців. Н. В. Хмелевська розглядає юстицію, дружню до дитини, як діяльність, що охоплює різні етапи взаємодії із системою

кримінальної юстиції та поширюється також на дітей-потерпілих і свідків [152, с. 163]. Наведений підхід передбачає врахування потреб дитини протягом її участі у провадженні, а не лише під час облаштування приміщення для допиту. Потреби дитини мають враховуватися під час повідомлення, очікування, прибуття фахівців і завершення процесуальної дії. Організаційна підготовка повинна мінімізувати ризик психологічного травмування, зокрема через небажаний контакт з особою, якої дитина побоюється.

Пілотний проєкт залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх і неповнолітніх осіб запроваджено спільним наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора від 7 лютого 2023 р. № 493/5/67/32 [105]. Передбачений ним порядок сприяє організації залучення психолога через відповідні центри з надання безоплатної правничої допомоги. Підготовка до дії передбачає з’ясування компетенції фахівця, його процесуальних завдань та необхідних умов роботи. Участь психолога має сприяти спілкуванню з дитиною з урахуванням її віку та стану, не підміняючи повноважень особи, яка проводить процесуальну дію, і правил отримання та оцінки показань.

Вимоги до присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря, та особливості їхньої участі встановлено ст. 226–227 КПК України [57]. Врахування найкращих інтересів дитини має визначати підготовку й умови проведення дії з додержанням обов’язкових процесуальних вимог.

Зменшення кількості повторних контактів із дитиною доцільно забезпечувати узгодженням підготовчих заходів та врахуванням уже отриманих відомостей. Рішення про повторну процесуальну дію має враховувати її законну мету, необхідність уточнення обставин та можливий вплив на стан дитини. Мінімізація повторного опитування повинна поєднуватися з дотриманням правил доказування та гарантій сторони захисту. Водночас багаторазове збирання однакових відомостей різними службами без обґрунтованої потреби збільшує психологічне навантаження на дитину. Доцільно погоджувати роботу

фахівців так, щоб підтримка, медична допомога і процесуальне отримання показань мали чітко визначені завдання, підстави та відповідальних суб’єктів, а відомості, отримані поза процесуальною дією, не підміняли належно одержаних показань.

Безбар’єрність участі охоплює фізичний доступ, сприйняття інформації та можливість комунікації. М. М. Яремчук і О. М. Шумик наголошують на необхідності адаптації приміщень, транспорту та способів взаємодії з особами з інвалідністю, особливо в умовах воєнного стану [163, с. 254]. На нашу думку, організаційне забезпечення повинно виходити з конкретної потреби особи, а не лише з наявності документа про інвалідність. Труднощі пересування, читання або слухового сприйняття можуть вимагати різних заходів. Вибір доступного приміщення, зрозумілого способу повідомлення та залучення перекладача жестової мови за потреби створюють умови участі, тоді як наявність інвалідності сама по собі не є підставою для звуження процесуальних прав.

Водночас, А. В. Лапкін звертає увагу на труднощі отримання процесуальних документів, необхідних для встановлення інвалідності внаслідок війни, та обґрунтовує потребу вдосконалення зв’язку між відповідними процедурами [67, с. 205]. Підтримуємо необхідність усунення необґрунтованої залежності доступу до соціального захисту від перебігу кримінального провадження. Вирішення питання про відповідний соціальний статус належить компетентним органам і не може підмінятися процесуальною оцінкою обставин кримінального правопорушення. Водночас законні звернення про доступ до документів мають розглядатися відповідно до процесуальних правил, із роз’ясненням доступного порядку їх отримання, а не необґрунтованим направленням особи від однієї установи до іншої.

Організація доступу до матеріалів потребує підготовки документів, визначення способу ознайомлення та можливості копіювання. За ст. 221 КПК України право на ознайомлення до завершення розслідування належить визначеним у ній учасникам і реалізується з урахуванням установлених винятків. Чинна ч. 3 цієї норми передбачає ознайомлення з матеріалами, що містяться в

інформаційно-комунікаційній системі досудового розслідування, шляхом надання доступу до них або електронних копій чи примірників [57]. Зберігання матеріалів у такій системі не усуває обов’язку забезпечити передбачене законом ознайомлення. Повідомлення про задоволення клопотання повинно супроводжуватися організаційними діями, які дозволяють фактично розпочати ознайомлення.

На думку І. В. Басистої, повідомлення про завершення розслідування та заплановане ознайомлення необхідно відрізняти від фактичного надання доступу до матеріалів [9, с. 49]. Ю. О. Ваколюк, своєю чергою, розмежовує відкриття матеріалів, доступ до них та ознайомлення, звертаючи увагу на різне коло учасників відповідної процедури [15]. Погоджуючись із розмежуванням цих дій, вважаємо необхідним оцінювати не лише направлення повідомлення, а й готовність матеріалів та реальну можливість особи їх опрацювати.

Г. Д. Борейко досліджує зловживання правом під час відкриття матеріалів і способи реагування на поведінку сторін, яка перешкоджає належному завершенню розслідування [13, с. 67]. Водночас сама тривалість ознайомлення не доводить зволікання, якщо документи фактично недоступні або надані в непридатній для опрацювання формі. Перед оцінкою поведінки учасника необхідно встановити обсяг матеріалів, умови доступу та можливість робити копії. Під час вирішення питання про встановлення строку ознайомлення за ст. 290 КПК України організаційні недоліки надання матеріалів не можуть ставитися учаснику за провину. Висновок про зволікання потребує перевірки фактичних умов, а не лише кількості призначених відвідувань.

Під час організації ознайомлення слід завчасно визначати доступні години, місце зберігання документів, порядок копіювання та спосіб отримання електронних матеріалів. Перенесення зустрічі з ініціативи органу повинно супроводжуватися своєчасним повідомленням і визначенням іншого часу. Внутрішній графік не має перетворюватися на непропорційне обмеження доступу, особливо коли особа прибула з іншої місцевості. За великих обсягів електронних матеріалів необхідно перевіряти можливість відкриття файлів,

читабельність їхнього змісту та відповідність фактично наданих матеріалів повідомленому переліку. Обраний спосіб доступу має забезпечувати можливість ознайомлення й копіювання без покладення на особу не передбаченого законом обов'язку придбати спеціальне обладнання.

Загальний обов'язок повідомити результат розгляду клопотання за ст. 220 КПК України не встановлює докладних вимог до організації ознайомлення з матеріалами за ст. 221 КПК України. Відтак, пропонуємо доповнити ст. 221 КПК України новою ч. 4: «*4. У разі задоволення клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування слідчий, дізнавач, прокурор одночасно з повідомленням про результат його розгляду повідомляє особі, яка подала клопотання, перелік матеріалів, що надаються для ознайомлення, дату, час і місце ознайомлення або спосіб доступу до електронних матеріалів та забезпечує можливість робити виписки і копії відповідно до цієї статті. У разі виникнення обставин, що перешкоджають ознайомленню у визначений час або спосіб, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно повідомляє таку особу про причини перенесення ознайомлення та інший час або спосіб надання доступу*».

Результати опитування засвідчили наявність організаційних труднощів ознайомлення з матеріалами досудового розслідування: 25,8 % респондентів указали на неузгодженість часу або місця ознайомлення, а 26,9 % – на непідготовленість матеріалів чи труднощі відкриття електронних файлів (додаток Б).

Зміст запропонованої норми полягає у конкретизації виконання обов'язку надати матеріали після задоволення відповідного клопотання. Перелік повинен стосуватися матеріалів, доступ до яких надається з урахуванням винятків, установлених ч. 1 ст. 221 КПК України. Повідомлення іншого часу не створює права відкладати ознайомлення на невизначений період. Організація доступу має відповідати вимогам до розумних строків, а застосування особливостей провадження в умовах воєнного стану потребує наявності передбачених КПК України підстав. Пропозиція не розширює коло осіб, які мають право на ознайомлення, та не запроваджує нової підстави відмови, а конкретизує

обов’язки з повідомлення й підготовки матеріалів, виконання яких може бути перевірене за документованими відомостями.

Організація судової діяльності має забезпечувати можливість розгляду процесуальних питань незалежним судом без адміністративного впливу на рішення. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» розмежовує здійснення правосуддя та організаційне забезпечення роботи суду [116]. Працівники апарату забезпечують приймання й реєстрацію документів, повідомлення учасників та технічну підготовку засідання в межах своїх обов’язків. Відмова зареєструвати належне звернення з посиланням на завантаженість судді або відсутність працівника перешкоджає реалізації права на судовий захист. Питання про дотримання процесуальних умов розгляду звернення вирішує слідчий суддя або суд відповідно до КПК України, а не працівник, відповідальний за його реєстрацію.

Підготовка судового розгляду потребує узгодження часу доставлення особи, яка тримається під вартою, прибуття захисника, перекладача й інших учасників. Повторне відкладення через непогоджений графік роботи установ може бути наслідком організаційного недоліку, який має усуватися відповідними службами. Заходи забезпечення явки повинні застосовуватися на передбачених законом підставах, із дотриманням процесуального становища особи. Працівники, які організовують перебування особи в суді, повинні забезпечувати належні умови очікування та своєчасне повідомлення суду про обставини, які перешкоджають її участі. Підготовленість матеріалів і присутність необхідних фахівців дозволяють уникати затримок без скорочення часу, потрібного для здійснення процесуальних прав.

Належне повідомлення про засідання потребує перевірки передбаченого законом способу вручення та підтвердження отримання. Відомості про відправлення повістки необхідно оцінювати разом із даними, які відповідно до ст. 136 КПК України підтверджують її вручення або ознайомлення особи з її змістом [57]. Переміщення особи, зміна адреси або перебої зв’язку в умовах воєнного стану можуть вимагати використання іншого дозволеного способу

повідомлення. Водночас учасник має виконувати встановлені для його процесуального становища обов’язки повідомляти необхідні відомості. Організація повідомлення повинна забезпечувати застосування належного способу виклику без покладення на особу додаткового обов’язку постійно перевіряти неофіційні канали зв’язку.

Дистанційне судове провадження потребує організаційного забезпечення, яке дозволяє учаснику повноцінно здійснювати свої права. І. В. Гловюк та О. М. Дроздов пов’язують оцінку відеоконференції з можливістю ефективної участі особи і дотриманням гарантій справедливого суду [24, с. 441]. Закон України від 23 лютого 2024 р. № 3604-IX конкретизував правила використання відеоконференції та власних технічних засобів [101]. Тому вибір способу дистанційної участі потребує перевірки законних підстав, технічних умов і можливості забезпечити процесуальні гарантії конкретного учасника.

За ст. 336 КПК України технічні засоби повинні забезпечувати належну якість зображення і звуку, гласність та відкритість судового провадження, інформаційну безпеку та можливість здійснення процесуальних прав [57]. Підготовка засідання має передбачати перевірку обладнання, ідентифікацію учасника та з’ясування здатності чути й бачити перебіг розгляду. За ч. 7 цієї норми допит свідка, потерпілого або спеціаліста у режимі відеоконференції здійснюється у визначеному судом приміщенні суду. Виняток передбачено для свідка та потерпілого: у виключних випадках в умовах воєнного або надзвичайного стану суд може провести їх допит поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Організація дистанційної участі має враховувати коло осіб, на яких поширюється відповідний виняток.

Н. І. Максимюк розкриває зв’язок усності, процесуальної рівності та перекладу з правом на справедливий судовий розгляд [77, с. 360]. Погоджуючись із цим підходом та висновками І. В. Гловюк і О. М. Дроздова, вважаємо визначальним забезпечення можливості висловити позицію, сприйняти доводи інших учасників, поставити запитання й отримати переклад за потреби. Наявність зображення учасника на екрані не підтверджує виконання всіх цих

вимог. Під час засідання необхідно перевіряти, чи дозволяє зв'язок здійснювати відповідні процесуальні дії, а за виникнення перешкод – реагувати згідно з КПК України. Потреба захисника у конфіденційному спілкуванні з підзахисним також має враховуватися під час вибору приміщення й обладнання.

Своєчасність роботи установ потребує організаційного планування, яке відповідає строкам і невідкладності процесуальних обов'язків. Деякі вчені-процесуалісти наголошують на значенні розумності строків для реалізації судового захисту й виконання завдань провадження [25, с. 215]. Облік звернень має дозволяти встановити початок і закінчення відповідного строку, а розподіл роботи – забезпечувати виконання обов'язків у разі відсутності працівника з дотриманням порядку визначення компетентного суб'єкта. Водночас граничний строк не означає дозволу відкладати будь-яку дію до останнього дня. Необхідність її виконання без невиправданої затримки повинна враховуватися під час розподілу роботи.

Навантаження на слідчого, прокурора або суддю впливає на організацію діяльності, проте саме по собі не надає права відступати від процесуальних обов'язків. Доцільно оцінювати навантаження з урахуванням складності проваджень, кількості осіб, які потребують спеціальних умов участі, та невідкладних процесуальних дій. Показник кількості завершених проваджень не відображає якості роз'яснення прав, доступності матеріалів або обґрунтованості затримок. Оцінювання організації роботи має враховувати своєчасність розгляду звернень, належне повідомлення учасників та усунення повторюваних порушень, зберігаючи процесуальну самостійність слідчого, прокурора й незалежність судді. Статистичні показники мають сприяти обґрунтованому розподілу ресурсів, не спонукаючи до передчасних процесуальних рішень.

Забезпечення безпеки потерпілих і свідків потребує взаємодії органу, який приймає рішення, та органу, який виконує заходи. П. В. Нагорний звертає увагу на правові й організаційні труднощі забезпечення безпеки учасників в умовах воєнного стану [86, с. 237]. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначає відповідні підстави й

компетенцію [103]. Психологічна чи соціальна підтримка не замінює розгляду питання про заходи безпеки за наявності даних про реальну загрозу. Організаційне забезпечення має сприяти невідкладному передаванню таких відомостей компетентному суб’єкту, прийняттю належного рішення та його виконанню відповідно до закону.

Відомості про загрозу повинні обліковуватися таким чином, щоб особа не була змушена повторно повідомляти їх кожному залученому підрозділу без необхідності. Водночас доступ до цих відомостей має бути обмежений компетенцією та потребою виконання конкретного завдання. Переміщення потерпілого або свідка потребує узгодження подальшого забезпечення його безпеки між уповноваженими органами. Організаційна взаємодія має включати підтвердження отримання інформації та визначення відповідального за виконання заходу. Захист відомостей про особу й застосовані заходи здійснюється у встановленому законом порядку з одночасним додержанням гарантій сторони захисту та правил використання доказів.

Воєнний стан загострює організаційні труднощі через переміщення установ і населення, пошкодження приміщень, переривання зв’язку та загрозу життю. Евакуація установи або тимчасова недоступність її приміщення потребують організаційних заходів, тоді як зміна процесуальної компетенції чи порядку провадження здійснюється за окремими законодавчими підставами. Організаційні рішення мають забезпечити збереження документів, повідомлення учасників про доступний спосіб звернення та продовження виконання обов’язків за наявності можливості. Правова оцінка конкретної перешкоди потребує встановлення її фактичного впливу на відповідну дію.

Основною перешкодою виконанню процесуальних обов’язків в умовах воєнного стану 38,8 % респондентів визначили переривання зв’язку, електропостачання або пошкодження приміщень, а 28,5 % – переміщення учасників чи установ (додаток Б). Одержані відповіді підкреслюють необхідність завчасної підготовки резервних приміщень і засобів зв’язку, збереження матеріалів та узгодження допустимих способів участі особи після зміни місця її перебування.

Забезпечення безперервності роботи установи потребує завчасного визначення альтернативного приміщення, резервних засобів зв’язку та порядку збереження й передавання матеріалів. Резервування повинно здійснюватися із збереженням обмежень доступу, цілісності документів і можливості встановити відповідального за їх отримання. Вибір іншого місця проведення дії має враховувати можливість забезпечити обов’язкових учасників, належну фіксацію та конфіденційне спілкування у передбачених законом випадках. Безпечність приміщення, доступність для учасника і законність процедури повинні оцінюватися разом. Організаційні альтернативи призначені для продовження виконання процесуальних обов’язків у законний спосіб, а не для запровадження відомчих винятків із вимог Кодексу.

За п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України у разі відсутності об’єктивної можливості виконати процесуальні дії у строки, визначені ст. 220, 221, 304, 306, 308, 376, 395 і 426 КПК України, вони проводяться невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж через п’ятнадцять днів після припинення чи скасування воєнного стану [57]. Організація роботи повинна передбачати перевірку збереження обставин, які перешкоджають виконанню відповідної дії. Відновлення зв’язку, доступу до матеріалів або іншої необхідної умови потребує невідкладного виконання обов’язку, якщо усунуто перешкоди для його здійснення. Попередня фіксація неможливості провести дію не виправдовує подальшої бездіяльності після відновлення можливості. Відповідні відомості потрібні і для контролю, і для належного інформування учасника про стан розгляду звернення.

Під час переміщення особи між регіонами важливими є доступність органу, що здійснює розслідування, та законний спосіб підтримання зв’язку. Доцільно узгоджувати організаційні питання прибуття, отримання документів або дистанційної участі у передбачених законом випадках, враховуючи безпекову ситуацію. Поважні причини неприбуття визначаються ст. 138 КПК України, серед яких передбачені військові події як обставини непереборної сили, а також інші обставини, що об’єктивно унеможливлюють явку [57]. Вирішення питання про наслідки неприбуття потребує перевірки належності виклику та

наявності поважних причин. Переміщення особи чи проживання в районі бойових дій мають оцінюватися з урахуванням їхнього фактичного впливу на можливість виконати обов’язок.

Професійна підготовка працівників має поєднувати знання закону з умінням організувати виконання конкретного обов’язку. Навчання повинно охоплювати визначення потреб у перекладі, взаємодію із системою правничої допомоги, роботу з дітьми, організацію електронного доступу та реагування на технічні збої. Доцільно використовувати аналіз установлених порушень і практичні завдання, пов’язані з обмеженим часом та ресурсами. Підготовка має формувати здатність розмежовувати організаційну перешкоду, законну підставу зміни процедури та обов’язок, який необхідно виконати незалежно від труднощів роботи установи.

Контроль організаційної готовності доцільно здійснювати до виникнення невідкладної потреби. Перевірка резервного обладнання, актуальності контактів перекладачів і можливості конфіденційної зустрічі з адвокатом дозволяє виявити перешкоду завчасно. Керівник установи може визначити відповідальних за підготовку відповідних умов у межах своєї компетенції, зберігаючи самостійність суб’єкта процесуального рішення. Внутрішні відомості про готовність потребують фактичної перевірки перед проведенням конкретної дії. Перед її проведенням потрібно перевірити працездатність обладнання, присутність фахівців та можливість учасника скористатися підготовленими засобами. Особливої уваги потребує зміна обставин після попереднього погодження: переривання електропостачання, переміщення особи або недоступність перекладача.

Оцінювання організаційних заходів має враховувати відомості про труднощі, з якими стикаються учасники, без розголошення матеріалів провадження. Відомості про незрозумілі повідомлення, невдалі спроби отримати документи або труднощі доступу до приміщення можуть допомагати встановлювати причини повторюваних перешкод. Звернення стосовно організації роботи установи необхідно відмежовувати від процесуальної скарги:

подання такого звернення не замінює встановленого КПК України порядку оскарження та саме по собі не зупиняє відповідного строку. Організаційне реагування має завершуватися конкретною зміною умов роботи та перевіркою її виконання. Результативність заходів слід оцінювати за усуненням установленої перешкоди й недопущенням її повторення.

Правові й організаційні недоліки потребують різних способів усунення. Невиконання чітко встановленого обов'язку має спричиняти належне реагування в межах чинного регулювання, тоді як відсутність необхідного правила може вимагати законодавчого доповнення. Запропоновані зміни до ст. 55 і ст. 221 КПК України спрямовані на конкретизацію інформування потерпілого та організації фактичного доступу до матеріалів. Удосконалення внутрішнього обліку, підготовки фахівців і взаємодії установ повинно забезпечити виконання відповідних вимог. Поєднання законодавчої конкретизації обов'язків із належною організацією їх виконання дозволяє усувати перешкоди реалізації прав без необґрунтованого розширення повноважень або звуження процесуальних гарантій, зокрема в умовах воєнного стану.

2.3. Зарубіжний досвід забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження

Вивчення зарубіжного досвіду дозволяє з'ясувати, за яких умов учасник кримінального провадження може скористатися правом, закріпленим у законі. Під час затримання, ознайомлення з матеріалами чи оскарження рішення значення мають своєчасність повідомлення, доступ до правничої допомоги, обсяг наданої інформації та порядок перевірки втручання. Законодавство зарубіжних країн по-різному визначає відповідні обов'язки посадових осіб і процесуальні можливості учасників. Порівняння таких процедур є важливим для України, зокрема в умовах воєнного стану, коли застосування особливостей, передбачених ст. 615 КПК України, впливає на звичайний порядок здійснення окремих процесуальних прав [57].

На думку Р. Л. Голдер і А. Дірінга, повага до гідності потерпілого вимагає визнавати за ним можливість висловлювати власну позицію та користуватися належними йому правами під час провадження; одного лише формального визначення процесуального статусу для цього недостатньо [189, с. 108]. Погоджуючись із таким підходом, вважаємо, що при порівнянні законодавства слід з'ясовувати, яку інформацію отримує потерпілий, чи може такий суб'єкт звернутися по допомогу, заявити клопотання та домогтися перевірки рішення, що стосується його інтересів. Водночас розширення можливостей потерпілого необхідно оцінювати разом із гарантіями права підозрюваного й обвинуваченого на захист. Участь кожного з них має здійснюватися за визначеним законом порядком, який дозволяє розглянути їхні доводи та перевірити докази без необґрунтованого обмеження прав іншого учасника.

У ФРН порядок повідомлення заарештованої особи про її права визначено в § 114b *Strafprozeßordnung* (StPO). Роз'яснення надається невідкладно в письмовій формі зрозумілою для особи мовою. Якщо письмового повідомлення явно недостатньо, права додатково роз'яснюють усно; за неможливості надати письмовий текст його вручають згодом, щойно виникає така можливість. Отримання роз'яснення особа підтверджує письмово, або відповідний факт документують прокурор чи уповноважені службові особи в її присутності. Повідомлення охоплює, зокрема, право не давати показань щодо обвинувачення, звернутися до обраного захисника ще до допиту, одержати відомості для встановлення з ним контакту та вимагати судової перевірки подальшого тримання під вартою. Законодавче регулювання, таким чином, визначає зміст повідомлення, час його надання та спосіб підтвердження виконаного обов'язку [203].

Окремі вимоги до інформування встановлено в § 114a StPO для випадку виконання судового ордера на арешт. Під час арешту особі вручають копію ордера, а за недостатнього володіння німецькою мовою – також переклад зрозумілою їй мовою. Якщо негайно вручити відповідні документи неможливо, особі без зволікання повідомляють зрозумілою мовою причини арешту та зміст

висунутого проти неї обвинувачення, після чого копію ордера й необхідний переклад вручають невідкладно. Усне повідомлення за таких обставин забезпечує поінформованість особи від моменту обмеження свободи, але не припиняє обов'язку надати документи. Застосування § 114a слід оцінювати з урахуванням його предмета – виконання судового ордера на арешт [203].

В Україні ст. 208 КПК України регулює затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді чи суду. Відповідно до цієї норми затриманому негайно повідомляють зрозумілою для нього мовою підстави затримання, роз'яснюють право мати захисника, не давати пояснень чи показань щодо підозри [159]. Момент фактичного затримання визначається за ст. 209 КПК України, а в протоколі зазначаються, зокрема, його точний час, підстави, заяви та скарги затриманого і повний перелік процесуальних прав та обов'язків. За ст. 213 КПК України уповноважена службова особа негайно повідомляє про затримання орган або установу, уповноважені законом на надання безоплатної правової допомоги [57]. Порівняння з німецьким порядком стосується насамперед своєчасності та зрозумілості повідомлення, документування відповідних дій і можливості затриманого скористатися допомогою захисника; підстави та процесуальне оформлення обмеження свободи в цих випадках різняться.

Право на звернення до адвоката деталізовано в п. 4 і 4a ч. 2 § 114b StPO. Заарештованій особі повідомляють про можливість порадитися з обраним захисником до допиту, надають інформацію, що полегшує встановлення контакту з ним, та інформують про наявні служби чергових адвокатів. Окремо роз'яснюють право клопотати про призначення захисника у випадках, передбачених § 140–142 StPO, із повідомленням про можливі наслідки щодо процесуальних витрат. Право запросити обраного адвоката і призначення захисника за встановленими законом підставами мають різний зміст, тому їх не слід подавати як один спосіб отримання безоплатної допомоги. Під час застосування КПК України також необхідно розрізняти право особи залучити захисника за власним вибором, підстави його залучення за призначенням та

обов’язок повідомити відповідний орган про затримання. Виконання останнього обов’язку має значення для своєчасного прибуття захисника, а не лише для формального оформлення повідомлення.

Відомості про час і зміст роз’яснення прав затриманому дають змогу перевірити своєчасність та повноту його інформування. Підтвердження отримання письмового повідомлення за § 114b StPO стосується конкретної дії – доведення до відома особи відповідного тексту; відомості про усне роз’яснення, переклад або звернення до адвоката потребують оцінки за обставинами їх здійснення. В українському провадженні протокол затримання за ч. 5 ст. 208 КПК України має містити передбачені цією нормою дані, зокрема точний час затримання, його підстави та перелік прав затриманого. Однак сам перелік прав у протоколі не встановлює часу повідомлення органу безоплатної правової допомоги або факту спілкування особи із захисником. Для перевірки додержання відповідних гарантій необхідно зіставляти протокол з іншими належно зафіксованими відомостями про дії, проведені після фактичного затримання [28, с. 10].

Можливість оскаржити позбавлення свободи залежить також від доступу захисника до відомостей, на яких ґрунтується відповідне рішення. За ч. 1 § 147 StPO захисник має право ознайомлюватися з матеріалами, що перебувають у суді або підлягали б поданню до суду в разі пред’явлення обвинувачення, а також оглядати речові докази, які зберігають уповноважені органи. До завершення розслідування доступ до матеріалів чи їх частини може бути обмежено, якщо ознайомлення загрожує меті розслідування. Проте за тримання особи під вартою або розгляду питання про нього захисникові мають надати в належний спосіб відомості, істотні для оцінки правомірності позбавлення свободи; за загальним правилом у відповідній частині надається доступ до матеріалів справи. Незалежно від стадії провадження не допускається відмова захисникові в ознайомленні з протоколами допиту особи, протоколами тих судових слідчих дій, під час яких його присутність була дозволена або мала бути дозволена, та висновками експертів [203].

Наведені приписи § 147 StPO враховують потребу зберегти окремі відомості під час розслідування і водночас забезпечити захисникові можливість перевірити підстави позбавлення свободи. У свою чергу, КПК України встановлює процедури доступу до матеріалів: ознайомлення під час досудового розслідування регулюється ст. 221 КПК України, відкриття матеріалів після його завершення – ст. 290 КПК України, а копії клопотання про застосування запобіжного заходу та матеріалів, якими обґрунтовується його необхідність, надаються підозрюваному чи обвинуваченому за правилами ст. 184 КПК України. Відповідно, під час розгляду питання про тримання під вартою необхідно окремо перевіряти, чи отримала сторона захисту матеріали, подані на обґрунтування клопотання, і чи мала передбачений законом час для підготовки заперечень. Оцінка такого доступу має ґрунтуватися на правилах відповідної процедури, без перенесення умов ознайомлення за ст. 221 КПК України або відкриття матеріалів за ст. 290 КПК України на розгляд клопотання про запобіжний захід.

Право потерпілого отримувати відомості про провадження та право ознайомлюватися з його матеріалами у ФРН урегульовано окремо. За § 406d StPO на заяву особи, якій завдано шкоди, їй повідомляють про припинення провадження, місце й час основного судового розгляду, висунуте обвинувачення та результат судового провадження в частині, що її стосується. Надання окремих відомостей про застосування або припинення заходів, пов’язаних із позбавленням свободи, залежить від додаткових умов, зокрема наявності обґрунтованого інтересу потерпілого та врахування прав особи, щодо якої запитуються відомості. За § 406e StPO адвокат може ознайомитися з матеріалами в інтересах потерпілого за умови обґрунтування такого інтересу; у випадках, зазначених у § 395, окремо доводити його не потрібно. Потерпілий, який не має адвоката, також вправі особисто ознайомитися з матеріалами за встановленими законом правилами. У доступі відмовляють за наявності переважних охоронюваних інтересів інших осіб, а загроза меті розслідування може бути підставою для його обмеження [203]. Отже, зміст звернення потерпілого та

умови надання інформації залежать від того, чи просить він повідомити про перебіг справи, чи ознайомитися з її матеріалами.

За ст. 56 КПК України потерпілий має право отримувати передбачені законом повідомлення й копії процесуальних документів, а також ознайомлюватися з матеріалами. Під час досудового розслідування відповідне звернення розглядається за правилами ст. 221 КПК України; після повідомлення про його завершення доступ до матеріалів здійснюється з урахуванням ст. 290 КПК України. Німецьке регулювання привертає увагу до необхідності точно визначати предмет звернення потерпілого й підстави можливої відмови. Вимога повідомити про прийняте рішення не означає вимоги відкрити всі матеріали провадження, проте посилання на обмеження доступу не звільняє уповноважену особу від розгляду конкретного клопотання. Відмова має спиратися на застосовне положення КПК України та стосуватися саме запитуваних матеріалів; загального посилання на інтереси розслідування для її обґрунтування недостатньо [85].

Відомості про належні потерпілому процесуальні можливості за § 406i StPO надаються якомога раніше, як правило, письмово та, наскільки це можливо, зрозумілою для нього мовою. Особі роз’яснюють, зокрема, порядок повідомлення про кримінальне правопорушення, умови участі в провадженні як додаткового обвинувача, можливості залучення адвоката й заявлення майнової вимоги в межах кримінального провадження. За наявності ознак особливої потреби в захисті потерпілому надалі повідомляють про положення, які можуть бути застосовані для його охорони. Для неповнолітніх потерпілих і їхніх представників закон передбачає додаткове інформування про спеціальні правила допиту та участі в судовому розгляді, якщо виникають підстави для їх застосування. Повідомлення про права, таким чином, має враховувати зміни становища особи протягом провадження, оскільки потреба в окремих гарантіях може виявитися вже після її першого звернення.

Зарубіжні вчені-правники (С. Тунберг, Д. Віллемс, А. Шмолль, А. Юнгборн) порівняли системи допомоги потерпілим у Німеччині та Швеції й

звернули увагу на відмінності в організації доступу до послуг. У Німеччині допомогу надають різні державні й недержавні установи, але звернення до них значною мірою залежить від обізнаності та ініціативи самої особи; у Швеції участь публічних установ є більш вираженою, хоча доступність спеціалізованої підтримки також різниться залежно від місцевості [204, с. 1155]. Висновки дослідників дозволили І. В. Мудрак, оцінювати інформування потерпілого разом із можливістю отримати потрібну допомогу. В Україні вручення пам'ятки за ч. 2 ст. 55 КПК України має супроводжуватися зрозумілим роз'ясненням способів реалізації прав, зокрема порядку звернення за правничою допомогою. Особливого значення доступність такої інформації набуває для осіб, які через переміщення або втрату зв'язку з місцем проживання не знають, до якої установи можуть звернутися [84].

Психосоціальний супровід потерпілого у ФРН передбачено § 406g StPO. Фахівець із супроводу може бути присутнім разом із потерпілим під час його допиту та основного судового розгляду. Безоплатне призначення такого фахівця судом за заявою потерпілого залежить від установлених законом підстав; для частини категорій закон додатково вимагає встановити особливу потребу особи в захисті. Відповідне регулювання розрізняє допомогу під час участі в провадженні та діяльність адвоката, який надає правничу допомогу і представляє інтереси потерпілого. За певних умов присутність фахівця, якого суд не призначав, під час допиту може бути обмежена, якщо вона загрожує меті розслідування; причини такого рішення фіксуються в матеріалах справи.

У свою чергу, М. Ліндеманн розглядає психосоціальний супровід як один зі способів полегшити участь таких осіб у процесуальних діях [195, с. 50–64]. Особливі потреби потерпілого можуть впливати на спосіб пояснення йому перебігу провадження, підготовку до відвідування суду та організацію допиту. Підтримка в зазначених питаннях має відрізнятися від надання правничої поради й від дій, спрямованих на формування змісту показань. Для кримінального процесу України досвід ФРН має значення передусім як приклад визначення ролі фахівця, зокрема правниче представництво, допомога в комунікації та

психосоціальний супровід виконують різні завдання і здійснюються за належними для них правовими підставами.

Питання про надання потерпілому спеціальної допомоги слід вирішувати з урахуванням правової підстави її надання та обставин конкретної справи. Німецьке законодавство розрізняє право потерпілого користуватися психосоціальним супроводом і призначення фахівця за рішенням суду без оплати з боку потерпілого. За умов, визначених п. 4–6 ч. 1 § 397a у зв'язку з ч. 3 § 406g, таке призначення здійснюється за заявою особи; у випадках, передбачених п. 1–3 ч. 1 § 397a – залежить також від особливої потреби в захисті. Зазначене розмежування дозволяє врахувати становище потерпілого, не ототожнюючи психосоціальний супровід із правничим представництвом. Під час оцінки можливості використання такого досвіду в Україні необхідно визначати підстави залучення фахівця, межі його участі та порядок проведення процесуальної дії, який забезпечує перевірку отриманих доказів.

Порядок інформування затриманого в Польщі врегульовано ст. 244 *Kodeksu postępowania karnego*. Особі негайно повідомляють причини затримання та належні їй права, зокрема на допомогу адвоката або правового радника (*radcaprawny*), безоплатний переклад за недостатнього володіння польською мовою, першу медичну допомогу й отримання копії протоколу. У протоколі зазначають час, місце та причину затримання, заяви затриманого і факт повідомлення йому прав. За ст. 245 КПК Польщі на вимогу затриманого слід невідкладно надати йому можливість встановити контакт з адвокатом або правовим радником у доступній формі та безпосередньо з ним поспілкуватися. Присутність особи, яка здійснила затримання, під час такої розмови допускається лише у винятковому випадку, обґрунтованому особливими обставинами [192].

Досліджуючи доступ до адвоката на початковому етапі кримінального провадження, Т. Маркевич, звертає увагу на значення допомоги до допиту та під час вирішення питання про тримання під вартою [196, с. 139]. Право вимагати контакту з адвокатом і фактичне отримання допомоги до прийняття важливого

процесуального рішення не є тотожними, позаяк відомості про направлення повідомлення адвокату потрібно оцінювати разом із часом його прибуття, можливістю спілкування із затриманим та участю у відповідній дії.

Затриманий у Польщі має право оскаржити затримання до суду. За ст. 246 КПК Польщі такий суб'єкт може вимагати перевірки його обґрунтованості, законності та правильності проведення. Таке формулювання охоплює оцінку підстав обмеження свободи й порядку дій посадових осіб. Водночас, КПК України установлює способи судової перевірки [57].

Варто наголосити, що між законодавчим закріпленням права на адвоката та можливістю скористатися його допомогою існує практична відмінність. За результатами відвідування Польщі у 2022 р. Європейський комітет із запобігання катуванням відзначив, що доступ затриманих до адвоката на початковому етапі фактично залишався поодиноким [184].

Окремої уваги потребує повідомлення близької особи про затримання. Польський кодекс пов'язує відповідне повідомлення з вимогою затриманого. Під час відвідування Комітет зафіксував скарги на затримку такого повідомлення, а також випадки, коли затриманий не знав, чи вдалося поінформувати обрану ним особу [184, с. 9–10]. Отже, перевірка виконання обов'язку має охоплювати час звернення, вжиті дії та повідомлення затриманого про їхній результат. Водночас, у ст. 212–213 КПК України встановлено порядок забезпечення прав затриманого й повідомлення інших осіб.

Судове оскарження затримання пов'язане з можливостями, необхідними для викладення доводів затриманого. Своєчасний контакт із захисником, переклад і доступ до медичної допомоги можуть мати значення для повідомлення про неправомірне поводження та з'ясування обставин обмеження свободи. Відповідні дії слід документувати із зазначенням часу їх проведення, щоб можна було встановити, чи отримала особа допомогу до допиту або розгляду питання про подальше тримання під вартою. Досвід Польщі показує значення послідовності процесуальних дій: надання гарантії після прийняття рішення не завжди усуває наслідки її несвоєчасного забезпечення.

Індивідуальну оцінку потреб потерпілого польський законодавець пов’язує з вибором передбачених кримінальним процесуальним законодавством заходів під час його участі у провадженні. За ст. 52a орган, який здійснює провадження, встановлює особисті обставини потерпілого, характер правопорушення та заподіяні ним негативні наслідки. Перед застосуванням визначених законом заходів з’ясовують також позицію потерпілого, за винятком випадків, прямо передбачених нормою. Оцінку проводять за допомогою спеціального опитувальника; коли від його використання дозволено відступити, необхідні відомості вносять до протоколу процесуальної дії. Такий порядок пов’язує рішення про умови участі з установленими обставинами та позицією самої особи [192].

Індивідуальну оцінку потреб потерпілого, Ц. Кулеша розглядає в контексті змін польського законодавства щодо участі дітей, їхнього представництва та спеціального порядку допиту [194, с. 58]. Поділяючи увагу автора до потреб дитини, слід водночас враховувати доказове значення дії, для проведення якої обирається спеціальна процедура. Встановлення вразливості особи допомагає визначити належні умови її участі, але саме по собі не усуває потреби дотримуватися правил фіксації показань і забезпечувати передбачену законом можливість їх перевірки стороною захисту. Процесуальне рішення має спиратися на конкретні підстави застосування відповідного порядку.

Допит дитини за ст. 185a КПК Польщі передбачений для визначених законом окремих кримінальних правопорушень, а не для кожної справи за участю дитини. За встановлених цією нормою умов потерпілого, який на момент допиту не досяг п’ятнадцяти років, допитує суд за участю психолога, якщо його показання можуть мати істотне значення для вирішення справи. Повторний допит допускається у передбачених законом випадках, зокрема за появи істотних обставин, які потребують з’ясування, або після задоволення доказового клопотання обвинуваченого, який не мав захисника під час першого допиту. Аудіовізуальний запис надалі відтворюється в суді. За ст. 185f особі до першого допиту надають інформацію про його перебіг, спосіб і умови в описовій або

графічній формі, а дію проводять у пристосованому приміщенні [192].

Водночас, К. Січек розглядає обмеження повторних допитів дитини у зв'язку з правом обвинуваченого перевіряти показання, на яких ґрунтується обвинувачення [201, с. 404]. На нашу думку, належна підготовка допиту зменшує потребу в повторному залученні дитини до провадження. Участь передбачених законом осіб, можливість поставити запитання та повний аудіовізуальний запис забезпечують подальше дослідження показань. Водночас рішення про повторний допит або відмову в ньому має ґрунтуватися на оцінці доводів сторони захисту та встановлених законом підстав. Прагнення уникнути повторного допиту не усуває необхідності з'ясувати істотні обставини, які залишилися невстановленими.

М. Вєлец і Т. Бояновський позитивно оцінюють спеціальний порядок допиту за ст. 185e КПК Польщі як посилення гарантій свідка та розширення участі суду в досудовому провадженні [208, с. 152]. Відповідний порядок застосовується за психічних розладів, порушень розвитку, сприйняття або відтворення сприйнятого, якщо звичайні умови допиту можуть негативно вплинути на психічний стан свідка чи істотно ускладнити отримання показань. Допит проводить суд за участю експерта-психолога. За труднощів словесного спілкування використовують засоби допоміжної та альтернативної комунікації, якими послуговується свідок, із залученням експерта з відповідними знаннями. Польське регулювання враховує як стан особи, так і спосіб її спілкування. В Україні підготовка такого допиту має забезпечувати участь належних фахівців і можливість зрозуміло висловити показання відповідно до КПК України.

Збереження в таємниці відомостей про особу свідка за польським законодавством має окремі підстави. Відповідно до ст. 184 КПК Польщі суд, а під час досудового провадження прокурор, може прийняти таке рішення за обґрунтованої загрози життю, здоров'ю, свободі або майну у значних розмірах свідка чи його близької особи, якщо приховані відомості не мають значення для вирішення справи. КПК Польщі визначає порядок допиту, надання протоколу та оскарження рішення. Обвинуваченому й захисникові протокол надають без

відомостей, які дозволяють встановити особу свідка. Приховування таких даних супроводжується збереженням передбачених законом можливостей перевірити показання [192]. Порівняння з українським регулюванням потребує оцінки підстав застосування заходів безпеки, обсягу прихованих відомостей і доступних стороні захисту способів оспорювання доказу.

У французькому кримінальному процесі *garde à vue* є самостійним заходом процесуального примусу, пов'язаним із тимчасовим позбавленням свободи, підстави й порядок застосування якого відрізняються від затримання за КПК України. Особливе значення має забезпечення прав затриманого перед першим допитом. Відповідно до ст. 63-1 КПК Франції (*Codedeprocédurepénale*) особі негайно зрозумілою для неї мовою повідомляють про застосований захід, його тривалість і можливе продовження, правову кваліфікацію, ймовірні час та місце правопорушення, а також підстави позбавлення свободи. Роз'яснення охоплює, зокрема, права на допомогу адвоката й перекладача, медичний огляд, повідомлення близької особи та мовчання. Відомості про повідомлення вносять до протоколу й засвідчують підписом затриманого; відмову від підпису також зазначають. Одночасно особі вручають письмовий виклад її прав [170].

Законодавчі зміни, що застосовуються до заходів *garde à vue* з 1 липня 2024 р., посилили гарантії участі адвоката під час допиту. Якщо затриманий просить про таку участь, допит щодо обставин правопорушення проводять у присутності обраного або призначеного адвоката, крім прямо висловленої й зафіксованої у протоколі відмови. Винятки врегульовано окремо: за ст. 63-4-2-1 прокурор може письмовим мотивованим рішенням дозволити невідкладний допит за встановлених законом підстав; за ст. 63-4-2 – відкласти присутність адвоката на строк до дванадцяти годин. Продовження такого відкладення до двадцяти чотирьох годин допускає суддя з питань свобод і тримання під вартою у справах про правопорушення, за які передбачено щонайменше п'ять років позбавлення свободи. Рішення має ґрунтуватися на конкретних обставинах справи [170; 198].

Передбачений ст. 63-3-1 двогодинний строк стосується забезпечення

участі іншого адвоката, а не дозволу розпочати допит без правничої допомоги. Якщо обраного адвоката неможливо повідомити, він не може прибути протягом двох годин від повідомлення або не прибув після спливу цього строку, уповноважена особа невідкладно звертається до голови адвокатської колегії для призначення адвоката й інформує затриманого. За невідкладного допиту в порядку ст. 63-4-2-1 затриманому повідомляють про прибуття адвоката та на його прохання переривають дію для конфіденційної консультації. За відсутності такого прохання адвокат одразу долучається до допиту. Порівняння з КПК України потребує оцінки своєчасності звернення по допомогу, вжитих заходів для залучення захисника та законності проведення дії за його відсутності

Доступ адвоката до документів під час *garde à vue* обмежений установленим законом переліком. За ст. 63-4-1 КПК Франції адвокат на його прохання ознайомлюється з протоколом повідомлення про застосування заходу та права затриманого, медичним висновком і протоколами допиту особи, якій надає допомогу. Ознайомлення охоплює також протоколи допитів та очних ставок, проведених за винятками, передбаченими ст. 63-4-2 і 63-4-2-1. Адвокат може робити записи, проте не вправі вимагати або виготовляти копії зазначених документів. Французьке регулювання визначає обсяг інформації для захисту під час конкретного заходу, тоді як німецькі положення про доступ до матеріалів для оскарження тримання під вартою спрямовані на забезпечення іншої процесуальної можливості [170].

Порядок повідомлення обраного адвоката розглянуто Касаційним судом Франції в рішенні від 13 лютого 2024 р. за касаційною скаргою № 23-80.497. Працівники поліції повідомили чергову службу адвокатської колегії про бажання затриманого отримати допомогу конкретної адвокатки. Служба зв’язалася з нею відповідно до чинної місцевої угоди, після чого адвокатка поспілкувалася із затриманим і надавала йому допомогу. Оскільки закон не встановлював єдиного способу повідомлення, суд визнав обов’язок виконаним. Для оцінки правомірності дій визначальним було те, що через обраний канал зв’язку повідомлення отримала саме визначена затриманим адвокатка. Порівняльне

значення рішення полягає в необхідності перевіряти результат повідомлення, а не лише наявність запису про спробу зв'язку [174].

Інформування потерпілого у французькому кримінальному провадженні врегульовано ст. 10-2 КПК Франції. Уповноважені працівники повідомляють особі про право домагатися відшкодування шкоди, набути статусу цивільної сторони, скористатися допомогою адвоката чи служби підтримки потерпілих, а також про доступні заходи захисту. Умови оплати адвокатської допомоги та застосування захисних заходів визначаються відповідними положеннями законодавства. Раннє роз'яснення таких можливостей дозволяє потерпілому своєчасно обрати спосіб захисту своїх інтересів і звернутися до належного органу або установи. Для українського провадження важливим є роз'яснення не лише змісту права, а й порядку його здійснення та умов отримання конкретного виду допомоги [174].

Набуття статусу цивільної сторони (*partiecivile*) у Франції пов'язане із заявленням потерпілим вимог у передбаченому законом порядку. Обсяг процесуальних можливостей залежить від етапу провадження та правил відповідної процедури й охоплює заявлення вимог, користування допомогою адвоката та доступ до матеріалів. Безпосереднє ототожнення цивільної сторони з потерпілим або цивільним позивачем за КПК України не враховувало б відмінностей у підставах набуття статусу та змісті прав. Порівняння дозволяє встановити, наскільки надані особі можливості ознайомлення відповідають потребі обґрунтувати її вимоги. В українському кримінальному провадженні таке співвідношення визначається положеннями ст. 55–61, 221 і 290 КПК України з урахуванням процесуального становища особи та стадії провадження [55, с. 73].

Супровід потерпілого під час розслідування окремо передбачено ст. 10-4 КПК Франції. На прохання потерпілого його можуть супроводжувати законний представник та обрана ним повнолітня особа, зокрема адвокат, якщо компетентний судовий орган не ухвалив протилежного мотивованого рішення. Адвокат, який надає допомогу потерпілому, вправі після кожного його допиту

ставити запитання та подавати письмові зауваження, що долучаються до матеріалів провадження. Інша супровідна особа таких повноважень лише внаслідок своєї присутності не набуває. Французький досвід засвідчує необхідність окремо визначати умови супроводу потерпілого та повноваження адвоката, щоб допомога під час участі у провадженні відповідала правовому становищу кожного із залучених суб'єктів.

Естонське кримінальне процесуальне законодавство поєднує електронне ведення справи з окремим регулюванням доступу учасників до її матеріалів. Відповідно до § 160-1 КПК Естонії матеріали кримінальної та судової справи можуть вестися повністю або частково в цифровій формі. Використання системи eFile забезпечує збереження й передання документів, проте не змінює встановленого законом обсягу процесуальних прав. Доступ до матеріалів визначається становищем учасника, етапом провадження та правилами ознайомлення з відповідними документами. Порівняльне значення естонського досвіду полягає у законодавчому узгодженні електронного обігу документів із порядком їх надання конкретному учасникові [171].

Я. Гінтер розглядає цифровізацію кримінального провадження в Естонії, приділяючи увагу правовому регулюванню електронної взаємодії між уповноваженими органами й учасниками та її впливу на здійснення права на захист [187, с. 780–787]. На нашу думку, належність електронного доступу слід оцінювати за своєчасністю його надання, можливістю відкрити й опрацювати файл, відповідністю електронної копії оригіналу та доступністю засобів подання заперечень. Стосовно ч. 3 ст. 221 КПК України надання електронних матеріалів має забезпечувати реальну можливість ознайомитися з їхнім змістом, оскільки самого повідомлення про відкриття доступу для здійснення відповідного права недостатньо.

М. Стодулкевич, досліджуючи доступ до матеріалів польського досудового провадження, обґрунтовує значення ширшого й більш автоматизованого ознайомлення для змагальності та прозорості кримінального процесу. Також вчений зазначає, що електронний доступ до матеріалів на

судовій стадії полегшує здійснення прав учасників і роботу судової адміністрації [202, с. 489]. Водночас поширення відповідного порядку на досудове провадження потребує визначення матеріалів, які можуть бути надані особі, та підстав обмеження доступу. Поділяючи увагу дослідників до можливостей цифровізації, вважаємо визначальним збереження процесуальних гарантій ознайомлення: зручність електронної форми має доповнювати правову визначеність доступу.

Права підозрюваного передбачено § 34 КПК Естонії, а умови доступу до доказів під час досудового провадження – § 34-1 КПК Естонії. Підозрюваний може клопотати про ознайомлення з доказами, істотними для уточнення змісту підозри, забезпечення справедливого провадження та підготовки захисту. Окремо передбачено доступ до доказів, необхідних для розгляду судом клопотання про тримання під вартою й оскарження затримання або такого тримання. Рішення ухвалює прокуратура; відмова допускається за визначених законом підстав, оформлюється постановою та може бути оскаржена за правилами § 228 КПК Естонії. Отже, обсяг доступу пов’язаний із конкретною потребою захисту, а законність його обмеження підлягає перевірці [171].

Ознайомлення з доказами для оскарження позбавлення свободи відрізняється за призначенням і порядком від надання матеріалів після завершення досудового провадження, врегульованого § 224 КПК Естонії. Можливість обмеження доступу під час розслідування не усуває обов’язку вирішити клопотання про докази, необхідні для захисту. Для українського кримінального провадження суттєвим є розмежування порядків, передбачених ст. 221 і 290 КПК України. Надання матеріалів під час розслідування та їх відкриття після його завершення мають різні підстави, обсяг і процесуальне призначення, що необхідно враховувати під час оцінки повноти доступу.

Правове становище потерпілого за КПК Естонії охоплює можливість оскаржити відмову розпочати провадження або його припинення, заявити передбачену законом вимогу та користуватися допомогою представника. За § 38 КПК Естонії потерпілий – фізична особа вправі запросити обрану ним особу для

супроводу під час процесуальної дії, якщо уповноважений орган не відмовив у цьому з наведенням мотивів. Супровідника попереджають про заборону втручатися в перебіг дії та розголошувати відомості про провадження. Законодавче визначення меж супроводу дозволяє забезпечити підтримку потерпілого зі збереженням відмінностей між допомогою під час участі та процесуальним представництвом [171].

Індивідуальна оцінка потреб потерпілого за § 37-2 КПК Естонії є підставою для визначення необхідних умов його участі та передбачених законом засобів захисту. Уповноважений орган враховує особисті обставини потерпілого, тяжкість і характер правопорушення, обставини його вчинення, особу підозрюваного та заподіяну шкоду. Потреба неповнолітнього потерпілого в особливому ставленні й захисті презюмується. Результати оцінки враховуються під час вибору умов допиту та з'ясування потреби в послугах підтримки. Направлення особи для отримання допомоги й передання необхідних відомостей потребують окремої правової підстави. Для України значення має узгодження такої взаємодії з вимогами конфіденційності та захисту даних потерпілого [171].

Порядок оскарження в Естонії диференційовано залежно від рішення або дії, які порушують права особи. За § 228–230 КПК Естонії скарги на дії та рішення органу розслідування розглядає прокуратура, а на дії та рішення прокуратури – Генеральна прокуратура. За незгоди з рішенням останньої особа може звернутися до судді досудового розслідування відповідно до встановлених законом умов. Для оскарження відмови розпочати провадження та його припинення передбачено окремий порядок за § 207–208 КПК Естонії. Визначення предмета скарги, компетентного органу й послідовності перегляду забезпечує можливість обрати належний засіб захисту та домогтися перевірки порушення.

В Україні перелік рішень, дій і бездіяльності, які можуть оскаржуватися слідчому судді під час досудового розслідування, встановлено ст. 303 КПК України; особливості ст. 615 КПК України застосовуються за передбачених нею умов. Доцільність попереднього прокурорського розгляду скарги слід оцінювати

з урахуванням доступності й своєчасності судового захисту. Запровадження додаткового обов'язкового звернення там, де КПК України вже допускає безпосереднє оскарження слідчому судді, може затримати реагування на порушення. Естонський досвід становить інтерес насамперед завдяки чіткому визначенню компетенції органів перегляду. Для вітчизняної практики важливим є недопущення безпідставного направлення скаржника до іншого органу замість розгляду належно поданої скарги.

Електронна комунікація за КПК Естонії передбачає окремі умови визнання документа врученим. Повістка, доступна через eFile, вважається врученою за встановлених законом умов її відкриття або підтвердження отримання. Якщо доступу до неї не здійснено протягом трьох днів, повістку надсилають поштою або вручають під підпис. Обов'язок подавати документи електронно поширюється на визначених законом професійних учасників та органи, а інша форма допускається за наявності поважної причини. Для України в умовах воєнного стану суттєвими є підтвердження належного вручення та можливість використати інший дозволений законом спосіб комунікації за переривання зв'язку, переміщення людей або пошкодження інфраструктури. Електронний обмін має забезпечувати своєчасну участь особи, зокрема можливість отримати документ і подати звернення.

Зіставлення законодавства чотирьох держав засвідчує відмінності у змісті й порядку повідомлення особи про її права. За § 114b КПК ФРН заарештованому роз'яснюють права письмово зрозумілою мовою, за потреби – також усно, а виконання обов'язку підтверджують у передбачений законом спосіб. Відповідно до ст. 244 КПК Польщі затриманому негайно повідомляють причини затримання та його права. Французьке регулювання за ст. 63-1 охоплює підстави, тривалість позбавлення свободи й права особи під час застосування *garde à vue*. В Естонії перелік прав підозрюваного за § 34 доповнюється порядком їх роз'яснення за § 35-1. Спільною вимогою є своєчасність інформування, яка дозволяє особі усвідомлено вирішити питання про надання показань, використання права мовчати та звернення до захисника.

Належне роз’яснення прав потребує врахування мови, віку та здатності учасника сприймати інформацію. Обов’язок уповноваженого суб’єкта полягає в доступному поясненні прав і порядку їх здійснення, своєчасному залученні перекладача та відображенні виконаних дій у матеріалах провадження. Особливої уваги потребує роз’яснення прав підозрюваному, який має інтелектуальні або психосоціальні порушення. А. К’юсак і Р. Дегагані звертають увагу на труднощі розуміння процесуальних вимог та спілкування із захисником, застерігаючи від переоцінки здатності самої участі адвоката усунути всі перешкоди для належного захисту [175]. Поділяючи необхідність індивідуального підходу, вважаємо, що додаткові умови спілкування мають визначатися відповідно до встановлених потреб особи. Оцінка вразливості повинна забезпечувати необхідну допомогу зі збереженням самостійності підозрюваного у здійсненні його прав. academic.oup.com

Спеціальні умови участі потерпілого мають узгоджуватися з правом обвинуваченого оспорювати докази. Німецький психосоціальний супровід, польський порядок допиту дитини та французьке інформування про підтримку вирішують різні завдання. Належність отримання показань залежить від можливості поставити запитання, повноти фіксації допиту та доступності його результатів для подальшої перевірки. Потреба в повторному допиті має обґрунтовуватися конкретними обставинами.

Інформування потерпілого про перебіг провадження та ознайомлення з його матеріалами мають різні правові підстави й обсяг. Німецьке законодавство окремо регулює повідомлення про результати справи та доступ до документів; французьке – первинне інформування й права цивільної сторони; естонське – можливості участі та оскарження відповідно до процесуального становища. Для українського провадження важливо визначити зміст звернення потерпілого, застосовний порядок надання відомостей і законні підстави можливого обмеження. Мотивована відповідь повинна дозволяти з’ясувати, чому конкретні матеріали не надано та яким способом особа може перевірити правомірність відмови.

Обмеження майнових прав може стосуватися особи, яка не є підозрюваним чи потерпілим. За § 475 КПК ФРН надання приватним особам відомостей із матеріалів справи пов'язане з обґрунтуванням законного інтересу та врахуванням охоронюваних інтересів інших осіб. В Естонії § 40-1–40-2 визначають становище третьої особи, зокрема під час вирішення питання про конфіскацію її майна. В Україні права третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, передбачено ст. 64-2 КПК України. Обсяг процесуальних можливостей має відповідати характеру майнового обмеження й забезпечувати подання доводів та перевірку рішення, яке зачіпає права власника.

В умовах воєнного стану використання зарубіжного досвіду потребує розмежування способів виконання чинного обов'язку та законних підстав зміни процесуального порядку. Альтернативний зв'язок з учасником або електронне збереження документів можуть забезпечити продовження провадження в межах наявних повноважень. Здійснення окремих повноважень слідчого судді іншим суб'єктом чи застосування спеціального порядку дії допускаються лише за умов відповідного положення ст. 615 КПК України. Організаційні труднощі необхідно встановлювати й усувати, проте сам факт їх виникнення не змінює компетенцію уповноважених осіб.Серед напрямів використання зарубіжного досвіду 31,2 % респондентів надали перевагу організації своєчасної правничої допомоги та конфіденційного спілкування із захисником, а 29,6 % – електронному доступу до матеріалів і пристосованим умовам участі (додаток Б).

Переміщення учасника або установи ускладнює вручення процесуальних документів. Естонське регулювання розрізняє направлення електронної повістки та її вручення, а за відсутності підтвердженого доступу передбачає інший спосіб повідомлення. Французький досвід засвідчує значення фактичних дій для встановлення зв'язку з обраним адвокатом. Для українського провадження визначальними є допустимість використаного способу комунікації та підтвердження виконання обов'язку повідомити особу. За переривання зв'язку необхідно застосувати інший передбачений законом спосіб і зберегти відомості про час, причини та результат відповідних дій.

Участь дитини під час бойових дій потребує врахування безпеки прибуття, місця перебування законного представника та можливості залучення психолога. Польські правила попереднього інформування й підготовки приміщення, німецький психосоціальний супровід та естонські способи збереження матеріалів можуть бути враховані під час забезпечення різних потреб дитини. В Україні умови проведення допиту мають відповідати ст. 226–227 КПК України. Належна підготовка повинна поєднувати зменшення навантаження на дитину з повнотою фіксації й можливістю подальшої перевірки показань.

Пошкодження установи або переміщення затриманого можуть перешкоджати конфіденційному спілкуванню із захисником. Польські матеріали моніторингу висвітлюють наслідки несвоєчасного доступу до адвоката, а французька реформа конкретизує підстави й порядок допиту за його відсутності. Для кримінального процесу України організаційні перешкоди потребують заходів із забезпечення правничої допомоги відповідно до КПК України, зокрема дотримання правил обов’язкової участі захисника. Відомості про час його залучення, можливість конфіденційної консультації та причини затримки необхідні для оцінки законності проведеної дії.

Р. Ольшевський та А. Малолепший, аналізуючи дистанційні форми кримінального провадження під час пандемії, розглядають конфіденційність спілкування обвинуваченого із захисником [197]. Незважаючи на відмінність обставин пандемії та воєнного стану, участь адвоката через відеозв’язок має супроводжуватися можливістю приватної консультації. Оцінка належності захисту потребує з’ясування способу такого спілкування, відсутності стороннього доступу до його змісту та можливості отримати пораду під час розгляду питання, що зачіпає права особи. Технічне підключення захисника саме по собі не підтверджує забезпечення зазначених умов.

Можливість використання зарубіжного досвіду визначається характером недоліку української процедури. Доступне інформування, належні умови участі та підтвердження електронного вручення можуть бути забезпечені вдосконаленням виконання чинних обов’язків. Зміна процесуального статусу,

порядку оскарження або умов допиту без захисника потребує законодавчого врегулювання. Німецький досвід конкретизує вимоги до повідомлення про права та розмежування представництва і психосоціального супроводу. Польське регулювання поєднує спеціальні умови допиту з гарантіями перевірки показань, а моніторинг дозволяє оцінити фактичну доступність адвоката. Французька реформа уточнює умови його участі та підстави винятків. Естонські приписи пов'язують електронний обіг документів із порядком доступу, вручення й оскарження. Значення наведених підходів полягає в конкретизації способів своєчасного здійснення прав і перевірки виконання відповідних обов'язків.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що дієвість механізму залежить від узгодженості права учасника, обов'язку компетентного суб'єкта, строку його виконання, мотивування рішення та належного способу перевірки. Недостатня конкретизація вимог до оцінки істотних доводів учасника та інформування скаржника про виконання ухвали ускладнює перевірку обґрунтованості постанови й результатів судового захисту. Критерієм дієвості охорони є дотримання належної правової процедури, яка допускає й обґрунтовану відмову в задоволенні вимоги учасника. Ігнорування істотних доводів, невиконання рішення або перешкоджання передбаченому законом оскарженню перешкоджають реалізації процесуального права та застосуванню відповідних гарантій. Усунення таких недоліків потребує розмежування прогалин регулювання і порушень установлених обов'язків.

2. Доведено, що застосування особливостей кримінального провадження потребує перевірки умов, визначених відповідним положенням КПК України, поряд із підставами конкретного процесуального втручання. В умовах воєнного стану зміна компетенції, способу проведення дії чи порядку оскарження допускається у випадках і межах, установлених кримінальним процесуальним законом. Обґрунтовано доповнення п. 2 ч. 5 ст. 110 КПК України вимогами

зазначати право, свободу чи законний інтерес, яких стосується постанова, оцінювати істотні доводи учасника та обґрунтовувати передбачені КПК України підстави застосування особливостей провадження; ст. 307 КПК України ч. 4 щодо визначення органу або особи, на яких покладається виконання ухвали про зобов'язання вчинити чи припинити дію, та строку її виконання, а також про невідкладне повідомлення слідчого судді і заявника про час і спосіб виконання ухвали. Відповідні зміни спрямовані на посилення обґрунтованості постанов і забезпечення виконання ухвал без відстрочення обов'язків, що підлягають негайному виконанню.

3. Встановлено, що доступність правничої допомоги, перекладу та матеріалів провадження залежить від своєчасного залучення фахівців і належної організації участі. Організаційну та психологічну підтримку слід відмежовувати від процесуального представництва й заходів безпеки за призначенням і правовими підставами, враховуючи можливість їх поєднання. Участь дітей, осіб з інвалідністю та переміщених осіб потребує врахування індивідуальних потреб із додержанням процесуальних гарантій. В умовах воєнного стану виконання процесуальних обов'язків потребує резервних приміщень, засобів зв'язку та збереження матеріалів. Особливості провадження застосовуються за визначених КПК України умов, а після усунення об'єктивних перешкод відповідні дії виконуються в установленому КПК України порядку та строки.

4. Наголошено на доповненні ч. 2 ст. 55 КПК України вимогами роз'яснювати потерпілому права й обов'язки з урахуванням віку, стану здоров'я та потреб у перекладі, повідомляти порядок звернення за безоплатною правничою допомогою й фіксувати виконання відповідних дій. Запропоновано доповнити ст. 221 КПК України ч. 4 про повідомлення особі, яка подала клопотання, переліку наданих для ознайомлення матеріалів, часу, місця або способу доступу та причин і нових умов його надання в разі перенесення. Доповнення конкретизують порядок інформування й організації ознайомлення, зберігаючи момент виникнення прав потерпілого, коло уповноважених на доступ осіб та передбачені законом винятки.

5. Узагальнено законодавчі підходи низки країн Європейського Союзу (Естонія, Німеччина, Польща, Франція) до забезпечення процесуальних прав шляхом інформування учасників, надання правничої допомоги, доступу до матеріалів, створення належних умов участі та оскарження рішень. Встановлено, що відмінності досліджених правопорядків стосуються змісту обов'язків уповноважених суб'єктів, часу їх виконання, підстав обмеження прав і порядку перевірки таких обмежень. Встановлено, що забезпечення прав затриманого передбачає своєчасне роз'яснення підстав позбавлення свободи, доступну інформацію про процесуальні можливості, допомогу захисника та ознайомлення з відомостями, необхідними для оспорювання втручання. КПК ФРН конкретизує форму й мову повідомлення та доступ до матеріалів для перевірки тримання під вартою; КПК Польщі – судову перевірку обґрунтованості, законності та правильності затримання; КПК Франції – умови участі адвоката під час допиту й мотивування передбачених законом винятків. Оцінка дотримання зазначених гарантій має охоплювати фактичний час отримання допомоги, можливість конфіденційної консультації та достатність інформації для підготовки заперечень. Результати незалежного моніторингу підтверджують необхідність зіставляти законодавчі вимоги з умовами їх виконання.

6. Доведено, що забезпечення охорони прав потерпілого потребує розмежування інформування про провадження, ознайомлення з матеріалами, правничого представництва та супроводу під час процесуальних дій. Обсяг відповідних можливостей визначається їх призначенням і встановленими законом підставами. Польський досвід обґрунтовує значення індивідуальної оцінки потреб, підготовки допиту дітей і свідків з особливими потребами, залучення фахівців та пристосування способів спілкування. Спеціальні умови отримання показань мають поєднуватися з повнотою їх фіксації та можливістю перевірки стороною захисту. Положення КПК Естонії засвідчують необхідність узгодження електронного обігу документів із правовими підставами доступу, підтвердженням вручення та порядком оскарження відмови в ознайомленні.

7. Запропоновано напрями імплементації позитивних кримінальних

процесуальних практик у кримінальне процесуальне законодавство України: конкретизацію роз'яснення прав і підтвердження його проведення, забезпечення своєчасного доступу до матеріалів, конфіденційного спілкування із захисником та індивідуальних умов участі осіб, які потребують додаткових гарантій. В умовах воєнного стану використання альтернативних способів комунікації та збереження матеріалів має забезпечувати виконання процесуальних обов'язків. Зміна компетенції або процедури допускається за підстав і в межах відповідного положення КПК України; організаційні перешкоди самі по собі таких змін не зумовлюють.

РОЗДІЛ 3.
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

3.1. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування

Під час досудового розслідування застосування процесуального примусу та проведення слідчих (розшукових) дій можуть істотно обмежувати свободу особи, недоторканність житла, право власності та можливість захищати свої інтереси. Затримання, обшук, вилучення майна й застосування запобіжних заходів потребують забезпечення відповідних гарантій уже на момент втручання. Несвоєчасне залучення захисника, нерозгляд клопотання або продовження обмеження після припинення його законної підстави можуть позбавити учасника можливості захистити право до настання несприятливих наслідків. Тому охорона прав на цій стадії передбачає перевірку підстав і меж примусу, своєчасне забезпечення правничої допомоги та виконання обов’язків щодо припинення необґрунтованого втручання. Перспектива подальшого судового розгляду не виправдовує відкладення виконання таких обов’язків.

На нашу думку [30, с. 216], забезпечення прав учасників досудового розслідування становить самостійне завдання, тому його значення не обмежується підготовкою матеріалів для суду. Варто наголосити, що припинення необґрунтованого переслідування, звільнення затриманого та повернення майна за встановлених законом підстав забезпечують охорону прав незалежно від подальшого розгляду обвинувачення. Водночас визначення причин порушення потребує розмежування недоліків законодавства та невиконання чинних процесуальних обов’язків. Зокрема, нерозгляд клопотання у встановлений строк свідчить про порушення порядку реалізації права, а не про

відсутність його нормативного закріплення. Усунення такого порушення потребує застосування передбаченого КПК України засобу оскарження бездіяльності.

На думку В. М. Ребезюка [121, с. 135], охорона прав під час досудового розслідування істотно залежить від забезпечення права на захист і судового контролю. Погоджуючись із дослідником, вважаємо необхідним конкретизувати предмет контролю та очікуваний правовий наслідок звернення. Перевірка законності затримання, усунення перешкод участі захисника й повернення безпідставно утримуваного майна потребують різних процесуальних рішень. Вибір способу реагування має ґрунтуватися на характері порушення, компетенції суб'єкта та змісті обов'язку, який підлягає виконанню. Посилення судового контролю передбачає своєчасний розгляд доводів учасника, прийняття рішення в межах повноважень слідчого судді та його виконання, здатне припинити порушення або відновити можливість здійснення права.

Слідчий, дізнавач і прокурор уповноважені проводити дії та ініціювати заходи примусу, недоступні стороні захисту й потерпілому. За таких умов забезпечення змагальності потребує можливості подавати власні матеріали, заявляти клопотання та оспорювати рішення в установленому законом порядку. Водночас обов'язок неупередженого дослідження обставин за ч. 2 ст. 9 КПК України [57] передбачає виявлення й належну оцінку також виправдувальних відомостей. Відхилення доводів захисту без їх перевірки суперечить цьому обов'язку та створює ризик необґрунтованого продовження переслідування.

Своєчасне реагування на заяву або повідомлення про кримінальне правопорушення має значення для охорони прав заявника та особи, якій заподіяно шкоду. За ч. 1 ст. 214 КПК України [57] слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР невідкладно, але не пізніше двадцяти чотирьох годин після подання заяви, повідомлення або самостійного виявлення обставин, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення не допускається. Водночас внесення відомостей до ЄРДР означає початок розслідування, а не

підтвердження достовірності всіх повідомлених обставин або винуватості зазначеної заявником особи.

Як зауважує М.-М. А. Скречко [131, с. 834], за загальним порядком рішення про початок розслідування реалізується шляхом внесення відомостей до ЄРДР; окремої уваги потребує взаємодія детектива з керівником підрозділу. Поділяючи необхідність визначеного розподілу повноважень, вважаємо неприпустимим використання внутрішнього погодження для відкладення виконання обов'язку за ст. 214 КПК України. Оцінка змісту звернення має встановити наявність відомостей про можливе кримінальне правопорушення, проте не повинна перетворюватися на вимогу до заявника попередньо довести його склад або встановити всіх причетних осіб. Перевірка таких обставин належить до завдань розслідування. Невнесення відповідних відомостей після спливу встановленого строку оскаржується за п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України.

Досліджуючи початок розслідування в умовах воєнного стану, О. В. Таран [143, с. 147] аналізує співвідношення загальних вимог до внесення відомостей у ЄРДР та спеціального порядку прийняття рішення. За п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України за відсутності технічної можливості доступу до реєстру дізнавач, слідчий або прокурор виносить постанову про початок досудового розслідування, а відомості вносить до ЄРДР за першої можливості. На нашу думку, законність застосування такого порядку потребує підтвердження технічної перешкоди та встановлення часу прийняття постанови й подальшого внесення відомостей. Переміщення установи або дія воєнного стану самі по собі не доводять неможливості доступу до реєстру.

Додержання правил підслідності та належне визначення повноважень посадових осіб є необхідними умовами законності розслідування. Як зауважує І. А. Смоляк [132, с. 205], судовий контроль за порушеннями підслідності ускладнюється недостатньою визначеністю способів реагування слідчого судді. Підтримуючи увагу дослідника до цієї проблеми, вважаємо необхідним розрізняти компетенцію органу розслідування та повноваження конкретної особи у провадженні. Передання матеріалів іншому органу не усуває потреби

оцінити законність попередніх дій, а судовий дозвіл не замінює перевірки повноважень виконавця ухвали. Наслідки порушення мають визначатися відповідно до застосовних норм КПК України з урахуванням характеру проведеної дії та впливу на права учасника.

Обсяг процесуальних прав залежить від становища особи та передбачених законом підстав їх виникнення. Права заявника, потерпілого, свідка, підозрюваного і третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, мають різний зміст. Водночас відсутність письмового повідомлення про підозру не виключає набуття статусу підозрюваного: затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є самостійною підставою, визначеною ч. 1 ст. 42 КПК України [57]. Право не свідчити проти себе та користуватися правничою допомогою також не обмежується колом підозрюваних. Тому належить установлювати як законодавчі підстави статусу, так і гарантії, застосовні до конкретної дії щодо особи.

На думку О. Г. Литвиненка та О. І. Груздь [69, с. 41], повідомлення про підозру потребує врахування співвідношення формального процесуального статусу та фактичного спрямування переслідування. Підтримуємо необхідність такої оцінки, особливо коли під час допиту свідка з’ясовується його власна можлива причетність до правопорушення. Використання статусу свідка не повинно слугувати способом одержання самообвинувальних показань в обхід гарантій захисту. Разом із тим перевірка версії щодо причетності особи не означає автоматичного набуття нею статусу підозрюваного. Обов’язковими залишаються роз’яснення права не свідчити проти себе, забезпечення передбаченої законом правничої допомоги та додержання підстав подальших процесуальних рішень.

Зміст письмового повідомлення про підозру повинен дозволяти особі зрозуміти фактичну та правову основу висунутої підозри й підготувати захист. За ст. 277 КПК України [57] зазначення правової кваліфікації має супроводжуватися стислим викладом обставин діяння, зокрема часу, місця та інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення. Наведення лише

назви правопорушення не забезпечує виконання цієї вимоги. Водночас закон не вимагає викладення в повідомленні всіх зібраних доказів або остаточного обґрунтування винуватості. За виникнення підстав для нової підозри чи зміни раніше повідомленої застосовується порядок ст. 279 КПК України, щоб особа могла здійснювати захист з урахуванням змісту підозри, яку їй повідомлено.

Своєчасність вручення повідомлення про підозру затриманому становить окрему гарантію охорони свободи. За ч. 2–3 ст. 278 КПК України [57] повідомлення вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин із моменту затримання; невручення в цей строк зумовлює негайне звільнення. В умовах воєнного стану ч. 7 ст. 615 допускає продовження строку до сорока восьми годин лише за об’єктивних обставин, які унеможливлюють своєчасне вручення. Застосування винятку потребує встановлення конкретної перешкоди, а не загального посилання на воєнний стан чи потребу завершити підготовку повідомлення. За невручення протягом сорока восьми годин із моменту затримання особа також підлягає негайному звільненню.

Позбавлення свободи належить до найбільш істотних обмежень прав особи на початковому етапі досудового розслідування. Відповідно до ст. 209 КПК України особа вважається затриманою, коли внаслідок застосування сили або підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи у визначеному нею приміщенні. Складення протоколу, доставлення до органу розслідування або внесення відомостей до ЄРДР не змінюють моменту початку затримання. Обчислення строку лише з часу його оформлення призводить до неврахування частини фактичного позбавлення свободи. Тому перевірка законності затримання має охоплювати обставини, за яких особу позбавили можливості вільно залишити відповідне місце, тривалість доставлення та дії, проведені до складення протоколу [57].

Результати опитування засвідчили, що розбіжності між фактичним моментом позбавлення свободи та часом затримання, зазначеним у протоколі, відомі практичним працівникам: 12,7 % респондентів повідомили про часті випадки, а 41,9 % – про окремі випадки у своїй практиці (додаток Б). Одержані

відповіді посилюють аргументацію щодо необхідності встановлювати початок фактичного обмеження свободи та перевіряти весь період перебування особи під контролем уповноважених службових осіб.

Позначення спілкування з особою як запрошення, доставлення чи розмови не підтверджує добровільності її участі. Визначальними є зміст вимог службової особи, застосування примусу та можливість відмовитися від подальшого перебування в установі. Добровільне прибуття не виключає наступного затримання, якщо особу примушують залишатися в приміщенні. Від цього моменту виникає обов'язок забезпечити гарантії затриманого, зокрема роз'яснити права, надати можливість скористатися допомогою захисника та обчислювати встановлені законом строки. Водночас обмеження пересування в межах іншої законної процедури потребує оцінки її підстав, тривалості й умов. Назва застосованого заходу не може виправдовувати фактичне затримання без дотримання передбачених КПК України вимог.

Затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду допускається за підстав, установлених ст. 208 КПК України, а в умовах воєнного стану – також з урахуванням п. 6 ч. 1 ст. 615 [57]. Самої підозри у вчиненні злочину недостатньо для застосування такого заходу: необхідні обставини, які відповідають конкретній законній підставі. У протоколі належить зазначати саме такі обставини, місце та точний час затримання. Перевірка його правомірності потребує зіставлення наведених відомостей із фактичними обставинами позбавлення свободи. Подальше повідомлення про підозру або обрання запобіжного заходу не усуває порушень, допущених під час первісного затримання, і не звільняє від оцінки їхніх правових наслідків.

Охорона прав затриманого передбачає забезпечення належного поводження та реагування на повідомлення про насильство. За ст. 212 КПК України [57] відповідальна службова особа зобов'язана зареєструвати затриманого, роз'яснити підстави затримання, права й обов'язки, з'ясувати обставини застосування примусу та стан його здоров'я. Невідкладна медична допомога має супроводжуватися фіксацією медичним працівником тілесних

ушкоджень або погіршення стану здоров’я. Відсутність видимих ушкоджень не спростовує повідомлення про неправомірне поводження і не усуває необхідності належного реагування. Надання допомоги не може залежати від попереднього підтвердження правопорушення, а виявлені факти катування чи жорстокого поводження потребують негайних заходів щодо їх припинення та повідомлення прокурора.

Строк затримання обчислюється з моменту фактичного позбавлення свободи й охоплює також час доставлення особи. Відповідно до ст. 211 КПК України [70] затримання без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин; не пізніше шістдесяти годин особу необхідно звільнити або доставити до суду для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу. За об’єктивної неможливості доставлення в умовах воєнного стану п. 6 ч. 1 ст. 615 передбачає дистанційну участь затриманого із застосуванням доступних засобів відеозв’язку. Неможливість забезпечити як доставлення, так і дистанційну участь зумовлює негайне звільнення. Небезпека маршруту або відсутність транспорту потребують своєчасного вирішення питання про спосіб участі, але не дозволяють перевищувати встановлений строк затримання.

Як обґрунтовує О. В. Константий [51, с. 24], порушення права на доступ до захисника на початковому етапі може впливати на допустимість доказів і справедливість подальшого провадження. Поділяючи таку позицію, наголошуємо, що повідомлення установі безоплатної правничої допомоги про затримання не підтверджує забезпечення всіх гарантій захисту. Роз’яснення права, залучення адвоката та можливість конфіденційної консультації до першого допиту становлять окремі обов’язки, які виконуються відповідно до ст. 20, 42, 48–49, 213 КПК України. Необхідно встановлювати час повідомлення, прибуття захисника та умови спілкування із затриманим. Правові наслідки порушення визначаються з урахуванням конкретних обставин отримання доказів, характеру обмеження права на захист.

Вільний вибір захисника, гарантований ст. 59 Конституції України, має забезпечуватися поряд із додержанням вимог щодо його обов’язкової участі.

Схиляння до відмови від обраного адвоката або тлумачення мовчання як такої відмови суперечить установленому порядку здійснення права на захист. Водночас необхідність невідкладної процесуальної дії за неможливості участі обраного захисника може зумовлювати залучення іншого адвоката за умов ст. 53 КПК України. Застосування відповідного порядку потребує обґрунтування невідкладності дії та обставин, які перешкоджають участі захисника. Залученому адвокату необхідно забезпечити можливість зустрітися з особою до проведення дії та підготуватися до участі в ній. Формальна присутність захисника без можливості надати правничу допомогу не забезпечує належного виконання зазначених вимог.

Як зауважує В. М. Ребезюк [121], залучення захисника для окремої процесуальної дії може ускладнювати здійснення захисту відповідно до узгодженої з підозрюваним позиції; автор пропонує збільшити передбачений ч. 2 ст. 53 КПК України строк із двадцяти чотирьох до сімдесяти двох годин. Підтримуючи застереження щодо участі недостатньо підготовленого адвоката, вважаємо, що збільшення строку саме по собі не забезпечує належної допомоги. Зазначена частина застосовується за відсутності потреби в невідкладній дії та передбачає можливість запропонувати залучення іншого захисника. Натомість проблема застосування ч. 1 полягає в обґрунтуванні невідкладності, причин неможливості участі обраного адвоката та забезпеченні підготовки залученого захисника.

Застосування ст. 53 КПК України потребує розмежування невідкладності процесуальної дії та труднощів, спричинених неналежною організацією її проведення. Реальна загроза втрати доказів може обґрунтовувати необхідність негайного проведення дії, якщо підтверджується конкретними обставинами. Призначення допиту на час зайнятості обраного адвоката в іншому провадженні не доводить неможливості його перенесення. Необхідно з’ясовувати своєчасність повідомлення захисника, причини неприбуття та можливість забезпечити участь іншого захисника відповідно до закону. Висновок про невідкладність має ґрунтуватися на обставинах, відомих під час прийняття

рішення, а не на поясненнях, наведених після проведення дії.

Однакові права й обов'язки захисника для окремої процесуальної дії та захисника, який здійснює захист протягом провадження, закріплено ч. 3 ст. 53 КПК України, а право на зустріч до дії та після неї – ч. 4 [57]. Вдосконалення відповідного порядку потребує конкретизації умов здійснення цих прав. До початку дії адвокат повинен мати можливість з'ясувати її зміст, обговорити з підозрюваним правову позицію та визначити необхідні засоби захисту. Ознайомлення з матеріалами здійснюється в установлених КПК України межах.

Пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 53 КПК України абзацом такого змісту: «*У постанові або ухвалі про залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії зазначаються обставини, що зумовлюють її невідкладність, а за наявності обраного захисника – також час і спосіб його повідомлення та причини неможливості його участі. До початку дії підозрюваному, обвинуваченому та залученому захиснику забезпечуються конфіденційне спілкування і час, необхідний для підготовки з урахуванням характеру та невідкладності дії. Відомості про виконання цих вимог зазначаються у протоколі процесуальної дії або журналі судового засідання*». Доповнення дозволить перевіряти як підстави залучення захисника, так і забезпечення умов надання ним допомоги. Необхідний час визначатиметься з урахуванням обсягу матеріалів, характеру дії, стану особи та обставин, які зумовлюють невідкладність. Зауваження захисника щодо недостатності часу мають фіксуватися й отримувати належну оцінку. Правові наслідки порушення визначатимуться за відповідними положеннями КПК України з урахуванням обмеження права на захист та умов отримання доказів.

Відмова від захисника потребує дотримання процедури, встановленої ст. 54 КПК України. Якщо підозрюваний або обвинувачений наполягає на відмові, уповноважений суб'єкт зобов'язаний організувати його зустріч із захисником. Після конфіденційної розмови особа має особисто й безпосередньо повідомити захиснику про своє рішення, яке фіксується у встановленому порядку. Попередня письмова заява не усуває обов'язку забезпечити таку

зустріч. За обов’язкової участі захисника відмова не приймається. Оцінюючи добровільність волевиявлення, необхідно враховувати стан здоров’я затриманого, можливий тиск і наслідки насильства. Забезпечення цих гарантій має поєднуватися з повагою до права особи обирати захисника та визначати свою правову позицію.

За неможливості явки захисника ч. 12 ст. 615 КПК України передбачає його дистанційну участь із використанням відео- або аудіозв’язку. Належне здійснення захисту потребує можливості сприймати перебіг дії, своєчасно ставити запитання, заявляти клопотання та конфіденційно спілкуватися з підозрюваним. Технічне підключення без таких можливостей не підтверджує забезпечення правничої допомоги. У разі переривання зв’язку необхідно встановлювати його тривалість і зміст дій, проведених за відсутності захисника. Відновлення зв’язку, оголошення перерви чи інше допустиме процесуальне рішення мають забезпечувати додержання вимог щодо участі адвоката. Обставини технічної перешкоди та вжиті заходи належить відображати в матеріалах провадження.

Обрання запобіжного заходу за загальним порядком потребує окремої оцінки обґрунтованості підозри, наявності ризиків і недостатності більш м’яких заходів. Вимоги ст. 177–178, 194 КПК України передбачають дослідження конкретних обставин. Повідомлення про підозру не має наперед установленого значення для висновку слідчого судді про її обґрунтованість. Припущення щодо переховування або незаконного впливу на свідків також потребують підтвердження відповідними відомостями. Мотивування рішення має пояснювати, які обставини свідчать про ризик і чому обраний захід необхідний для запобігання йому з урахуванням становища особи.

На думку Ю. Є. Радзієвського [118, с. 631], застосування стандарту «обґрунтована підозра» передбачає дослідження й оцінку слідчим суддею поданих доказів. Водночас Т. Г. Фоміна [150, с. 147–149] наголошує на необхідності доведення недостатності більш м’яких запобіжних заходів, заперечуючи можливість обмежитися загальним твердженням у клопотанні.

Підтримуючи наведені позиції, вважаємо необхідним розмежовувати підтвердження підозри та обґрунтування потреби в конкретному заході. Виклад версії обвинувачення не замінює оцінки матеріалів, а обґрунтована підозра сама по собі не доводить необхідності тримання під вартою. Доводи захисту щодо причетності особи та можливості менш суворого обмеження мають отримати оцінку під час розгляду клопотання без остаточного вирішення питання винуватості.

Обґрунтування ризиків має враховувати індивідуальні обставини та поведінку підозрюваного. Втрата постійного місця проживання внаслідок вимушеного переміщення не підтверджує наміру переховуватися, перебування родини за кордоном – підготовки втечі, а службові зв'язки зі свідком – незаконного впливу на нього. Значення таких відомостей визначається в сукупності з іншими матеріалами та потребує пояснення в судовому рішенні. В умовах воєнного стану наслідки евакуації, втрати житла чи роботи необхідно відрізняти від дій, спрямованих на ухилення від процесуальних обов'язків. За можливості застосування альтернативного заходу оцінці підлягає також його достатність для запобігання встановленим ризикам.

Необхідність додаткового обґрунтування індивідуальної оцінки ризиків та недостатності більш м'яких запобіжних заходів у відомій їм практиці відзначили 68,5 % респондентів. Про часті випадки повідомили 21,5 % опитаних, про окремі – 46,9 % (додаток Б). Висловлені оцінки доповнюють висновок про необхідність пояснювати зв'язок ризиків з обставинами та поведінкою особи, а також причини, з яких менш суворий захід визнано недостатнім.

Обрання запобіжного заходу військовослужбовцям потребує врахування Рішення Конституційного Суду України від 24 червня 2026 р. № 4-р(II)/2026 [137]. Суд визнав неконституційною ч. 8 ст. 176 КПК України, яка передбачала виключно тримання під вартою щодо визначених військових злочинів, та відтермінував утрату її чинності на три місяці. Відповідний припис утратив чинність 24 вересня 2026 р. Конституційний Суд наголосив на необхідності індивідуальної оцінки обставин і ризиків, заперечивши законодавче позбавлення

суду можливості обрати належний захід. Правові наслідки рішення стосуються зазначеного припису й не означають скасування інших установлених Кодексом особливостей застосування запобіжних заходів під час воєнного стану.

Продовження строку тримання під вартою потребує перевірки обставин, які виправдовують подальше позбавлення свободи. Відповідно до ст. 199 КПК України у клопотанні необхідно навести відомості про те, що заявлений ризик не зменшився або виникли нові ризики, а також обставини, які перешкоджають завершенню розслідування до закінчення дії попередньої ухвали. Проведення допитів, одержання документів або зміна становища підозрюваного можуть впливати на збереження відповідних підстав. Повторення первісних доводів чи посилання на незмінність кваліфікації не замінюють їх актуальної оцінки. Підозрюваний і захисник мають право порушувати питання про зміну запобіжного заходу за ст. 201 КПК України , подаючи матеріали щодо обставин, які обґрунтовують таку зміну.

Неприпустимість автоматичного продовження тримання під вартою підтверджується рішеннями Конституційного Суду України щодо ст. 615 КПК України. Рішенням від 18 липня 2024 р. № 8-р(II)/2024 [135] визнано неконституційною ч. 6, яка передбачала продовження заходу в разі закінчення строку ухвали та неможливості судового розгляду відповідного питання. Рішення від 1 квітня 2026 р. № 3-р(II)/2026 [140] стосується ч. 5, що допускала продовження тримання під вартою через неможливість проведення підготовчого судового засідання. Обидва приписи втратили чинність після встановленого Судом тримісячного відтермінування. Неможливість провести засідання не підтверджує збереження ризиків і не замінює оцінки обставин, необхідних для подальшого обмеження свободи.

Як обґрунтовує Г. К. Тетерятник [146, с. 7–8], здійснення кримінального провадження за надзвичайних правових режимів потребує узгодження державних, суспільних та особистих інтересів із додержанням правових гарантій. Поділяючи зазначений підхід, наголошуємо на винятковому характері виконання керівником відповідного органу прокуратури повноважень за п. 2 ч. 1

ст. 615 КПК України. Застосування цього положення потребує встановлення об’єктивної неможливості здійснення слідчим суддею конкретного повноваження, включеного до законодавчого переліку. Окремій перевірці підлягають підстави самого втручання. Очікувана тривалість судового розгляду або зручність звернення до прокурора не підтверджують такої неможливості.

Проникнення до житла та проведення обшуку безпосередньо стосуються недоторканності житла, приватності і майнових прав особи. Відповідно до ст. 233 КПК України проникнення допускається за добровільною згодою володільця, на підставі ухвали слідчого судді або у визначених законом невідкладних випадках. Згода потребує оцінки її змісту та обставин надання: дозвіл увійти до приміщення не означає необмеженої згоди на пошук і вилучення речей. Застосований примус, поведінка озброєних службових осіб та можливість відмовитися мають оцінюватися в сукупності. Встановлення добровільності згоди не усуває необхідності перевірити законність і порядок проведення самої процесуальної дії [57].

Як зазначає Ю. І. Кравець [54, с. 230], обґрунтування невідкладного обшуку має містити конкретні відомості про обставини, які на момент проникнення свідчили про реальну загрозу знищення або втрати речових доказів. Підтримуючи таку позицію, наголошуємо на необхідності встановити відповідність наведених обставин підставам ч. 3 ст. 233 КПК України – врятуванню життя людей та майна або безпосередньому переслідуванню підозрюваних осіб. Наступне звернення з клопотанням про обшук забезпечує перевірку правомірності проникнення, а не лише підтвердження результатів пошуку. Виявлення доказів не виправдовує незаконного способу їх одержання. Оформлення фактичного обшуку як огляду також не дозволяє обійти встановлені гарантії недоторканності житла.

Ухвала про дозвіл на обшук визначає місце, мету та межі втручання. Вимоги ст. 234–236 КПК України передбачають обґрунтування зв’язку між обставинами кримінального правопорушення, приміщенням і предметами пошуку. Виконання ухвали має супроводжуватися забезпеченням прав

володільця та інших присутніх осіб, зокрема допуском адвоката в установленому порядку. Зауваження щодо пошкодження майна, обсягу пошуку або вилучення документів підлягають відображенню в протоколі. Окремої оцінки потребують підстави вилучення предметів, не зазначених в ухвалі. Відеозапис дозволяє перевірити перебіг дії та відповідність протоколу фактичним обставинам, однак не усуває порушень, пов’язаних із відсутністю законної підстави обшуку або перевищенням повноважень.

Як обґрунтовує А. О. Шульга [158, с. 199], проведення обшуку за мінної загрози та бойових дій потребує спеціальних заходів безпеки. Поділяючи зазначений підхід, вважаємо необхідним розмежовувати усунення небезпеки та здійснення процесуального примусу. Обстеження приміщення спеціалістом щодо вибухонебезпечних предметів не розширює предмета обшуку й повноважень його учасників. Вимушена евакуація може зумовлювати перерву або зміну умов проведення дії, проте потребує фіксації причин, часу та подальших дій. Оцінка законності має враховувати реальну небезпеку й обґрунтованість ужитих заходів. Загальне посилання на воєнний стан не пояснює необхідності конкретного обмеження та не замінює виконання процесуальних вимог [128].

Проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння, а також обшуку особи без понятих допускається за умов п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України. Відповідний порядок застосовується за об’єктивної неможливості їх залучення або потенційної небезпеки для їхнього життя чи здоров’я та передбачає обов’язковий безперервний відеозапис. Відсутність понятих не дозволяє відмовитися від цієї вимоги. Перевірці підлягають обставини застосування спеціального порядку, повнота запису та відображення послідовності пошуку, виявлення й вилучення предметів. Запис лише знайдених речей не дозволяє встановити, де та за яких обставин їх виявлено, і не замінює передбаченої законом фіксації всього перебігу дії [45].

Охорона майнових прав потребує розмежування тимчасового вилучення, арешту майна та зберігання речових доказів. Відповідні правила ст. 100, 167–173

КПК України [57] визначають різні підстави й порядок обмеження можливості володіти, користуватися та розпоряджатися майном. Постанова про визнання речі доказом сама по собі не створює достатньої підстави для будь-якої тривалості її утримання. Необхідно встановлювати спосіб одержання предмета, його процесуальний статус, своєчасність звернення з клопотанням про арешт та зміст прийнятого рішення. Доказове значення речі має оцінюватися поряд із законністю її утримання. Інакше потреба розслідування підміняє перевірку підстав подальшого обмеження права власності.

На думку Є. Якових [161, с. 419], охорона права власності під час тимчасового вилучення ускладнюється недоліками порядку повернення майна. Водночас Р. А. Кичко [46, с. 58] звертає увагу на тривале утримання речей і труднощі виконання судових рішень про їх повернення. Підтримуючи наведені застереження, розмежовуємо недостатню конкретизацію процедури та невиконання вже встановленого обов’язку. Підстави повернення передбачені ст. 169 КПК України, тому йдеться не про відсутність правового регулювання, а про забезпечення його виконання. Уточнення потребують дії уповноваженого суб’єкта після виникнення відповідної підстави, повідомлення особи та підтвердження фактичного повернення належного їй майна.

Строки арешту тимчасово вилученого майна обмежують тривалість його утримання без відповідного рішення. За ч. 5 ст. 171 КПК України [57] клопотання подається не пізніше наступного робочого дня після вилучення, а в разі вилучення під час обшуку чи огляду на підставі ухвали, передбаченої ст. 235, – протягом сорока восьми годин. Неподання клопотання в установлений строк зумовлює негайне повернення майна. Відповідно до ч. 6 ст. 173 ухвала про його арешт має бути постановлена не пізніше сімдесяти двох годин із дня надходження клопотання до суду; недотримання строку також передбачає повернення. Виконання такого обов’язку не залежить від додаткової заяви особи.

Тривале утримання майна особи, яка не має статусу підозрюваного, потребує самостійної оцінки законності та співмірності втручання. Право домагатися припинення необґрунтованого обмеження не може залежати від

повідомлення власнику про підозру. Положення ст. 64-2, 174, 303 КПК України передбачають засоби охорони залежно від статусу майна та предмета звернення. За накладеного арешту вирішується питання його обґрунтованості або збереження потреби в ньому, а за неповернення тимчасово вилучених речей – виконання обов'язку повернення. Наслідки вилучення обладнання чи транспорту необхідно оцінювати з урахуванням їхнього використання для праці, лікування та забезпечення родини. Вартість предмета не відображає всіх наслідків позбавлення можливості ним користуватися.

Як зазначають Д. В. Жидков і М. І. Демура [36, с. 354], тимчасове вилучення транспортного засобу породжує проблеми його зберігання та повернення. Погоджуючись із необхідністю врахування фактичних наслідків, наголошуємо, що призначення огляду або експертизи не обґрунтовує утримання транспорту протягом усього розслідування. Подальше обмеження потребує належної правової підстави та пояснення необхідності збереження самого предмета. Водночас незручності для власника не усувають обґрунтованої потреби в його дослідженні. Вирішення питання про повернення має враховувати завершені дослідження, ризик втрати доказових властивостей і можливість застосувати передбачений законом менш обтяжливий спосіб зберігання без шкоди для встановлення обставин провадження.

Вилучення електронних пристроїв обмежує не лише майнові права, а й може зачіпати таємницю спілкування та приватність особи. Застосування ст. 168 КПК України потребує встановлення підстав вилучення конкретної системи, її частини або мобільного термінала. Копіювання інформації дозволяє в окремих випадках одержати необхідні відомості без позбавлення особи можливості користуватися пристроєм. Водночас дослідження фізичних властивостей чи інші передбачені законом обставини можуть зумовлювати потребу в самому об'єкті. Посилання на експертизу має пояснювати необхідність його надання разом з інформацією. Зберігання на пристрої листування, медичних чи інших приватних відомостей не створює необмеженого права їх отримувати й використовувати поза законною метою процесуальної дії.

Виникнення підстави повернення майна потребує виконання відповідного обов’язку, а не лише повідомлення про відсутність подальшої потреби в ньому. У ч. 2–3 ст. 169 КПК України визначено порядок надання судового рішення слідчому, прокурору, негайного вжиття заходів щодо його виконання та повідомлення слідчого судді. Проте порядок інформування особи, у якої вилучено майно, не конкретизований щодо всіх підстав ч. 1, зокрема недотримання строку подання клопотання про арешт. Належне виконання має підтверджуватися фактичним переданням визначених речей відповідній особі. Неподання нового клопотання не усуває обов’язку повернення та не виправдовує подальшого утримання майна.

Пропонуємо доповнити ст. 169 КПК України ч. 4 такого змісту: «*4. За наявності підстав, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий, дізнавач, прокурор забезпечує повернення тимчасово вилученого майна незалежно від подання клопотання особою, у якої його було вилучено, та невідкладно повідомляє її про підставу повернення, місце і спосіб отримання майна. Передання майна оформлюється протоколом, копія якого надається цій особі. За наявності обставин, що унеможливлюють передання майна, у матеріалах кримінального провадження зазначаються такі обставини та заходи, вжиті для їх усунення. Повідомлення особи та оформлення повернення не можуть відстрочувати виконання встановленого цим Кодексом обов’язку негайно повернути майно*».

Запропоноване доповнення конкретизує порядок виконання обов’язку без зміни підстав повернення та строків утримання майна. Одержувачем залишається особа, у якої його вилучено; питання належності права власності вирішується в установленому законом порядку. Зберігається також передбачений ч. 3 обов’язок повідомити слідчого суддю про виконання відповідного рішення. Протокол має дозволяти встановити перелік, стан і комплектність переданих речей та зіставити їх із відомостями про вилучення. Втрата або пошкодження майна потребують окремого з’ясування обставин і визначення правових наслідків. Запис про виконання не може підтверджувати

повернення речі, якої фактично не передано.

Евакуація установ і переміщення людей в умовах воєнного стану можуть ускладнювати повернення майна через віддаленість місця його зберігання. Організація виконання потребує визначення допустимого способу передання та своєчасного повідомлення одержувача. Знищення приміщення, мінування території або втрата доступу до сховища мають підтверджуватися конкретними відомостями, які пояснюють перешкоду поверненню відповідного майна. Загального посилання на небезпеку недостатньо. Фіксація обставин і вжитих заходів дозволятиме перевірити обґрунтованість затримки та можливість її усунення. Відновлення доступу потребує виконання обов’язку повернення без додаткового очікування, не передбаченого законом.

Доступність апеляційного оскарження становить окрему гарантію охорони майнових прав. Рішенням від 21 липня 2026 р. № 8-р(II)/2026 [138] Конституційний Суд України визнав неконституційними ч. 3 ст. 307 та ч. 1–2 ст. 309 КПК України в аспекті відсутності права апеляційно оскаржити ухвалу про відмову в задоволенні скарги на неповернення тимчасово вилученого майна. Суд звернув увагу на залежність подання заперечень від завершення розслідування та збереження майнового обмеження протягом цього часу. Відповідні приписи втратили чинність у зазначеному аспекті з дня ухвалення рішення. Його правові наслідки стосуються визначеної категорії ухвал і не означають скасування всіх установлених Кодексом обмежень апеляційного оскарження.

Правова позиція Конституційного Суду посилює можливості судового захисту, проте не замінює своєчасного виконання обов’язку повернути майно. Звернення зі скаргою є засобом реагування на порушення, тоді як повернення має забезпечуватися після виникнення законної підстави без нового судового спору. Покладення на особу необхідності повторно домагатися виконання вже встановленого обов’язку необґрунтовано продовжує обмеження її прав. Прокурор у межах своїх повноважень має забезпечувати усунення незаконного утримання майна, не очікуючи подання скарги. Належне виконання процесуальних обов’язків і доступність судового оскарження доповнюють одне

одного, забезпечуючи як припинення безпідставного втручання, так і перевірку відмови в його припиненні.

Сторона захисту має право одержувати, подавати та ініціювати перевірку відомостей, що мають значення для провадження. На думку О. Г. Яновської [162, с. 77], реалізація змагальності й рівності сторін під час досудового розслідування має особливості, зумовлені завданнями цієї стадії. Водночас, варто звернути увагу на залежність окремих можливостей захисту від дій сторони обвинувачення. Відмінність повноважень не виправдовує ігнорування клопотань або відомостей, які спростовують підозру. Розгляд звернення має відбуватися тоді, коли запитувана дія ще дозволяє одержати чи перевірити відповідний доказ [30, с. 220].

Відповідно до ст. 93 КПК України сторона захисту та потерпілий можуть одержувати речі, документи, відомості й висновки експертів, а також ініціювати проведення слідчих та інших процесуальних дій. Надання таких прав не означає наділення адвоката повноваженнями примусового допиту або самостійного проведення обшуку. Водночас відсутність владних повноважень не зменшує наперед доказового значення законно одержаних матеріалів. Їх оцінка здійснюється за загальними вимогами належності, допустимості й достовірності. Відхилення документа лише через його подання стороною захисту суперечить неупередженому дослідженню обставин. Натомість результати адвокатського опитування не можна автоматично прирівнювати до показань, отриманих у встановленому Кодексом порядку допиту.

Як обґрунтовує О. Л. Дульський [34, с. 273], ініціювання стороною захисту допиту свідка потребує підготовки клопотання із зазначенням обставин, які необхідно з’ясувати. Підтримуємо вимогу конкретності: визначення джерела відомостей, їхнього значення та предмета допиту дозволяє оцінити необхідність проведення дії. Проте обґрунтування звернення не повинно передбачати попереднього надання показань, для одержання яких подано клопотання. Вирішальним є зв’язок запитуваної дії з перевіркою істотних обставин, зокрема альтернативної версії події. Посилання на достатність доказів обвинувачення не

пояснює відмови перевірити конкретні доводи захисту. Мотивування рішення має стосуватися змісту клопотання та можливості досягнення мети відповідної дії.

Про недостатнє пояснення оцінки доводів у відмовах за клопотаннями сторони захисту або потерпілого щодо проведення слідчої (розшукової) дії повідомили 63,1 % респондентів: 17,7 % зазначили часті випадки, а 45,4 % – окремі випадки у своїй практиці (додаток Б). Одержані результати обґрунтовують потребу в змістовному розгляді заявлених вимог та поясненні причин, з яких запропоновану дію визнано непотрібною або неможливою.

Участь особи, яка ініціювала слідчу дію, забезпечує можливість безпосередньо поставити запитання й звернути увагу на обставини, що потребують уточнення. За ч. 6 ст. 223 КПК України дія за клопотанням сторони захисту, потерпілого або представника юридичної особи проводиться за участю ініціатора та (або) його захисника чи представника. Винятками є неможливість такої участі через специфіку дії або письмова відмова особи. Присутні ініціатори можуть висловлювати пропозиції, зауваження та заперечення, які заносяться до протоколу. Проведення дії без належного повідомлення здатне позбавити задоволення клопотання практичного значення. Тому перевірці підлягають своєчасність повідомлення, забезпечення передбачених прав та підстава проведення дії без ініціатора.

Неупереджене дослідження обставин є обов’язком сторони обвинувачення незалежно від активності захисту. Вимоги ч. 2 ст. 9 та ч. 5 ст. 223 КПК України передбачають з’ясування виправдувальних обставин, проведення відповідної слідчої дії в повному обсязі та долучення складених документів до матеріалів розслідування. Відсутність клопотання захисника не дозволяє приховувати або залишати без перевірки результат, який суперечить підозрі. Повнота розслідування визначається також дослідженням істотних суперечностей і обставин, що впливають на правову оцінку події. Право захисту подавати власні матеріали доповнює зазначений обов’язок, але не переносить на підозрюваного тягар доведення невинуватості.

Участь потерпілого в доказуванні передбачає можливість повідомити обставини заподіяння шкоди, подати матеріали та порушити питання про їх перевірку. Забезпечення цих прав не зобов’язує слідчого або прокурора погоджуватися з усіма вимогами щодо кваліфікації діяння, змісту підозри чи застосування примусу. Водночас незгода з юридичною оцінкою потерпілого не усуває необхідності дослідити наведені ним факти. Відомості про свідка, документ або розмір шкоди можуть бути істотними незалежно від правильності використаних правових термінів. Розгляд клопотання має охоплювати його фактичний зміст, а відмова – пояснювати відсутність підстав для запитуваної дії. Формальне заперечення проти позиції потерпілого не становить достатнього мотивування.

Допит в умовах воєнного стану потребує врахування обставин, які можуть унеможливити подальше отримання показань. Як зазначають Б. Є. Лук’янчиков та В. Я. Стадник [73, с. 394], зміни порядку допиту посилюють значення його технічної фіксації. Погоджуючись із цим висновком, наголошуємо, що збереження показань має супроводжуватися дотриманням гарантій їх одержання. Відеозапис дозволяє встановити зміст запитань, відповідей та умови спілкування, проте не усуває наслідків примусу, порушення права не свідчити проти себе або незабезпечення участі захисника. Оцінці підлягають також стан допитуваної особи, джерело її обізнаності та обставини можливого стороннього впливу.

Використання в суді показань, одержаних у порядку ч. 11 ст. 615 КПК України, залежить від виконання спеціальних вимог під час допиту. Показання свідка або потерпілого можуть використовуватися за умови відеофіксації ходу й результатів дії, а показання підозрюваного – також за участі захисника. Докладний протокол не замінює передбаченого запису, а подальше залучення адвоката не підтверджує його участі в уже проведеному допиті. Додержання зазначених умов не надає показанням наперед установленої доказової сили. Необхідно перевіряти законність їх одержання, повноту запису, відповідність протоколу та можливість дослідити суперечності.

Допит за ст. 225 КПК України відрізняється від отримання показань слідчим із подальшим застосуванням ч. 11 ст. 615. Проведення допиту в судовому засіданні під час розслідування допускається у виняткових випадках, коли небезпека для життя чи здоров’я, тяжка хвороба або інші обставини можуть унеможливити допит у суді чи вплинути на повноту або достовірність показань. Загроза, спричинена бойовими діями, потребує обґрунтування щодо конкретної особи. Сам факт воєнного стану не підтверджує наявності таких передумов у кожному провадженні. Вибір процедури має враховувати підстави її застосування, порядок участі сторін і можливість перевірки показань. Проведення допиту за ст. 225 також не виключає наступного допиту в суді у передбачених законом випадках.

Вибір засобу оскарження залежить від характеру порушення та кола заявників, визначених ст. 303 КПК України. Не розгляд клопотання й відмова в його задоволенні мають різний предмет перевірки; неповернення тимчасово вилученого майна необхідно відрізняти від оспорювання накладеного арешту. На думку Н. В. Глинської та І. В. Басистої [19, с. 105–118], об’єднання проваджень, розпочатих за різних законодавчих умов, не повинно спричиняти необґрунтоване звуження можливості оскаржити повідомлення про підозру. Підтримуючи увагу до цієї проблеми, наголошуємо на необхідності встановлювати застосовну редакцію норми та спеціальні правила її дії в часі. Самого факту об’єднання недостатньо для висновку про відсутність права на відповідне звернення.

Своєчасне отримання процесуального рішення впливає на можливість його оскарження. За ст. 304 КПК України, якщо рішення оформлено постановою, десятиденний строк подання скарги починається з дня отримання її копії. Обчислення строку від дня винесення постанови без установлення факту вручення суперечить зазначеній вимозі. Необхідність поновлення виникає тоді, коли строк, визначений за належними правилами, справді пропущено. Вимушене переміщення, переривання зв’язку або недоступність документа потребують оцінки з урахуванням способу направлення та часу отримання. Відомості про

відправлення не завжди підтверджують вручення копії особі. Правові наслідки пропуску не можуть ґрунтуватися лише на припущенні про її ознайомлення з рішенням.

Повноваження слідчого судді під час розгляду скарги визначаються її предметом і встановленими законом способами реагування. Зобов'язання розглянути клопотання усуває бездіяльність, але не означає наперед установленого обов'язку задовольнити всі вимоги заявника. Оцінка підстав відповідної дії залишається за уповноваженим суб'єктом у межах його компетенції. Натомість повернення тимчасово вилученого майна після виникнення імперативної підстави не залежить від повторної оцінки доцільності його утримання. Тому зміст скарги й судового рішення має відображати характер порушення: невиконання процедури розгляду, незаконність прийнятого рішення або невиконання вже встановленого обов'язку. Змішування цих підстав ускладнює визначення належного способу поновлення права.

На думку В. І. Моренка [83, с. 100], неоднакове застосування правил щодо строків розслідування спричиняє невизначеність становища учасників і потребує вдосконалення судового контролю. Погоджуючись із необхідністю дієвого реагування, розмежовуємо пропозиції змінити компетенцію та чинні засоби охорони. Відповідно до ст. 308 КПК України визначені учасники й інші особи, права або законні інтереси яких обмежуються, можуть оскаржити недотримання розумних строків прокурору вищого рівня. Розгляд здійснюється протягом трьох днів після подання скарги; за її обґрунтованості надаються обов'язкові вказівки щодо строків конкретних дій або рішень. Складність провадження потребує оцінки фактичних перешкод, проте не виправдовує бездіяльності чи невизначеного очікування.

Застосування п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України залежить від об'єктивної неможливості виконати процесуальні дії у строки, визначені переліченими в ньому нормами. Відновлення можливості зумовлює їх невідкладне проведення. Установлена гранична межа – не пізніше п'ятнадцяти днів після припинення чи скасування воєнного стану – не дозволяє чекати його завершення, якщо

перешкоду усунено раніше. Відповідний припис не поширюється на всі строки кримінального провадження та не замінює спеціальних вимог щодо затримання або вручення повідомлення про підозру. Для перевірки законності затримки необхідно встановити конкретний невиконаний обов’язок, характер перешкоди та час виникнення можливості його виконати.

Досліджуючи тривалість розслідування, В. О. Кулєбякін [60, с. 218] критикує надмірну формалізацію строкових обмежень і наголошує на необхідності повного з’ясування обставин. Підтримуючи значення повноти доказування, вважаємо, що вона не виправдовує продовження провадження всупереч установленій законом підставі його закриття. Незгода потерпілого не усуває обов’язку застосувати відповідний припис. Водночас закриття потребує мотивованого рішення, належного повідомлення та забезпечення передбаченого КПК України оскарження. Загальне твердження про відсутність перспективи обвинувачення не замінює дослідження істотних обставин. Прагнення продовжити збирання доказів також не дозволяє ігнорувати наслідки спливу строку, якщо вони прямо передбачені застосовною нормою.

Завершення розслідування перед направленням обвинувального акта до суду супроводжується відкриттям матеріалів, необхідних для підготовки захисту. Як зауважують В. Т. Нор і М. Шевчук [87, с. 137], визначення початку та закінчення ознайомлення за ст. 290 КПК України породжує труднощі тлумачення й неоднакове застосування відповідних правил. Погоджуючись із необхідністю точного встановлення цих моментів, наголошуємо на відмінності між повідомленням про завершення розслідування та фактичним наданням доступу. Підготовка захисту потребує ознайомлення з матеріалами обвинувачення, а також відомостями, що можуть доводити невинуватість, менший ступінь винуватості або сприяти пом’якшенню покарання. Надання лише переліку документів не забезпечує виконання зазначеного обов’язку.

Обсяг відкриття матеріалів визначається процесуальним становищем учасника та відповідними положеннями ст. 290 КПК України. Обов’язок сторони обвинувачення надати матеріали, що перебувають у її розпорядженні,

відрізняється від обов’язку захисту відкривати за запитом прокурора докази, які він має намір використати в суді. Захист зберігає передбачене законом право не надавати матеріали, що можуть підтверджувати винуватість. Ознайомлення учасників щодо цивільного позову має власні межі, а завершення дізнання регулюється спеціальними положеннями. Тому однакові вимоги до всіх учасників були б необґрунтованими. Водночас установлені законом відмінності не дозволяють довільно приховувати матеріали, які підлягають відкриттю, зокрема виправдувальні відомості.

Обмеження часу ознайомлення за ч. 10 ст. 290 КПК України потребує встановлення зволікання за фактично наданого доступу. Тривалість роботи з матеріалами сама по собі не підтверджує такого зволікання, якщо документи надавалися частинами, були недоступними або існували об’єктивні перешкоди для їх опрацювання. Слідчий суддя має враховувати обсяг і складність матеріалів, умови доступу та поведінку учасника. Кількість направлених повідомлень не замінює перевірки можливості ознайомлення. Водночас достатні умови доступу та підтверджене безпідставне затягування можуть обґрунтовувати встановлення строку. Застосування цього заходу має забезпечувати завершення процедури без позбавлення сторони часу, необхідного для дослідження доказів і підготовки правової позиції.

Втрата матеріалів унаслідок бойових дій ускладнює перевірку рішень і доказів, але не припиняє відповідних прав учасників. Відновлення за ст. 615-1 КПК України здійснюється за встановлених умов на підставі рішення слідчого судді або суду, зокрема за клопотанням сторони захисту чи потерпілого. Оцінці підлягають обставини втрати, походження збережених копій, їхня відповідність іншим матеріалам та обсяг необхідного відновлення. Наявність копії не підтверджує автоматично повноти документа або достовірності всіх відображених у ньому відомостей. Відновлення матеріалів не замінює оцінки допустимості доказів. Учасники мають зберігати можливість указати на розбіжності, відсутність частини запису або інші обставини, істотні для перевірки його змісту.

Охорона прав під час досудового розслідування потребує обґрунтування втручання, своєчасного забезпечення участі, доступності перевірки рішень і припинення обмежень після втрати законної підстави. Запропоновані доповнення до ст. 53 і 169 КПК України конкретизують умови надання захисником допомоги під час невідкладної дії та виконання обов’язку повернення майна. Додержання відповідних гарантій має забезпечуватися незалежно від форми закінчення розслідування, а застосування особливостей воєнного стану – ґрунтуватися на передбачених законом фактичних передумовах.

3.2. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду

На стадії судового розгляду суд перевіряє пред’явлене обвинувачення, досліджує докази та вирішує питання про винуватість особи. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників вимагає розгляду справи законним і безстороннім складом суду, додержання права на захист та належної участі потерпілого й інших осіб. Учасникам у межах їхніх процесуальних повноважень має бути забезпечено можливість подавати й перевіряти докази, обґрунтовувати клопотання та заперечення, заявляти вимоги про відшкодування шкоди й оскаржувати судові рішення. Додержання відповідних гарантій забезпечує законність розгляду та обґрунтованість його результатів.

Однією з основних проблем судового розгляду є несвоєчасне забезпечення процесуальних гарантій його учасників. Необґрунтована відмова допитати свідка, недостатній час для підготовки захисника або проведення засідання за неналежного зв’язку впливають на результати дослідження доказів ще до ухвалення вироку. Апеляційний перегляд дозволяє перевірити допущені порушення, однак належна процедура першої інстанції потребує розгляду відповідного питання тоді, коли учасник може скористатися своїм правом. Суд повинен визначати спосіб реагування з урахуванням змісту звернення, його

значення для встановлення обставин та повноважень, передбачених КПК України [48].

На нашу думку, охорона прав у судовому розгляді здійснюється через процесуальні дії та рішення, які забезпечують участь особи у вирішенні обвинувачення й інших питань, віднесених до компетенції суду. Обов’язок забезпечити право на захист, вислухати позицію потерпілого та оцінити доводи щодо доказів виконується протягом розгляду. Потреба в судовому реагуванні визначається характером установленої перешкоди: для новопризначеного захисника необхідний час ознайомлення, для сторони, яка оспорює показання, – можливість поставити запитання, для обвинуваченого, якому змінено обвинувачення, – підготовка до захисту від його нового змісту [32].

Як відзначає С. Р. Рафальонт, незмінність складу суду забезпечує оцінку доказів суддями, які брали участь у їх дослідженні; порядок допиту – можливість перевірити повідомлені відомості; розгляд клопотань – одержати рішення щодо запропонованого способу встановлення обставин. Порушення одного з таких правил може вплинути на здійснення кількох пов’язаних прав [120].

У свою чергу, В. М. Ребезюк наголошує, що судовий захист має забезпечувати своєчасне відновлення прав учасників, а вирішення відповідних питань потребує належного мотивування [122]. Погоджуючись із таким висновком, вважаємо за необхідне розрізняти розгляд обвинувачення по суті та реагування на перешкоди процесуальній участі. Допустимість окремого доказу може потребувати оцінки його одержання разом з іншими матеріалами, тоді як питання про допуск захисника, переклад або достатність часу підготовки вирішується до проведення дії, для якої така гарантія необхідна. Відкладення останніх питань до ухвалення вироку залишає особу без належних умов участі в дослідженні доказів.

Передумовою охорони прав є розгляд провадження законним і безстороннім складом суду. Визначення суддів, перевірка підстав їх участі та вирішення заяв про відвід мають здійснюватися за правилами ст. 31, 35, 75–81 КПК України [57]. Сумнів у безсторонності потребує з’ясування конкретних

обставин: попередньої участі судді, зв’язків з учасниками, особистої заінтересованості або висловлювань, які можуть свідчити про наперед сформовану оцінку обвинувачення. Учасникові необхідно надати можливість викласти підстави заяви та одержати відповідь щодо їх правового значення. Зміст такої відповіді має дозволяти перевірити, які обставини суд визнав установленими.

На думку М. А. Погорецького та О. С. Старенького, оцінка безсторонності охоплює суб’єктивний і об’єктивний критерії, вироблені у практиці ЄСПЛ [95]. Підтримуємо необхідність перевіряти як поведінку судді, так і зовнішні обставини, здатні викликати обґрунтований сумнів у його нейтральності. Водночас незгода учасника з відмовою задовольнити клопотання потребує аналізу мотивів відповідного рішення. Для встановлення упередженості істотними можуть бути послідовне надання переваги одній стороні, нерівне ставлення до подібних звернень або оцінка винуватості до завершення дослідження доказів. Висновок про відвід повинен спиратися на обставини, які відповідають установленим законом підставам.

Дискусійним залишається співвідношення права судді заявити самовідвід та обов’язку усунутися від розгляду. Як зауважують О. П. Кучинська та М. С. Булкат, формулювання про інші обставини, які викликають сумнів у неупередженості, передбачає широку дискрецію під час їх оцінювання [64]. На нашу думку, свобода оцінки стосується встановлення відповідної підстави. Після її встановлення застосовується обов’язок самовідводу за ст. 80 КПК України. Розмежування оцінювання обставин і правового наслідку їх підтвердження забезпечує визначеність процедури та зменшує ризик продовження розгляду за наявності обґрунтованих сумнівів у безсторонності.

Повторні заяви про відвід також потребують оцінки їх змісту. За ч. 4 ст. 81 КПК України залишення заяви без розгляду пов’язане з ознаками зловживання правом, спрямованого на затягування провадження. Поява нової обставини, раніше невідомої учасникові, вимагає самостійного розгляду її значення. Для мотивування рішення важливо встановити, які підстави вже перевірялися, чи

змінився зміст звернення та в чому полягає його спрямованість на затягування. Відповідний підхід поєднує охорону права на безсторонній суд із забезпеченням розумної тривалості розгляду [64, с. 114].

Здійснення судом процесуального керівництва передбачає збереження рівних можливостей сторін викласти позиції та перевірити докази. На думку Н. П. Сизої, змагальність забезпечує нейтральність суду й рівність процесуальних можливостей у формуванні, перевірці та спростуванні доказів [129]. Поділяємо такий підхід, проте рівність потребує оцінювання умов участі, зокрема часу підготовки, доступу до поданого документа й можливості відповісти на доводи іншої сторони. Однакова тривалість виступу за різного обсягу щойно відкритих матеріалів може виявитися недостатньою для належного здійснення захисту. Судове рішення щодо порядку розгляду має враховувати характер відповідної потреби.

Варто відзначити, що повноваження головуючого С. Р. Рафальонт пов’язує з його діяльність із забезпеченням установленого порядку розгляду та здійсненням учасниками процесуальних прав [119]. Межі судової активності особливо виразно виявляються під час допиту. За ч. 12 ст. 352 КПК України головуючий і судді вправі ставити запитання після допиту свідка сторонами; запитання можуть ставити також інші учасники, визначені цією нормою. Уточнення часу події, джерела обізнаності або змісту суперечливої відповіді забезпечує правильне сприйняття доказу. Натомість послідовне підведення свідка до певної відповіді потребує оцінки щодо безсторонності суду та додержання правил допиту. Учасники повинні мати можливість реагувати на уточнені відомості у передбаченій процесуальній формі. Уточнення судом показань має забезпечувати з’ясування спірних обставин із можливістю сторін перевіряти відповіді.

Незмінність складу суду забезпечує зв’язок між дослідженням доказів та їх оцінкою при ухваленні рішення. Як обґрунтовує Н. Р. Бобечко, відповідне правило випливає із засад безпосередності та вільної оцінки доказів, а можливість заміни судді потребує врахування охоронного значення особистого

сприйняття перебігу розгляду [10]. Підтримуючи таку позицію, наголошуємо, що у кримінальному провадженні, для проведення якого потрібен значний час, ч. 1 ст. 320 КПК України передбачає обов'язкове призначення запасного судді. Рішення приймається одночасно з призначенням підготовчого судового засідання. Перебування запасного судді в залі протягом розгляду забезпечує можливість продовжити його після заміни судді за правилами ч. 2 ст. 320 КПК України [57].

Заміна судді за ст. 319 КПК України вимагає розрізняти загальне правило про початок розгляду спочатку та передбачені законом винятки. Для продовження без повторення всіх або частини вже проведених дій суд має встановити, що сторони й потерпілий не наполягають на їх новому проведенні, а суддя, який вступив у розгляд, ознайомився з його перебігом і матеріалами, погоджується з прийнятими процесуальними рішеннями та вважає повторення недоцільним. Необхідною умовою є також відсутність негативного впливу такого рішення на розгляд. Сукупність зазначених обставин відображається у вмотивованій ухвалі. Заміна запасним суддею здійснюється за окремим порядком ст. 320 КПК України.

В умовах воєнного стану формування складу суду потребує врахування спеціальних положень. За ч. 10 ст. 615 КПК України провадження щодо злочинів, за які передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально трьома суддями, із установленим винятком для проваджень, у яких склад за участю присяжних визначено до введення воєнного стану та набрання чинності відповідною нормою. Застосування ч. 13 ст. 615 щодо відступу від вимоги спеціалізації судді у провадженні стосовно неповнолітнього залежить від установленої неможливості участі спеціально уповноваженого судді. Суд має обґрунтувати наявність відповідних обставин та забезпечити інші передбачені законом гарантії участі неповнолітнього.

За загальним порядком ст. 318 і 323 КПК України розгляд здійснюється за участю сторін, а неприбуття обвинуваченого зумовлює передбачені законом заходи забезпечення явки. Визначення причин відсутності потребує перевірки

належного виклику та фактичної можливості прибути. Вимушене переміщення, перебування в районі бойових дій або госпіталізація мають оцінюватися за підтвердженими обставинами. Вибір між відкладенням, дистанційною участю та іншими процесуальними рішеннями залежить від установлених для кожного з них умов [57].

Спеціальне судове провадження за відсутності обвинуваченого має окремі передумови, визначені ч. 3 ст. 323 КПК України. Суд перевіряє належність злочину до законодавчого переліку, обставини перебування та ухилення особи або іншу передбачену нормою підставу, а також матеріали щодо її обізнаності про провадження. Участь захисника є обов’язковою, дослідженню підлягають усі надані докази. Охорона права на захист потребує оцінки вжитих заходів повідомлення, можливостей адвоката ознайомитися з матеріалами та подати заперечення. За ч. 5 ст. 374 КПК України суд окремо обґрунтовує додержання права на захист і доступ до правосуддя у вироку.

Поява або доставлення обвинуваченого до суду після постановлення ухвали про спеціальне судове провадження зумовлює продовження розгляду з моменту постановлення цієї ухвали за загальними правилами відповідно до ч. 4 ст. 323 КПК України. За клопотанням сторони захисту суд продовжує розгляд з моменту появи обвинуваченого та повторно досліджує окремі докази, якщо про це просить захист. Для обрання відповідного порядку обвинуваченому й захисникові необхідно з’ясувати, які докази досліджено за його відсутності та які відомості потребують перевірки за його особистої участі. Позиція захисту має бути висловлена з урахуванням змісту попередніх засідань і можливості поставити запитання щодо досліджених доказів.

Роз’яснення прав у підготовчій частині судового засідання має визначений КПК України зміст. За ст. 345 КПК України після вручення пам’ятки головуючий з’ясовує зрозумілість прав та обов’язків і за потреби роз’яснює їх. В умовах дистанційної участі з власними технічними засобами пам’ятку надсилають завчасно разом із викликом. У судовому засіданні необхідно забезпечити можливість поставити запитання щодо порядку участі, заявлення клопотань і

наслідків обраної позиції. Особливого значення роз'яснення набуває перед відмовою від дослідження обставин, зміною порядку доказування або вирішенням питання щодо участі захисника [90].

Мовні гарантії судового розгляду забезпечують розуміння обвинувачення та змісту процесуальних дій. За ст. 29 і ст. 68 КПК України участь перекладача визначається потребою особи належно сприймати провадження та висловлювати свою позицію. Перевірка охоплює можливість перекладу запитань, відповідей, заявлених клопотань і змісту рішень, істотних для участі. За ч. 4 ст. 29 КПК України копії рішень, якими суд закінчує розгляд по суті, надаються визначеним цією нормою особам у перекладі на мову, якою вони володіють; переклад інших документів здійснюється за їхнім клопотанням у передбачених випадках. Перед процесуальною дією суд перевіряє особу й компетентність перекладача, його стосунки з учасниками та роз'яснює права й обов'язки відповідно до ч. 4 ст. 68 КПК України [57].

Допомога захисника під час судового розгляду охоплює підготовку до дослідження доказів, участь у допитах, обґрунтування клопотань і виклад позиції у дебатах. При заміні адвоката обсяг необхідної підготовки залежить від кількості вже проведених засідань, складності обвинувачення та матеріалів, які належить дослідити. За ч. 4 ст. 324 КПК України суд зобов'язаний надати новому захисникові достатній час для ознайомлення й підготовки. Рішення про тривалість перерви має враховувати можливість отримати записи попередніх засідань, з'ясувати позицію обвинуваченого та підготувати запитання щодо наступних доказів.

Конфіденційність консультації із захисником має особливе значення під час дослідження несподіваних для сторони відомостей. Обвинувачений повинен мати можливість погодити реагування на новий документ, уточнення свідка або зміну обвинувачення. Судове керівництво включає вирішення прохання про перерву з урахуванням обсягу питання, попереднього часу підготовки та перебігу засідання. За перебування обвинуваченого під вартою умови консультації мають забезпечувати спілкування поза слуховим контролем інших

осіб. Відомості про зміст правничої поради становлять охоронювану законом таємницю; для перевірки процедури достатні відомості про забезпечення самої можливості консультації.

Результати опитування відобразили труднощі забезпечення конфіденційного спілкування під час дистанційного судового розгляду: 31,9 % респондентів визначили основною перешкодою відсутність окремого приміщення або захищеного каналу консультації, а 31,5 % – переривання чи неналежну якість зв’язку (додаток Б). Наведені відповіді підкреслюють необхідність завчасної перевірки умов приватної консультації та узгодження порядку спілкування обвинуваченого із захисником під час засідання.

Значення дистанційного судового розгляду в умовах воєнного стану визначається можливістю брати участь у засіданні за небезпеки переїзду, переміщення населення й порушення транспортного сполучення. Вибір відеоконференції має враховувати процесуальну роль учасника та зміст запланованої дії. Для виступу адвоката, допиту свідка й участі обвинуваченого закон встановлює правила, відмінності між якими мають безпосереднє значення для законності розгляду. Як обґрунтовують І. В. Гловюк та О. М. Дроздов, дистанційну участь необхідно оцінювати через можливість належно здійснювати процесуальні права [24]. Погоджуємося з увагою дослідників до сприйняття перебігу засідання й можливості реагувати на нього. Якість звуку, видимість документа, доступність запитань та відповідей впливають на зміст участі. За нечіткого відтворення доказу доцільно з’ясувати, яку інформацію учасник сприйняв, і забезпечити належне продовження відповідної дії.

Водночас, як зауважує А. А. Барабаш, покладення технічних ризиків на заявника клопотання потребує врахування перешкод, які виникають на стороні суду, зокрема через порушення електропостачання [8]. Підтримуємо необхідність установлювати джерело технічної несправності та її вплив на розгляд. За ч. 6 ст. 336 КПК України технічна неможливість участі поза приміщенням суду з власними технічними засобами або переривання зв’язку в учасника, участь якого обов’язкова, зумовлюють відкладення розгляду. Питання

про зловживання вирішується вмотивованою ухвалою на підставі встановлених ознак відповідної поведінки. Для оцінки істотними є час переривання, проведені в цей період дії та заходи відновлення участі.

Допит свідка, потерпілого та спеціаліста у режимі відеоконференції за загальним правилом ч. 7 ст. 336 КПК України відбувається у визначеному судом приміщенні суду. Допит свідка або потерпілого з власних технічних засобів допускається у виняткових випадках в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Відповідне рішення потребує обґрунтування конкретних умов: небезпеки прибуття, місця перебування особи та можливості забезпечити належне проведення допиту. Перевірка особи, відсутність стороннього впливу й доступність запитань мають значення для оцінки отриманих показань. Законодавче розмежування способів участі повинно враховуватися при плануванні кожного допиту.

Дистанційна участь обвинуваченого під вартою потребує узгодження технічних можливостей суду й установи ув'язнення. За ч. 9 ст. 336 КПК України відповідна установа забезпечує належну якість зображення та звуку й інформаційну безпеку. Окремого вирішення потребує прохання про конфіденційне спілкування із захисником, який перебуває в іншому місці. Для належного захисту доцільно визначити порядок звернення щодо перерви та спосіб приватної консультації. Присутність адвоката у загальній відеоконференції дозволяє виступати й заявляти клопотання, тоді як конфіденційна консультація потребує умов, за яких зміст спілкування доступний лише її учасникам [24, с. 442].

Безпосереднє дослідження доказів забезпечує суду можливість установити їх зміст, а сторонам – перевірити підстави висновків, які пропонується покласти в основу вироку. За ст. 23 і ч. 4 ст. 95 КПК України суд обґрунтовує висновки показаннями, безпосередньо сприйнятими в засіданні, або отриманими за ст. 225 КПК України; використання показань, наданих слідчому чи прокурору, допускається за спеціальними правилами ст. 615 КПК України. Під час допиту в суді оцінюються джерело обізнаності, умови сприйняття події та суперечності

між повідомленими відомостями. Послідовність дослідження має дозволяти учасникам зіставити зміст доказів і поставити запитання щодо виявлених розбіжностей. Охоронне значення безпосередності полягає у доступності такої перевірки до ухвалення рішення.

Визначення обсягу доказів за ст. 349 КПК України передбачає заслуховування позицій сторін та інших учасників. Вступні промови дозволяють окреслити обставини, які кожна сторона має намір підтвердити, та запропонувати порядок дослідження. Для суду важливо з’ясувати предмет розбіжностей, зберігаючи можливість змінити раніше визначений порядок за необхідності. Якщо в допиті виявлено відомості, які потребують перевірки іншого документа або повторного запитання, належним є розгляд відповідного звернення [130, с. 158].

Скорочення дослідження неоспорюваних обставин за ч. 3 ст. 349 КПК України допускається за відсутності заперечень учасників щодо такого порядку та потребує перевірки усвідомленості й добровільності їхньої позиції. Суд з’ясовує правильність розуміння обставин і роз’яснює наслідки для їх апеляційного оскарження. Визнання обвинуваченим вини слід співвідносити з його ставленням до конкретних фактів, розміру шкоди та інших істотних обставин. За наявності розбіжностей дослідженню підлягають відповідні докази. Окрему увагу потрібно приділити перекладу й консультації захисника перед з’ясуванням позиції. Процесуальна економія досягається за умов, які дозволяють перевірити добровільність і зміст волевиявлення.

Доступ до матеріалів під час судового розгляду має враховувати їх поступове долучення до справи. За ст. 317 КПК України після призначення справи до розгляду головуючий забезпечує ознайомлення за клопотанням учасника з можливістю робити виписки та копії; матеріали про застосування заходів безпеки для ознайомлення не надаються. За ч. 11 ст. 290 КПК України сторони відкривають додаткові матеріали, одержані до або під час розгляду. Для підготовки до дослідження нового доказу значення мають обсяг матеріалу, можливість копіювання та час його надання. За відкриття документа

безпосередньо перед засіданням суд повинен оцінити заявлену потребу підготовки, щоб учасник міг ознайомитися з його змістом та обґрунтувати заперечення.

Потреба отримати нові матеріали під час судового розгляду вирішується за спеціальними правилами ст. 333 КПК України. Надання тимчасового доступу супроводжується відкладенням розгляду на строк, достатній для виконання рішення та ознайомлення учасників із результатами. Доручення слідчих (розшукових) дій допускається за клопотанням сторони щодо істотних обставин, які неможливо встановити чи перевірити іншим шляхом. Прокурор має довести, що потреба в таких діях зумовлена обставинами, які не були й не могли бути відомі під час досудового розслідування. Суд визначає мету, конкретні дії та строк виконання доручення. Одержані матеріали відкриваються учасникам за встановленим КПК України порядком [57].

Особливе охоронне значення має розгляд клопотань про виклик свідка, допит експерта або дослідження документа. Відмова впливає на коло відомостей, доступних суду для вирішення обвинувачення. За ст. 350 КПК України суд заслуховує думку інших учасників і постановляє ухвалу; повторне звернення допускається з інших підстав. Водночас норма окремо не конкретизує момент вирішення доказового клопотання та зміст мотивів відмови. Загальні вимоги ст. 370 КПК України застосовуються до такого рішення, проте потреба в уточненні полягає у визначенні відомостей, які дозволяють перевірити оцінку заявленої доказової потреби.

Відкладення вирішення клопотання може бути обґрунтоване необхідністю попередньо дослідити інші докази. Наприклад, потреба в допиті експерта щодо суперечності висновків з’ясовується після дослідження відповідних документів. За таких обставин доцільно визначити, після якої дії суд повернеться до звернення. Клопотання доцільно вирішувати на етапі, коли ще можливо провести запитану дію та дослідити її результати до переходу до дебатів. За переходу до дебатів учасник повинен розуміти, які його звернення розглянуто та які конкретні підстави зумовили відмову. Відповідна визначеність сприяє

підготовці позиції щодо повноти дослідження.

У рішенні Великої палати ЄСПЛ у справі «*Муртазалієва проти Росії*» сформульовано підхід до оцінки відмови викликати свідка захисту: обґрунтованість і зв'язок звернення з предметом обвинувачення, оцінка значення показань національним судом та достатність мотивів відмови, вплив рішення на справедливість провадження загалом [167, § 158–168]. Для судового розгляду в Україні зазначений підхід має значення при оцінці мети допиту й мотивуванні рішення. Сторона пояснює, які обставини можуть бути встановлені; суд співвідносить їх із предметом доказування. Обсяг потрібного обґрунтування залежить від конкретності звернення й значення запропонованих показань.

На нашу думку, розгляд клопотання про допит свідка має передбачати оцінку заявленої мети без вимоги заздалегідь довести весь зміст майбутніх показань. Особливо важливо враховувати можливість установлення виправдувальних обставин або перевірки достовірності свідчень обвинувачення. При посиланні на повторюваність доказу слід з'ясувати, чи стосується запропонований допит тих самих відомостей і чи можуть бути отримані нові істотні дані. Значення має також можливість перевірити висновок, зроблений на підставі інших матеріалів. Оцінка необхідності доказу повинна випливати з його зв'язку з обставинами провадження.

Пропонуємо доповнити ст. 350 КПК України новою ч. 2 такого змісту: *«2. Клопотання про виклик і допит свідка, допит експерта або дослідження речей чи документів вирішується без невиправданої затримки після заслуховування думки інших учасників судового провадження. Якщо його вирішення потребує попереднього дослідження інших доказів, суд в ухвалі зазначає відповідні обставини та визначає момент вирішення клопотання до завершення з'ясування обставин та перевірки їх доказами. В ухвалі про відмову в задоволенні такого клопотання зазначаються обставини, для встановлення або перевірки яких його заявлено, оцінка їх значення для кримінального провадження та конкретні підстави відмови»*. Законодавча пропозиція спрямована на забезпечення своєчасного рішення й перевірки його мотивів.

Запропоноване доповнення конкретизує вимоги до вирішення доказових клопотань незалежно від того, яким уповноваженим на їх заявлення учасником вони подані. Суд зберігає повноваження оцінювати належність запропонованих відомостей і необхідність їх дослідження. Підставою уточнення є потреба поєднати мотивоване рішення з можливістю провести дію, про яку просить учасник. Порядок відновлення дослідження доказів за ст. 364–365 КПК України застосовується, якщо відповідна потреба виникла під час дебатів або останнього слова. Повторне клопотання з інших підстав розглядається за чинною ч. 1 ст. 350 КПК України. Наслідки порушення оцінюються відповідно до впливу на законність та обґрунтованість судового рішення.

Перехресний допит забезпечує стороні можливість перевірити відомості, повідомлені свідком протилежної сторони. За ст. 352 КПК України порядок постановки запитань залежить від виду допиту: під час прямого допиту навідні запитання заборонені, під час перехресного – дозволені. Суд контролює додержання процедури, захищає свідка від образи та забезпечує зосередження на обставинах провадження. Для охорони права на захист важливо розрізняти запитання, спрямоване на перевірку достовірності, і висловлювання, яке принижує особу. Підстави зняття запитання повинні відповідати його змісту й установленим правилам допиту [57; 73].

Перевірка достовірності показань може потребувати з’ясування стосунків свідка з учасниками, умов спостереження, можливості запам’ятати подію або причин зміни повідомлених відомостей. Питання про особисте життя допустиме оцінювати через його зв’язок із предметом доказування та необхідність охорони приватності. За наявності чутливих відомостей суд визначає передбачений законом спосіб їх дослідження. Обґрунтоване обмеження кола запитань має залишати можливість перевірити істотні обставини, на які посилається сторона. Відповідь про джерело обізнаності чи можливу заінтересованість свідка може впливати на оцінку показань і тому потребує належної процесуальної уваги.

Використання показань особи, яка відсутня в судовому засіданні, потребує оцінки причин відсутності та умов попереднього одержання відомостей. У справі

«*Шачашвілі проти Німеччини*» Велика палата ЄСПЛ розглянула значення поважної причини відсутності свідка, ваги його показань для обвинувачення та гарантій, які дозволяють компенсувати труднощі захисту [169, § 100–131]. Для національного провадження істотними є заходи забезпечення явки, можливість дистанційного допиту та доступні способи перевірки достовірності. Оцінка залежить від обставин справи й того, наскільки відповідні показання впливають на висновок про винуватість. Суд має пояснити використаний спосіб дослідження та його значення для захисту.

В умовах воєнного стану ч. 11 ст. 615 КПК України встановлює спеціальні вимоги до використання в суді показань свідка, потерпілого та підозрюваного, одержаних під час досудового провадження. Для перших двох категорій необхідна відеофіксація ходу й результатів допиту; щодо підозрюваного передбачено також участь захисника. Суд перевіряє додержання цих умов, допустимість і достовірність доказу та забезпечення прав учасників при його дослідженні. Відтворення запису дозволяє оцінити поставлені запитання, зміст відповідей і умови отримання відомостей. Можливість подальшого допиту особи вирішується з урахуванням конкретних обставин та вимог справедливого розгляду.

Під час оцінювання використання раніше отриманих показань у суді 32,7 % респондентів визначили питанням, що потребує найбільшої уваги, можливість поставити запитання та оспорити повідомлені відомості, а 26,2 % – повноту, якість і доступність відеозапису допиту (додаток Б).

Законодавчу умову використання відеозапису та оцінку необхідності допиту в суді слід розглядати окремо. Чинна ч. 11 ст. 615 КПК України прямо встановлює вимоги до попереднього отримання показань. Під час судового розгляду додаткового з’ясування потребує можливість захисту перевірити відомості, які мають істотне значення для обвинувачення. За повідомлення про смерть, поранення або перебування свідка на окупованій території суд оцінює подані підтвердження та доступні способи перевірки показань. Вагомість відповідного доказу, наявність інших джерел і попередня участь захисту мають

бути відображені у мотивуванні рішення [169].

Охорона прав дитини під час судового розгляду передбачає вибір способу допиту з урахуванням її віку та стану. За ч. 1 ст. 354 КПК України допит малолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря; щодо неповнолітнього свідка таку присутність визначає суд. Відповідні правила застосовуються і до допиту потерпілого. Осіб до шістнадцяти років повідомляють про обов'язок давати правдиві показання без попередження про кримінальну відповідальність та приведення до присяги. За ч. 4 ст. 354 КПК України суд може провести допит в іншому приміщенні через відеоконференцію для з'ясування обставин та/або захисту прав дитини, забезпечивши належний порядок постановки запитань [57]. Основною перешкодою допиту дитини або особи, щодо якої застосовуються заходи безпеки, із забезпеченням перевірки показань стороною захисту 40,4 %респондентів визначили труднощі організації безпечної участі та належної комунікації. На неузгодженість порядку постановки запитань і залучення фахівців указали 26,9 % опитаних (додаток Б).

У висвітленні практики використання показань дитини І. В. Гловюк звертає увагу на можливість перевірки відомостей у спосіб, що враховує ризик повторної травматизації [22]. Зазначений підхід підтримуємо, водночас вибір конкретної форми потребує співвіднесення із законодавчими підставами використання показань. Для вирішення питання значення мають попередні умови допиту, участь захисника, повнота запису та зміст запитань, які залишилися нез'ясованими. Відомості психолога щодо стану дитини допомагають оцінити умови участі. Висновки про достовірність показань і їх доказове значення належать до компетенції суду.

В оприлюднених Верховним Судом матеріалах щодо захисту дитини наведено практику дослідження відеозапису попереднього допиту з урахуванням психологічного стану та позицій учасників [104]. Значення відповідного прикладу полягає у перевірці сукупності обставин конкретного провадження. Для ухвалення рішення про подальший допит необхідно з'ясувати, які істотні

відомості сторона прагне отримати, чи доступний менш обтяжливий спосіб їх перевірки та які умови дозволять забезпечити участь дитини. Мотивування має поєднувати оцінку її потреб із поясненням можливостей сторони захисту оспорювати доказ, використаний для обґрунтування обвинувачення.

Безпека свідка або потерпілого під час судового розгляду може вимагати допиту зі зміною зовнішності й голосу або іншого передбаченого законом способу приховування ідентифікаційних відомостей. За ч. 9 ст. 352 КПК України суд з'ясовує заперечення сторін щодо допиту без можливості ідентифікації свідка; за обґрунтованості заперечень суд відмовляє у проведенні допиту в такому порядку. Рішення про його проведення оформлюється вмотивованою ухвалою. Обраний спосіб має забезпечувати можливість ставити запитання та слухати відповіді. При оцінці потреби у заходах істотні конкретність загрози, межі приховування даних і значення показань. Сторона повинна мати можливість перевірити джерело обізнаності свідка в обсязі, сумісному із законним режимом безпеки.

Допит експерта забезпечує перевірку висновку, зміст якого може бути визначальним для вирішення обвинувачення або цивільного позову. За ст. 356 КПК України запитання можуть стосуватися кваліфікації експерта, використаних методів, достатності вихідних даних та обґрунтованості висновків. Для розгляду клопотання слід визначити, яка саме суперечність потребує пояснення та чи можна її усунути дослідженням документа. За відмінних експертних оцінок істотними є відмінності об'єктів, матеріалів і методик. Судова оцінка висновку має відображати результати його перевірки, зокрема відповіді на істотні запитання учасників.

Під час дослідження електронних матеріалів охорона прав залежить від доступності повного змісту та можливості перевірити походження відомостей. Відеофрагмент, листування або комп'ютерні дані оцінюються за правилами ст. 99, 358–359 КПК України. За заперечення щодо монтажу, часу створення чи повноти копії суд розглядає потребу дослідити додаткові відомості, залучити спеціаліста або допитати експерта. Учасник має отримати можливість пояснити,

яка частина матеріалу викликає сумнів і яке значення має для встановлення обставин. Подальше мотивування повинно відображати спосіб перевірки такого заперечення.

Проблема допустимості доказу потребує розмежування очевидної недопустимості та обставин, для оцінки яких необхідне дослідження додаткових матеріалів. За ст. 89 КПК України очевидна недопустимість зумовлює відповідне рішення під час розгляду; загалом питання вирішується при оцінці доказів у нарадчій кімнаті. Суд повинен встановити зміст порушеного припису, обставини отримання доказу та правовий наслідок. Для учасника важливо розуміти, чи вже вирішено його звернення, чи оцінка потребує подальшого дослідження. Відповідне розмежування дозволяє підготувати заперечення щодо використання доказу й визначити необхідні для цього матеріали.

Належна перевірка доказів охоплює як відомості, що підтверджують обвинувачення, так і доводи, які ставлять його під сумнів. На думку С. П. Болвінова та С. А. Чижа, стандарт доказування «поза розумним сумнівом» передбачає оцінку якості, узгодженості та достатності сукупності доказів [12]. Підтримуючи таке розуміння, наголошуємо на потребі встановити, якими матеріалами підтверджено кожну істотну обставину й як перевірено альтернативне пояснення. Висновок щодо вини має випливати з досліджених доказів та відповідей на змістовні заперечення. Відсутність у захисту власного доказу оцінюється з урахуванням установленого законом обов’язку обвинувачення довести винуватість.

Участь потерпілого в судовому розгляді охоплює право давати показання, подавати докази, заявляти клопотання, ставити запитання та висловлювати позицію щодо питань, передбачених ст. 56 КПК України. При вирішенні питання про розгляд за його відсутності застосовується ст. 325 КПК України: суд перевіряє належне повідомлення, заслуховує учасників і оцінює можливість з’ясувати обставини. За звернення про дистанційну участь необхідно враховувати процесуальну дію, для якої викликано особу. Перебування потерпілого за кордоном або його вимушене переміщення потребують

визначення доступного способу участі відповідно до законодавчих умов.

Особливого значення позиція потерпілого набуває при зміні або відмові прокурора від обвинувачення. За ст. 338 КПК України зменшення обсягу чи застосування закону про менш тяжке правопорушення супроводжується роз'ясненням права підтримувати попереднє обвинувачення. За ст. 340 КПК України у разі відмови прокурора головуючий роз'яснює потерпілому право підтримувати обвинувачення в суді. Якщо потерпілий погоджується, йому надається необхідний час для підготовки, а подальша участь здійснюється з правами сторони обвинувачення за процедурою приватного обвинувачення. Усвідомлений вибір потребує роз'яснення змісту постанови прокурора та наслідків підтримання обвинувачення, з можливістю одержати консультацію представника [57].

Майнові вимоги учасників судового розгляду потребують самостійної перевірки підстав цивільного позову. За ст. 128 КПК України цивільний позов пред'являється до початку судового розгляду, а його вирішення здійснюється за правилами ст. 129 КПК України. Суд установлює обставини заподіяння шкоди, її розмір і підстави відповідальності особи, до якої звернуто вимогу. Потерпілому й цивільному позивачеві важливо забезпечити можливість надати матеріали щодо витрат, наслідків ушкодження здоров'я або втрати майна. Цивільний відповідач має право заперечити проти вимог і перевірити відповідні докази. Оцінка позову передбачає співвіднесення кожної заявленої суми з установленими обставинами та застосовними положеннями матеріального права [57].

На думку С. Є. Абламського, забезпечення прав цивільного позивача й відповідача потребує уваги до умов представництва та співвідношення кримінальних процесуальних і цивільних процесуальних правил [1]. Водночас, як зауважує М. М. Коломойцев, діяльність представника цивільного відповідача охоплює перевірку належності відповідача, змісту вимог та доказів їх обґрунтування [47]. Обидві позиції підкреслюють самостійне значення захисту майнового інтересу. На нашу думку, суд має забезпечити учасникам можливість

висловитися щодо позову незалежно від їх ставлення до кримінального обвинувачення. Визнання певної обставини обвинуваченим потребує співвіднесення із запереченнями іншої особи, на яку пропонується покласти майнову відповідальність.

Мотивування рішення щодо цивільного позову має відображати докази розміру шкоди й підстави задоволення, відмови або залишення вимоги без розгляду. При заявленні моральної шкоди суд оцінює характер порушення та його наслідки за відповідними положеннями матеріального права. За участі кількох відповідачів необхідно визначити правову підставу відповідальності кожного. Процесуальні рішення стосовно позову повинні враховувати встановлені КПК України умови участі його сторін. Роз'яснення подальшого способу захисту має відповідати наслідкам ухваленого рішення, зокрема можливості звернення в порядку цивільного судочинства у передбачених законом випадках.

Гласність судового розгляду забезпечує можливість суспільного спостереження за здійсненням правосуддя та одержання учасниками інформації про його результати. Підстави закритого засідання визначено ст. 27 КПК України, зокрема необхідністю охорони приватності, таємниці та безпеки осіб. Рішення має встановлювати, які відомості потребують захисту та чи достатньо провести закрито окрему частину розгляду. В умовах воєнного стану особливого значення набувають відомості про місце перебування осіб і наслідки сексуального насильства. Вибір форми засідання здійснюється за законодавчими підставами із забезпеченням процесуальних прав учасників.

Офіційний технічний запис судового засідання дозволяє перевірити перебіг допиту, зміст клопотання, відповіді суду та умови участі. За дистанційного розгляду ч. 10 ст. 336 КПК України визначає фіксацію і зберігання відео- та звукозапису. Як звертає увагу А. А. Барабаш, для подальшої перевірки істотне належне збереження записаних відомостей [8, с. 632]. За переривання запису необхідно встановити тривалість, пропущені дії й доступні способи підтвердження їх перебігу. Копія, надана учасникові для підготовки заперечень,

має дозволяти відтворити відповідну частину засідання. Наслідки незастосування обов'язкової технічної фіксації оцінюються за ч. 6 ст. 107 КПК України, а відсутність журналу або технічного носія запису – також з урахуванням п. 7 ч. 2 ст. 412 КПК України. Наявність інших відомостей про засідання має оцінюватися разом із додержанням цих вимог [57].

Охорона прав обвинуваченого включає визначеність меж обвинувачення, від якого він захищається. За ст. 337 КПК України судовий розгляд здійснюється щодо особи й у межах обвинувачення, сформульованого в обвинувальному акті, з передбаченими законом особливостями. Зміна фактичних обставин або кваліфікації потребує застосування відповідної процедури. Для підготовки захисту значення має можливість встановити, яке діяння інкримінується, які докази його підтверджують і які доводи потрібно спростувати. Вихід суду за межі обвинувачення допускається лише в частині зміни кваліфікації, що покращує становище особи.

Зміна обвинувачення прокурором за ст. 338 КПК України супроводжується наданням нового обвинувального акта визначеним учасникам і часом для підготовки захисту. Загальний строк відкладення становить щонайменше сім днів; його скорочення або продовження здійснюється за клопотанням сторони захисту. Потреба в довшій підготовці може бути пов'язана з новими фактичними твердженнями, іншою кваліфікацією або необхідністю отримати докази. Оцінка відповідного звернення має враховувати зміст зміни та вже доступні стороні матеріали. Чинна норма також установлює окрему заборону зміни обвинувачення з кримінального проступку на злочин під час судового розгляду.

Висунення додаткового обвинувачення за ст. 339 КПК України потребує перевірки його тісного зв'язку з первісним і неможливості окремого розгляду. За задоволення вмотивованого клопотання прокурора суд відкладає розгляд для підготовки захисту й виконання визначених законом дій не більше ніж на чотирнадцять днів. За клопотанням захисту строк може бути продовжено з урахуванням обсягу або складності нового обвинувачення. Після його спливу провадження починається з підготовчого судового засідання; повторне

дослідження вже перевірених доказів залежить від установленої судом необхідності. Для обвинуваченого істотні доступ до доданих матеріалів та час підготовки, для потерпілого – можливість обґрунтувати вимоги з урахуванням розширення обвинувачення.

В умовах воєнного стану перерва може бути зумовлена повітряною тривогою, пошкодженням будівлі, евакуацією або втратою зв’язку. При визначенні порядку продовження необхідно встановити, яких учасників стосується перешкода, чи доступна безпечна участь та які процесуальні дії можливо провести законно. Зміна територіальної підсудності за ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» має окрему процедуру й визначених суб’єктів [116]. Правила ч. 9 ст. 615 КПК України щодо спрямування матеріалів також застосовуються за власних умов. Після передання справи учасникам необхідно забезпечити інформацію про подальший розгляд і доступ до наявних матеріалів.

Зупинення провадження стосовно мобілізованого обвинуваченого передбачено ч. 1 ст. 335 КПК України. Для застосування норми слід установити саме призов під час мобілізації на особливий період, а зупинення триває до звільнення обвинуваченого з військової служби. Проходження військової служби на іншій правовій підставі потребує оцінки за застосовними правилами участі й відкладення. За кількох обвинувачених Кодекс визначає продовження розгляду щодо інших осіб. Рішення має чітко вказувати особу, законодавчу підставу та межі зупинення, щоб учасники могли встановити його вплив на подальше вирішення провадження.

Тримання обвинуваченого під вартою протягом судового розгляду потребує періодичного вирішення питання за ст. 331 КПК України з додержанням порядку глави 18 КПК України. Дослідження показань свідків, зміна їх процесуального становища та завершення перевірки окремих доказів можуть впливати на оцінку ризиків. Суд має співвіднести доводи клопотання з обставинами, які існують на час його розгляду, та розглянути заперечення захисту. Тривалість провадження посилює значення пояснення подальшої

потреби в обмеженні свободи. За наявності відповідного клопотання питання вирішується до закінчення установленого строку дії заходу.

Правове становище обвинуваченого під вартою в умовах воєнного стану необхідно оцінювати з урахуванням Рішення Конституційного Суду України від 18 липня 2024 р. № 8-р(II)/2024 щодо неконституційності ч. 6 ст. 615 КПК України [135]. Припис про автоматичне продовження втратив чинність через три місяці з дня ухвалення рішення. Посилання чинної ч. 4 ст. 331 на особливості ст. 615 потребує врахування зазначеної зміни правового регулювання. Питання подальшого тримання має вирішуватися судом за застосовною процедурою до спливу строку; припинення дії ухвали після його закінчення визначається ст. 203 КПК України. Планування засідання повинно забезпечувати можливість участі сторін та перевірки поданих доводів [57].

Окрема апеляційна перевірка ухвали про тримання під вартою забезпечує засіб оспорювання обмеження до завершення всього розгляду. Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 р. № 4-р/2019 стосувалося відсутності такої можливості щодо продовження строку [136]. Для здійснення права істотне своєчасне отримання рішення і можливість підготувати доводи. Подання скарги за встановленими правилами поєднується з подальшим розглядом обвинувачення в першій інстанції.

Завершення дослідження доказів має передувати усвідомленому викладенню позицій у судових дебатах. За ст. 363 КПК України головуючий з’ясовує, чи бажають учасники доповнити розгляд, і вирішує заявлені клопотання. Значення відповідної дії полягає у можливості порушити питання про нез’ясовану обставину або непроведену перевірку. Учасник повинен отримати відповідь щодо необхідності доповнення до переходу суду до наступної частини розгляду. За задоволення звернення проводиться відповідна дія; за відмови мотиви мають дозволяти обґрунтувати заперечення щодо повноти дослідження. Запропоноване доповнення ст. 350 КПК України уточнює забезпечення саме такої своєчасності.

На думку С. В. Крушинського та С. О. Данькової, судові дебати становлять

частину доказування, у якій учасники аналізують досліджені матеріали, обґрунтовують їх оцінку та переконують суд у правильності своєї позиції [193, с. 70]. Підтримуємо висновок про самостійне значення аргументації на завершальному етапі. Охорона прав передбачає можливість викласти доводи щодо фактичних обставин, кваліфікації, покарання та цивільного позову в межах повноважень учасника. За ст. 364 КПК України суд забезпечує можливість виступу без установлення наперед визначеного часу; зупинення допускається після зауваження за повторного виходу за межі провадження або повторних образливих чи непристойних висловлювань. Потреба подати новий доказ зумовлює відновлення його дослідження у передбаченому порядку.

Останнє слово обвинуваченого забезпечує особисте звернення до суду після виступів інших учасників. За ст. 365 КПК України його тривалість не обмежується певним часом, а постановка запитань заборонена. Суд має забезпечити можливість висловитися, зокрема за використання перекладу або дистанційного зв’язку. Повідомлення нових істотних обставин потребує відновлення їх з’ясування та перевірки доказами, після чого проводяться дебати щодо додатково дослідженого й повторно надається останнє слово. Додержання послідовності дозволяє сторонам оцінити нові відомості до ухвалення вироку.

Як зауважує Ю. М. Мирошниченко, потреба додатково дослідити обставини після видалення суду до нарадчої кімнати порушує питання законодавчого врегулювання поновлення розгляду [81]. Відповідне положення автор розглядає як напрям удосконалення процесуального порядку. У ст. 364–365 КПК України прямо передбачено відновлення з’ясування обставин під час дебатів або після останнього слова, тоді як ст. 366–367 КПК України регулюють вихід суду до нарадчої кімнати й таємницю наради. На нашу думку, необхідність додаткової перевірки доцільно з’ясовувати при вирішенні клопотань за ст. 363 КПК України, щоб учасники могли дослідити докази та викласти доводи до ухвалення вироку. Судова оцінка має спиратися на матеріали, перевірені за належної участі сторін.

Ухвалення вироку завершує оцінку доказів та визначає правові наслідки

розгляду. За ст. 370 і 374 КПК України судове рішення має містити встановлені обставини, відповідні докази й мотиви висновків. Для охорони прав обвинуваченого необхідно пояснити, як підтверджено причетність та інші елементи обвинувачення, а також як оцінено істотні заперечення. Щодо потерпілого й цивільних сторін – викласти підстави вирішення їх вимог. За кількох осіб мотивування має дозволяти встановити доказову основу висновку стосовно кожної. Обсяг викладу визначається складністю питань, які суд вирішує.

На думку С. В. Крушинського та С. О. Данькової, обґрунтування й мотивування судового рішення пов’язані з використанням доказів у провадженні першої інстанції [59]. Водночас, як наголошують О. Р. Балацька та Т. В. Лотиш, формування мотивів потребує уваги до логічної послідовності міркувань і впливу психологічних чинників [7]. Наведені підходи дозволяють розрізняти доказову основу висновку та пояснення способу, яким суд до нього дійшов. Для перевірки рішення важливо простежити зв’язок між доказом, установленою обставиною й застосованою нормою. Посилання на сукупність матеріалів потребує розкриття їх значення щодо спірного питання.

Охоронне значення виправдувального вироку полягає у завершенні кримінального обвинувачення за недоведеності передбачених ст. 373 КПК України обставин. Оцінка достатності доказів здійснюється з урахуванням презумпції невинуватості й установленого стандарту доведення.

Проголошення вироку повинно супроводжуватися роз’ясненням змісту, порядку й строку оскарження та наданням копій відповідно до ст. 376 КПК України. Для обвинуваченого, який не володіє державною мовою, передбачено спеціальні вимоги щодо перекладу. За ч. 15 ст. 615 КПК України в умовах воєнного стану суд може проголосити резолютивну частину після складання та підписання повного тексту, який обов’язково вручається учасникам у день проголошення. Доступність мотивів у встановлений момент дозволяє визначити предмет можливого оскарження та підготувати доводи щодо фактичних і правових висновків.

Таким чином, охорона прав на стадії судового розгляду здійснюється через забезпечення належної участі у перевірці обвинувачення та мотивоване вирішення питань, які впливають на становище особи. Потреба вдосконалення стосується своєчасності реагування суду, конкретності мотивів відмови в дослідженні доказів та доступності їх перевірки. В умовах воєнного стану відповідні гарантії реалізуються з урахуванням особливостей дистанційного розгляду, використання попередньо отриманих показань і функціонування судів. Застосування спеціального порядку має ґрунтуватися на передбачених законом умовах із забезпеченням права на захист, прав потерпілого та законних інтересів інших учасників.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що забезпечення свободи та права на захист потребує визначення моменту фактичного затримання, додержання строків, своєчасної правничої допомоги й конфіденційного спілкування. Залучення захисника для окремої процесуальної дії має ґрунтуватися на підтвердженій невідкладності та забезпеченні можливості підготовки до участі. Обрання запобіжного заходу за загальним порядком передбачає оцінку обґрунтованості підозри, наявності ризиків і недостатності більш м’яких заходів. Повідомлення про підозру, тяжкість діяння або попередня ухвала самі по собі недостатні для обґрунтування обмеження свободи: необхідно оцінити обставини, які існують на час розгляду клопотання.

2. Доведено, що охорона майнових прав потребує встановлення процесуального статусу вилучених речей, додержання строків подання клопотання та постановлення ухвали про арешт і своєчасного повернення за передбачених законом підстав. Виконання обов’язку повернення не може залежати від подання судової скарги. Забезпечення участі в доказуванні передбачає мотивований розгляд клопотань, перевірку виправдувальних відомостей і фактичний доступ до відкритих матеріалів. В умовах воєнного стану

особливості затримання, участі захисника, отримання показань та судового контролю застосовуються за встановлених відповідними нормами умов з урахуванням правових наслідків рішень Конституційного Суду України. Наявність технічного запису не підтверджує законності проведеної процесуальної дії та додержання права на захист.

3. Обґрунтовано доповнення ч. 1 ст. 53 КПК України вимогами зазначати обставини невідкладності окремої процесуальної дії, відомості про повідомлення обраного захисника та причини неможливості його участі, забезпечувати конфіденційне спілкування й необхідний час підготовки та фіксувати виконання цих вимог. Запропоновано також доповнити ст. 169 КПК України ч. 4 щодо повернення майна незалежно від подання клопотання, повідомлення особи, оформлення передання та фіксації перешкод і заходів їх усунення. Такі доповнення конкретизують виконання процесуальних обов'язків без установлення додаткового строку утримання майна або розширення підстав залучення іншого захисника.

4. Розкрито особливості забезпечення прав через розгляд справи законним і безстороннім складом суду, належну участь у засіданні, змагальне дослідження доказів, своєчасне вирішення клопотань та мотивування рішень. Обґрунтовано, що охоронне призначення цієї стадії полягає у забезпеченні учасникам можливості реалізувати процесуальні повноваження при перевірці обвинувачення, обґрунтуванні заявлених вимог та оспорюванні судових висновків.

5. Встановлено, що здійснення права на захист потребує достатнього часу підготовки, конфіденційної консультації, доступу до додаткових матеріалів та можливості перевіряти показання. При заміні судді продовження розгляду залежить від додержання умов ст. 319 КПК України або застосування порядку участі запасного судді за ст. 320 КПК України. Зміна обвинувачення супроводжується наданням захисту часу для підготовки, а додаткове обвинувачення – також відновленням провадження з підготовчого засідання. Подальше тримання під вартою потребує судового рішення за чинною

процедурою з урахуванням правових наслідків відповідних рішень Конституційного Суду України.

6. Доведено, що охорона прав потерпілого, дітей, свідків та цивільних сторін потребує врахування їхнього процесуального становища й індивідуальних умов участі. Спеціальний спосіб допиту має забезпечувати безпеку особи та можливість перевірки повідомлених відомостей. Використання попередніх показань допускається за законодавчих підстав із перевіркою допустимості, достовірності та забезпеченням права на захист. Дистанційний розгляд вимагає належного сприйняття доказів, можливості ставити запитання й реагування на технічні перешкоди за застосовними правилами. Судові дебати та останнє слово забезпечують виклад позицій до ухвалення вироку, мотиви якого мають відображати оцінку істотних доводів учасників.

7. Обґрунтовано доповнення ст. 350 КПК України ч. 2 щодо своєчасного вирішення клопотань про виклик і допит свідка, допит експерта та дослідження речей чи документів. Запропоновано визначати момент вирішення клопотання, якщо для цього необхідно попередньо дослідити інші докази, а в ухвалі про відмову зазначати обставини, які заявник прагне встановити або перевірити, їх значення для провадження та конкретні підстави відмови. Доповнення уточнює виконання чинного обов’язку суду розглянути клопотання й постановити вмотивовану ухвалу зі збереженням порядку повторного звернення з інших підстав.

ВИСНОВКИ

У **дисертації** на підставі дослідження комплексу питань, що виникають під час розслідування шахрайств на ринку житла, сформульовано наукові положення та одержано результати, що в сукупності спрямовані на виконання наукового завдання в галузі криміналістичної методики й містять практичні рекомендації щодо збирання доказів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії за умов воєнного стану із врахуванням плану післявоєнної відбудови України, зокрема:

1. Встановлено, що КПК України передбачає особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, окремі положення якого застосовуються за відсутності об’єктивної можливості здійснити процесуальні дії в загальному порядку. Застосування відповідних положень потребує перевірки передбачених законом підстав, меж повноважень уповноважених осіб і обґрунтованості процесуальних рішень із забезпеченням права на захист та інших гарантій учасників. З’ясовано, що наукові праці переважно присвячені процесуальному становищу окремих учасників, повноваженням прокурора, судовому контролю або гарантіям під час окремих процесуальних дій. Водночас подальшого дослідження потребує взаємозв’язок зазначених гарантій на стадіях досудового розслідування й судового розгляду, насамперед за умов застосування особливостей, установлених для кримінального провадження під час воєнного стану. Обґрунтовано потребу в комплексному порівняльно-правовому аналізі механізму охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, який дасть змогу оцінити доступність правової допомоги, судового контролю й засобів оскарження, врахувати міжнародні стандарти та досвід інших держав і визначити напрями вдосконалення законодавства та практики його застосування.

2. Визначено охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження як передбачену кримінальним процесуальним законодавством діяльність уповноважених суб’єктів, що здійснюється на основі

системи процесуальних гарантій і спрямована на створення умов для реалізації прав, свобод та законних інтересів кожного учасника відповідно до його процесуального становища, запобігання їхньому необґрунтованому обмеженню та своєчасне припинення порушень. Сутність охорони полягає в безперервному забезпеченні можливості особи користуватися належними їй правами впродовж усього періоду впливу кримінальної процесуальної діяльності на її становище, незалежно від зміни процесуального статусу або переходу до іншої стадії провадження. Переважно запобіжне спрямування охорони передбачає своєчасне виконання обов'язків уповноваженими суб'єктами, додержання допустимих меж втручання та врахування індивідуальних обставин участі особи. Дієвість охорони визначається узгодженістю законодавчих гарантій із фактичними умовами їхньої реалізації, що набуває особливого значення в умовах воєнного стану через ускладнення доступу до правничої допомоги, інформації та правосуддя. Застосування передбачених КПК України особливостей провадження потребує перевірки встановлених законом умов їхнього застосування та додержання конституційних меж обмеження прав, оскільки сам факт воєнного стану не виправдовує відступу від належної правової процедури.

3. Міжнародна нормативно-правова регламентація охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження встановлює вимоги до правомірності державного втручання, процесуальної участі особи й ефективності засобів захисту її прав. Правова природа міжнародного акта, зміст гарантії та процесуальне становище конкретного учасника визначають порядок застосування або врахування відповідних положень у кримінальному провадженні. В умовах воєнного стану особливості кримінального провадження мають застосовуватися за передбачених КПК України підстав та умов із додержанням конституційних гарантій і міжнародних зобов'язань держави. Основними напрямами імплементації міжнародних стандартів є конкретизація в КПК України підстав і меж правомірного обмеження прав, забезпечення своєчасного доступу до інформації та правничої допомоги, посилення гарантій участі потерпілого, безпеки свідка й урахування потреб дитини, удосконалення

судового контролю та засобів відновлення порушених прав із закріпленням відповідних обов'язків уповноважених суб'єктів і порядку їхнього виконання.

4. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження – установлена кримінальним процесуальним законодавством система взаємопов'язаних процесуальних прав, відповідних обов'язків і повноважень, юридичних фактів, дій та рішень, засобів контролю, оскарження й виконання, яка забезпечує своєчасну реалізацію прав, свобод та законних інтересів, перевірку правомірності втручання й реагування на порушення з урахуванням процесуального становища учасника. Взаємодія нормативної, суб'єктної, процедурної, контрольної та виконавчої складових забезпечує виконання відповідних обов'язків, обґрунтованість рішень, їх перевірку та виконання. Для посилення цих гарантій запропоновано доповнити п. 2 ч. 5 ст. 110 КПК України абзацом такого змісту: «*У постанові, якою обмежуються права, свободи чи законні інтереси учасника кримінального провадження або відмовляється в задоволенні його клопотання про їх реалізацію, зазначаються право, свобода чи законний інтерес, яких стосується рішення, фактичні та правові підстави такого рішення, а також оцінка поданих учасником доводів, що мають значення для вирішення відповідного питання. У разі застосування особливостей кримінального провадження зазначаються обставини, які, відповідно до цього Кодексу, є підставами для їхнього застосування*», а ст. 307 КПК України – новою ч. 4: «*4. У разі постановлення ухвали про зобов'язання припинити дію або вчинити певну дію слідчий суддя зазначає орган або особу, на яких покладається її виконання, та строк виконання, якщо такий строк не визначено цим Кодексом. Орган або особа, які виконали ухвалу, невідкладно, але не пізніше двадцяти чотирьох годин після її виконання, повідомляють слідчого суддю та особу, яка подала скаргу, про час і спосіб виконання ухвали. Встановлення строку виконання ухвали не може відстрочувати виконання обов'язку, який, відповідно до цього Кодексу, підлягає негайному виконанню*». В умовах воєнного стану застосування особливостей провадження потребує дотримання

передбачених КПК України умов зміни процедури та гарантій судової перевірки.

5. Правові та організаційні засади функціонування механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження – взаємопов'язані вимоги до компетенції й виконання процесуальних обов'язків та умови їхньої реалізації. Недостатня конкретизація порядку роз'яснення прав і надання матеріалів ускладнює їх реалізацію, а вручення пам'ятки не гарантує розуміння її змісту, задоволення клопотання – фактичного доступу до документів. З метою усунення зазначених недоліків запропоновано доповнити ч. 2 ст. 55 КПК України: «*Під час вручення пам'ятки потерпілому роз'яснюються його процесуальні права й обов'язки з урахуванням віку, стану здоров'я та потреб у перекладі. Потерпілому повідомляється порядок звернення за безоплатною правничою допомогою. Вручення пам'ятки, роз'яснення процесуальних прав та обов'язків, а також участь перекладача, якщо його було залучено, фіксуються в матеріалах кримінального провадження. Відмова потерпілого отримати пам'ятку або підписати документ на підтвердження її отримання фіксується та не обмежує його процесуальних прав*», а ст. 221 КПК України – ч. 4: «*4. У разі задоволення клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування слідчий, дізнавач, прокурор одночасно з повідомленням про результат його розгляду повідомляють особі, яка подала клопотання, перелік матеріалів, що надаються для ознайомлення, дату, час і місце ознайомлення або спосіб доступу до електронних матеріалів та забезпечують можливість робити виписки й копії відповідно до цієї статті. У разі виникнення обставин, що перешкоджають ознайомленню у визначений час або спосіб, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно повідомляють таку особу про причини перенесення ознайомлення та інший час або спосіб надання доступу*».

6. Зарубіжний досвід країн Європейського Союзу (Естонія, Німеччина, Польща, Франція) засвідчує, що дієвість охорони прав учасників кримінального провадження визначається своєчасним і зрозумілим роз'ясненням прав, доступністю правничої допомоги та матеріалів, потрібних для захисту,

належними умовами участі й можливістю оскарження рішень. Обґрунтовано доцільність врахування такого досвіду для конкретизації роз'яснення прав потерпілому, забезпечення фактичної можливості ознайомитися з матеріалами, конфіденційного спілкування із захисником та умов участі, що відповідають індивідуальним потребам особи. Однак запровадження відповідних підходів потребує їхнього узгодження з процесуальним становищем учасників, компетенцією уповноважених суб'єктів і порядком здійснення кримінального провадження за КПК України. В умовах воєнного стану забезпечення відповідних гарантій потребує використання дозволених законом способів повідомлення, надання допомоги та збереження матеріалів за наявності фактичних перешкод. Застосування особливостей, передбачених ст. 615 КПК України, має ґрунтуватися на встановлених для конкретної процедури підставах із забезпеченням права на захист і доступних засобів судової перевірки.

7. Визначено процесуальні особливості охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування, які полягають у додержанні належної процедури, своєчасній перевірці підстав обмеження свободи та майнових прав, забезпеченні участі в доказуванні й припиненні втручання після втрати законної підстави. Для конкретизації умов надання правничої допомоги та виконання обов'язку повернення майна запропоновано доповнити ч. 1 ст. 53 КПК України абзацом: «*У постанові або ухвалі про залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії зазначаються обставини, що зумовлюють її невідкладність, а за наявності обраного захисника – також час і спосіб його повідомлення та причини неможливості його участі. До початку дії підозрюваному, обвинуваченому й залученому захиснику забезпечуються конфіденційне спілкування та час, потрібний для підготовки з урахуванням характеру й невідкладності дії. Відомості про виконання цих вимог зазначаються в протоколі процесуальної дії або журналі судового засідання*», а ст. 169 КПК України – ч. 4: «*4. За наявності підстав, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий, дізнава, прокурор забезпечують повернення тимчасово*

вилученого майна незалежно від подання клопотання особою, у якої його було вилучено, та невідкладно повідомляють її про підставу повернення, місце й спосіб отримання майна. Передання майна оформлюється протоколом, копія якого надається цій особі. За наявності обставин, що унеможливлюють передання майна, у матеріалах кримінального провадження зазначаються такі обставини та заходи, вжиті для їхнього усунення. Повідомлення особи й оформлення повернення не можуть відстрочувати виконання встановленого цим Кодексом обов'язку негайно повернути майно». Запропоновані доповнення спрямовані на забезпечення належної підготовки захисника до процесуальної дії та своєчасного повернення майна за передбачених законом підстав.

8. Надані рекомендації щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду, які передбачають забезпечення безсторонності суду, належної участі в дослідженні доказів, підготовки захисту та своєчасного мотивованого вирішення клопотань. З метою забезпечення своєчасного розгляду доказових клопотань запропоновано доповнити ст. 350 КПК України ч. 2: *«2. Клопотання про виклик і допит свідка, допит експерта або дослідження речей чи документів вирішується без невиправданої затримки після заслуховування думки інших учасників судового провадження. Якщо його вирішення потребує попереднього дослідження інших доказів, суд в ухвалі зазначає відповідні обставини та визначає момент вирішення клопотання до завершення з'ясування обставин і перевірки їх доказами. В ухвалі про відмову в задоволенні такого клопотання зазначаються обставини, для встановлення або перевірки яких його заявлено, оцінка їх значення для кримінального провадження та конкретні підстави відмови»*. Запропоноване доповнення спрямоване на своєчасне вирішення клопотань і обґрунтування відмови з урахуванням обставин, які учасник прагне встановити або перевірити. В умовах воєнного стану особливого значення набуває забезпечення конфіденційного спілкування із захисником і можливості учасників досліджувати та оспорювати докази, зокрема під час дистанційного судового розгляду й використання раніше отриманих показань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є. Представник цивільного позивача та відповідача в кримінальному провадженні: питання балансу забезпечення прав. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 1 (31). С. 540–551.

2. Ананенко А. Г., Сенченко Н. М. Гарантії права на захист під час досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Юридична наука*. 2026. № 3, ч. 3. С. 170–175.

3. Андрусяк В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2015. 22 с.

4. Ахундова А. Б. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 19 с.

5. Бабенко І. Ю. Забезпечення прав людини в досудовому кримінальному провадженні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 16 с.

6. Бабчинська Т. В. Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. 234 с.

7. Балацька О. Р., Лотиш Т. В. Вмотивованість судових рішень у парадигмі психолого-логічного та доктринального аналізу. *ScienceRise: Juridical Science.* 2024. № 2 (28). С. 22–27.

8. Барабаш А. А. Проведення процесуальних дій та судових засідань у кримінальному провадженні у режимі відеоконференцзв’язку: проблеми та шляхи вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 630–633.

9. Басиста І. В. Обчислення строку досудового розслідування при ознайомленні з його матеріалами: теорія та практика. *Наукові записки НаУКМА*. Серія : Юридичні науки. 2023. Т. 11. С. 47–55.

10. Бобечко Н. Р., Рафальонт С. Р. Незмінність складу суду як загальне

положення судового розгляду кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 421–428.

11. Божик В. І. Забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 20 с.

12. Болвінов С. П., Чиж С. А. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 983–993.

13. Борейко Г. Д. Зловживання правом сторонами кримінального провадження на етапі завершення досудового розслідування. *Соціально-правові студії.* 2021. Вип. 1 (11). С. 61–68.

14. Бриков В. М. Професійні стандарти і етика перекладача в контексті кримінального правосуддя. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія : Юридичні науки. 2024. № 6. С. 24–28.

15. Ваколюк Ю. О. Поняття «відкриття матеріалів» у кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 960–966.

16. Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 184 с.

17. Винокуров О. В. Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 20 с.

18. Глинська Н. В. Правововий аспект запровадження режиму paperless в кримінальному провадженні України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 45. С. 86–96.

19. Глинська Н. В., Басиста І. В., Дроздов О. М. Проблеми забезпечення прав особи при оскарженні повідомлення про підозру в об’єднаному кримінальному провадженні. *Нове українське право.* 2024. Вип. 1. С. 105–118.

20. Глинська Н. В., Клепка Д. І., Рєпіна Ю. С. Вступ до проблеми цифровізації кримінального провадження : монографія / за заг. ред. Н. В.

Глинської. Харків : Право, 2023. 124 с.

21. Глобенко Г. І. Теоретико-правові аспекти забезпечення прав учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Нове українське право.* 2025. Вип. 6. С. 108–113.

22. Головюк І. В. Використання показань дитини у судовому кримінальному провадженні. *Вища школа адвокатури НААУ*. 03.06.2024. URL: https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/vikoristannia-pokazan-ditini-u-sudovomu-kriminalnomu-provadzenni.

23. Головюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2015. 453 с.

24. Головюк І. В., Дроздов О. М. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 1. С. 438–444.

25. Горінецький Й. І., Нестерова І. А., Реплюк Н. М. Забезпечення розумності строків кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 83, ч. 3. С. 213–219.

26. Дерев’янко М. І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.

27. Довгопол П. Д. Принцип доступності безоплатної правничої допомоги та його реалізація в умовах воєнного стану: теоретико-правовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 3, ч. 1. С. 30–36.

28. Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 20 с.

29. Драчук Ю. П. Вплив міжнародного правового досвіду на охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в Україні. *Юридична наука*. 2019. № 8, т. 2. С. 151–156.

30. Драчук Ю. П. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів

учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105), т. 2. С. 214–222.

31. Драчук Ю. П. Концептуалізація кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 233–237.

32. Драчук Ю. П. Особливості забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду. *Юридична наука*. 2020. № 4 (106), т. 1. С. 286–295.

33. Драчук Ю. П. Правові засади забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *KELM. Knowledge, Education, Law, Management.* 2021. № 2 (38), т. 1. С. 202–206.

34. Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів стороною захисту шляхом ініціювання проведення допиту свідка. *Київський часопис права.* 2024. № 2. С. 268–276.

35. Ємець І. О. Міжнародно-правові стандарти представництва інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 32, № 2. С. 304–313.

36. Жидков Д. В., Демура М. І. Проблемні аспекти тимчасового вилучення транспортних засобів в рамках кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 351–356.

37. Жук А. А. Класифікація гарантій прав і свобод підозрюваного під час застосування запобіжного заходу «тримання під вартою». *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 243–248.

38. Жук А. А. Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою : дис. … д-ра філос. : 081. Київ, 2022. 289 с.

39. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН 10.12.1948 р. *ООН.* URL: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights.

40. Загородній Є. О. Початок кримінального провадження та подальше

проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4, ч. 3. С. 201–206.

41. Закревська Т. О. Правовий статус свідка у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія : Юриспруденція. 2020. № 48. С. 54–60.

42. Іллящук Д. Г. Права особи в контексті розвитку кримінального судочинства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 423–427.

43. Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 р. № 570. *Офіційний вісник України*. 2017. № 72. Ст. 2212. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#Text.

44. Кавун Д. Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 214 с.

45. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернєя, М. С. Цуцкіридзе, А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. 326 с.

46. Кичко Р. А. Проблемні аспекти надмірного втручання у право власності за наслідками тимчасового вилучення майна у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 84, ч. 4. С. 54–60.

47. Коломойцев М. М. Представництво цивільного відповідача у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 4 (107). С. 175–184.

48. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята в Римі від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

49. Конвенція про права дитини : прийнята резолюцією 44/25 Генеральної

Асамблеї ООН 20.11.1989 р. *UN Human Rights Office*. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child.

50. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : прийнята резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї ООН 10.12.1984 р. *UN Human Rights Office*. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading.

51. Константий О. В. Щодо наслідків порушень основоположного права особи на доступ до захисника. *Київський часопис права*. 2025. № 1. С. 20–26.

52. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

53. Кохановський Д. О. Проблемні питання щодо визначення поняття та сутності забезпечення прав особи в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія : Право. 2014. Вип. 28, т. 3. С. 73–75.

54. Кравець Ю. І. Невідкладний обшук: проблемні питання правозастосовної практики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4, ч. 3. С. 229–232.

55. Кравченко Н. С. Особливості діяльності цивільного позивача, його представника в кримінальному провадженні щодо доказування цивільного позову. *Юридична наука*. 2015. № 11. С. 67–76.

56. Крикунов О. В., Музичук К. С. Безоплатна правнича допомога для потерпілих та засади кримінального провадження. *Історико-правовий часопис*. 2024. № 2 (23). С. 67–74.

57. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

58. Кропивка Р. О. Правовідносини прокурора зі слідчим та оперативними

підрозділами під час досудового розслідування воєнних злочинів. *Вісник кримінального судочинства*. 2024. № 3–4. С. 265–283.

59. Крушинський С. В., Данькова С. О. Обґрунтування і мотивування судових рішень у структурі кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції. *Слово Національної школи суддів України*. 2024. № 3 (48). С. 145–157.

60. Кулєбякін В. О. Проблемні питання формального визначення тривалості досудового розслідування. *Нове українське право*. 2025. Вип. 4. С. 214–220.

61. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 296 с.

62. Кучинська О. П. Гарантії забезпечення захисту прав учасників кримінального провадження. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 1 (23). С. 112–116.

63. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 288 с.

64. Кучинська О. П., Булкат М. С. Інститут відводу та самовідводу слідчого судді, судді: про деякі виклики та інструменти їх подолання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2026. Вип. 93, т. 5. С. 110–120.

65. Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України. *Право України*. 2019. № 9. С. 50–64.

66. Кучинська О. П., Щиголь О. В. Гарантії прав особи при проведенні освідування: сучасний стан, актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 4. С. 54–62.

67. Лапкін А. В. Встановлення інвалідності внаслідок війни: проблеми зв’язку із кримінальним провадженням. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2025. Вип. 49. С. 201–209.

68. Лапкін А. В. Прокурор у кримінальному провадженні: теореичні,

правові та організаці роблеми: монографія. Харків : Право, 2020. 1304 с.

69. Литвиненко О. Г., Груздь О. І. Окремі питання повідомлення про підозру. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 2 (87). С. 37–42.

70. Логін С. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 255 с.

71. Лоскутов Т. О. Критерії допустимості доказів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. № 3, ч. 3. С. 231–235.

72. Лоскутов Т. О. Правове регулювання засади пропорційності у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 1. С. 524–529.

73. Лук’янчиков Б. Є., Стадник В. Я., Степанченко А. Д. Процесуальний порядок проведення допиту під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 4. С. 392–394.

74. Макаров М. А. Судовий контроль за проведенням у невідкладних випадках обшуку у житлі чи іншому володінні особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3, т. 2. С. 211–216.

75. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному провадженні : монографія. Київ : КНТ, 2016. 403 с.

76. Максименко А. С. Особливості повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2, т. 2. С. 122–126.

77. Максимюк Н. І. Усність як гарантія права на справедливий суд. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 356–361.

78. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 511 с.

79. Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого : монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2015. 214 с.

80. Марченко Т. Ю. Право підозрюваного, обвинуваченого мати час і

можливості, необхідні для підготовки свого захисту: теорія і практика реалізації у кримінальному провадженні України : дис. … д-ра філос. : 081. Одеса, 2021. 292 с.

81. Мирошниченко Ю. М. Ситуаційна характеристика завершального етапу судового розгляду кримінальних справ. *Нове українське право*. 2023. Вип. 1. С. 181–187.

82. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнятий резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН 16.12.1966 р. *Верховна Рада України.* URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights.

83. Моренко В. І. Строки досудового розслідування: проблеми правозастосування та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2025. Вип. 87, ч. 4. С. 98–103.

84. Мудрак І. В. Потерпілий в кримінальному провадженні: проблеми захисту прав. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 321–324.

85. Музичук О. М., Матус В. В. До питання сутності та значення заходів забезпечення кримінального провадження. *Європейські перспективи*. 2022. № 2. С. 206–210.

86. Нагорний П. В. Проблемні питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження під час воєнного стану. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2025. № 4. С. 231–241.

87. Нор В. Т., Шевчук М. Проблемні питання початку і закінчення відкриття матеріалів іншій стороні. *Право України*. 2025. № 9. С. 127–144.

88. Околотенко Д. С. Наглядова діяльність прокурора за дотриманням строків досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія : Юриспруденція. 2023. № 66. С. 163–167.

89. Особливості апеляційної перевірки ухвал слідчого судді: практика ККС : огляд ЗМІ. *Судова влада України.* 2023. URL: https://court.gov.ua/press/publications/1455500/.

90. Павич Х. М. Закриття кримінального провадження судом першої

інстанції : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 291 с.

91. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

92. Пєший Д. А. Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 25 с.

93. Піддубна А. В. Система процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження під час досудового розслідування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. Вип. 101, № 2, ч. 2. С. 239–248.

94. Погорецький М. А. Спеціальне досудове розслідування (in absentia) у кримінальному процесі України: доказова природа підстав, предмет доказування та судовий контроль. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 3, ч. 3. С. 236–259.

95. Погорецький М. А., Старенький О. С. Безсторонність суду у кримінальному провадженні крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2025. Вип. 88, т. 3. С. 320–328.

96. Попович І. М. Процесуальне положення сторін у досудовому розслідуванні: теоретичні, законодавчі та функціональні аспекти : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 243 с.

97. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

98. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text.

99. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.* URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text.

100. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 16. Ст. 69. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text.

101. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи : Закон України від 23.02.2024 р. № 3604-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 13. Ст. 71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3604-20#Text.

102. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text.

103. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text.

104. Про запровадження особливої правової моделі захисту дитини, яка стала об’єктом/свідком злочинних посягань, говорили на круглому столі. *Верховний Суд.* 20.07.2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1298054/.

105. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги : Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 07.02.2023 р. № 493/5/67/32. *Офіційний вісник України*. 2023. № 19. Ст. 1120. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text.

106. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових

розслідувань, порядок його формування та ведення : Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.07.2020 р. № 298. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text.

107. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1363. *Офіційний вісник України*. 2011. № 101. Ст. 3719. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-п#Text.

108. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у кримінальному процесі : Наказ Міністерства юстиції України від 25.02.2014 р. № 386/5. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14#Text.

109. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 50. Ст. 540. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text.

110. Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків : Наказ Генерального прокурора від 28.10.2024 р. № 263. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0263905-24#Text.

111. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : Наказ Генерального прокурора від 30.09.2021 р. № 309. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text.

112. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 1. Ст. 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text.

113. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

114. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.

115. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. №№ 1–2. Ст. 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text.

116. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

117. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

118. Радзієвський Ю. Є. Оцінка доказів при застосуванні слідчими суддями стандарту доказування «обґрунтована підозра». *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 628–633.

119. Рафальонт С. Р. Головуючий у судовому засіданні при розгляді кримінального провадження. *Приватне та публічне право*. 2022. № 3. С. 67–78.

120. Рафальонт С. Р. Загальні положення судового розгляду кримінального провадження : дис. … д-ра філос. : 081. Львів, 2024. 339 с.

121. Ребезюк В. М. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз : дис. … д-ра філос. : 081. Київ, 2021. 273 с.

122. Ребезюк В. М., Омельченко О. Є. Сучасні проблеми охорони прав і свобод учасників кримінального провадження на стадії судового провадження. *Слово Національної Школи Суддів України*. 2019. № 4 (29). С. 71–82.

123. Ребезюк В. М., Омельченко О. Є. Шляхи вдосконалення законодавчого поля України у сфері забезпечення та дотримання охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Юридична Україна*. 2020. № 9 (213). С. 90–92.

124. Римський статут Міжнародного кримінального суду : схв. 17.07.1998 р. *Офіційний вісник України*. 2024. № 107. Ст. 6856. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

125. Ринда В. В. Прокурорський нагляд, судовий та відомчий контроль за провадженням дізнання : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 18 с.

126. Рогатюк І. В. Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 544 с.

127. Рогозіннікова К. С. Судовий контроль за рішенням слідчого, дізнавача та прокурора щодо зупинення досудового розслідування: критерії правомірності та практика оскарження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 851–856.

128. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. В. Сокуренка. Харків : Право, 2024. 432 с.

129. Сиза Н. П. Змагальність як гарантія реалізації функції правосуддя у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2024. № 3–4. С. 86–110.

130. Скоромний Д. А. Правове регулювання прийняття кримінальних процесуальних рішень : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 242 с.

131. Скречко М.-М. А. Процесуальне рішення детектива про початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 831–837.

132. Смоляк І. А. Реалізація судового контролю за дотриманням правил підслідності. *Наукові записки*. Серія : Право. 2024. Вип. 16. С. 203–207.

133. Справа «Шмалько проти України» (Заява № 60750/00) : Рішення Європейського суду з прав людини від 20.07.2004 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_226#Text.

134. Справа за конституційним поданням 50 народних депутатів України

щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) : Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 р. № 18-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 50. Ст. 3288. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text

135. Справа за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою) : Рішення Конституційного Суду України від 18.07.2024 р. № 8-р(II)/2024. *Офіційний вісник України*. 2024. № 73. Ст. 4389. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text.

136. Справа за конституційною скаргою Глущенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України : Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 р. № 4-р/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 62. Ст. 2160. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text.

137. Справа за конституційною скаргою Гнезділова Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини восьмої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України : Рішення Конституційного Суду України від 24.06.2026 р. № 4-р(II)/2026. *Конституційний Суд України.* URL: https://ccu.gov.ua/novyna/ksu-oprylyudnyv-rishennya-yakym-vyznav-nekonstytuciynoyu-chastynu-vosmu-statti-176-kpk.

138. Справа за конституційною скаргою Гудиренка Сергія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кримінального процесуальногокодексу України (щодо гарантій апеляційного оскарження для захисту майнових прав на стадії досудового розслідування) : Рішення Конституційного Суду України від 21.07.2026 р. № 8-р(II)/2026.

Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/novyna/garantiyi-apelyaciynogo-oskarzhennya-dlya-zahystu-maynovyh-prav-na-stadiyi-dosudovogo.

139. Справа за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо конституційності окремих положень ч. 3 ст. 307 Кримінального процесуального кодексу України : Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 17.06.2020 р. № 4-р(II)/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 55, т. 2. Ст. 1728. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#Text

140. Справа за конституційною скаргою Червінського Романа Григоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини п'ятої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України : Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 01.04.2026 р. № 3-р(II)/2026. *Конституційний Суд України.* URL: https://ccu.gov.ua/dokument/3-rii2026.

141. Ступник Я. В. Концептуальні засади захисту прав людини при здійсненні досудового розслідування в умовах екстраординарних правових режимів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1324–1331.

142. Сухачова І. О., Погорецький М. М. Механізм реалізації прокурором функції обвинувачення у доказуванні на досудовому розслідуванні корупційних злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 979–988.

143. Таран О. В. Нормативне регулювання початку досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3–4. С. 144–152.

144. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Донецьк : ПРОМІНЬ, 2012. 640 с.

145. Татаров О. Ю., Чернявський С. С. Досвід Грузії щодо реалізації нового кримінального процесуального законодавства в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 390–400.

146. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи :

монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 500 с.

147. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 40 с.

148. Туманянц А. Р. Проблеми захисту права власності в кримінальному провадженні в контексті права на доступ до суду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія : Право. 2024. Вип. 84, ч. 4. С. 136–143.

149. Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України : монографія. Харків : НікаНова, 2014. 416 с.

150. Фоміна Т. Г. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики : монографія / наук. ред. О. О. Юхно. Харків : Панов, 2020. 576 с.

151. Хабло О., Бут Ю. Правомірність обмеження права на свободу й особисту недоторканність: стандарти Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2025. Т. 30, № 2. С. 94–104.

152. Хмелевська Н. В. Зміст юстиції, дружньої до дитини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 4. С. 163–168.

153. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

154. Черкесова А. С. Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні : автореф дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 21 с.

155. Шаренко С. Л. Окремі питання юридичної відповідальності за невиконання судових рішень слідчого судді. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2019. Вип. 38. С. 124–139.

156. Шерудило В. О. Судовий контроль під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов’язаних з втручанням у приватне спілкування.

Право і суспільство. 2018. № 3, ч. 2. С. 310–315.

157. Шингарьов Д. О. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 20 с.

158. Шульга А. О. Забезпечення безпеки учасників обшуку в умовах підвищеної небезпеки: правовий та тактичний виміри. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2026. № 2 (14). С. 197–204.

159. Шумська Н. С. Підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Право і суспільство.* 2024. № 5. С. 295–302.

160. Юсубов В. В. Прокурор як гарант забезпечення прав громадян на досудових стадіях кримінального процесу : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 204 с.

161. Якових Є. Теоретико-правові та практичні питання реалізації конвенційного права власності при здійсненні тимчасового вилучення майна в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1 (128). С. 415–421.

162. Яновська О. Г., Биковець Д., Никонюк А. Змагальність і рівність сторін на стадії досудового розслідування: necessitas absoluta чи bovi clitillae imponere. *Право України*. 2025. № 9. С. 75–89.

163. Яремчук М. М., Шумик О. М. Актуальні аспекти забезпечення прав осіб з інвалідністю у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія : Право. 2026. Вип. 93, ч. 5. С. 252–257.

164. Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment : adopted by the UN General Assembly on 09.12.1988, resolution 43/173. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/body-principles-protection-all-persons-under-any-form-detention.

165. Case of Buzadji v. the Republic of Moldova [GC] (Application no.

23755/07) : judgment of the European Court of Human Rights of 05.07.2016. *HUDOC. European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164928.

166. Case of Kharchenko v. Ukraine (Application no. 40107/02) : judgment of the European Court of Human Rights of 10.02.2011. *HUDOC. European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103260.

167. Case of Murtazaliyeva v. Russia [GC] (Application no. 36658/05) : judgment of the European Court of Human Rights of 18.12.2018. *HUDOC. European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187932.

168. Case of Salduz v. Turkey [GC] (Application no. 36391/02) : judgment of the European Court of Human Rights of 27.11.2008. *HUDOC. European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893.

169. Case of Schatschaschwili v. Germany [GC] (Application no. 9154/10) : judgment of the European Court of Human Rights of 15.12.2015. *HUDOC. European Court of Human Rights.*URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159566.

170. Code de procédure pénale. *Légifrance.* URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/

171. Code of Criminal Procedure : Act of the Republic of Estonia. *Riigi Teataja.* URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/522052025001/consolide.

172. Committee on the Rights of the Child. General comment No. 24 (2019) on children's rights in the child justice system : CRC/C/GC/24. *UN Human Rights Office*. URL: https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2019-childrens-rights-child.

173. Council of Europe Treaty Office. Reservations and Declarations for Treaty No. 005: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Ukraine. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?codeNature=10&codePays=U&module=declarations-by-treaty&numSte=005.

174. Cour de cassation, Chambre criminelle. Arrêt du 13 février 2024, pourvoi n° 23-80.497. URL:

https://www.courdecassation.fr/decision/65cc67338bbd7c000881f6db.

175. Cusack A., Dehaghani R. Navigating the right to a fair trial for vulnerable suspects pretrial: a legal and psychological critique of the Strasbourg jurisprudence. *Human Rights Law Review*. 2025. Vol. 25, no. 2. Article ngaf010. DOI: 10.1093/hrlr/ngaf010.

176. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power : adopted by the UN General Assembly on 29.11.1985, resolution 40/34. *UN Human Rights Office*. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse.

177. Directive (EU) 2016/1919 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings and for requested persons in European arrest warrant proceedings. *Official Journal of the European Union*. 2016. L 297. P. 1–8. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/1919/oj/eng

178. Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings. *Official Journal of the European Union.* 2016. L 65. P. 1–11. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/343/oj/eng

179. Directive (EU) 2016/800 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings. *Official Journal of the European Union*. 2016. L 132. P. 1–20. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/800/oj/eng

180. Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings. *Official Journal of the European Union*. 2010. L 280. P. 1–7. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2010/64/oj/eng.

181. Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings. *Official Journal of the*

European Union. 2012. L 142. P. 1–10. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/13/oj/eng

182. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj/eng.

183. Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings. *Official Journal of the European Union*. 2013. L 294. P. 1–12. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/48/oj/eng.

184. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Report to the Polish Government on the visit to Poland carried out by the Committee in 2022. Strasbourg, 2024. URL: https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2024-03/Raport_CPT_z_wizyty_w_Polsce_w_2022_roku.pdf.

185. European Court of Human Rights. Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights: Derogation in time of emergency. Updated on 31.08.2025. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_eng.

186. European Court of Human Rights. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to respect for private and family life. URL: https://ks.echr.coe.int/uk/web/echr-ks/d/guide_art_8_eng

187. Ginter J. Kriminaalmenetluse digitaliseerumine Eestis. *Juridica*. 2023. Nr 9. Lk 780–787. URL: https://juridica.ee/article.php?uri=2023_9_kriminaalmenetluse_digitaliseerumine_eestis.

188. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice : adopted on 17.11.2010. URL: https://rm.coe.int/16807000f1.

189. Holder R. L., Dearing A. Human Dignity, Rights and Victim Participation in Criminal Justice. *International Criminology*. 2024. Vol. 4. P. 108–119. DOI: 10.1007/s43576-024-00119-3.

190. Human Rights Committee. General comment No. 32: Article 14 (Right to

equality before courts and tribunals and to a fair trial) : CCPR/C/GC/32, 23 August 2007. URL: https://digitallibrary.un.org/record/606075.

191. Human Rights Committee. General comment No. 35: Article 9 (Liberty and security of person) : CCPR/C/GC/35, 16 December 2014. URL: https://digitallibrary.un.org/record/786613.

192. Kodeks postępowania karnego : ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Tekst jednolity ogłoszony 27 marca 2026 r. Dz. U. 2026, poz. 490. URL: https://eli.gov.pl/eli/DU/2026/490/ogl.

193. Krushynskyi S., Dankova S. Features of criminal procedural proving during judicial debates in proceedings in the court of first instance. *Університетські наукові записки.* 2023. № 6 (96). С. 68–76.

194. Kulesza C. European and EU Standards of Rights and Protection of Child Victims of Crime and Their Implementation in the Polish Criminal Process Through Amendments to the Code of Criminal Procedure in 2020–2023. *Review of European and Comparative Law*. 2025. Vol. 60, no. 1. P. 49–72. DOI: 10.31743/recl.17706.

195. Lindemann M., Menke J., Frenser K. Herausforderungen von Strafverfahren mit psychisch kranken Opfern – die psychosoziale Prozessbegleitung als möglicher Bewältigungsansatz? *Ein Dialog mit Expertinnen und Experten. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*. 2022. Bd. 105, Nr. 1. S. 50–64. DOI: 10.1515/mks-2021-0156.

196. Markiewicz T. Access to a Lawyer for Suspects at the Police Station and During Detention Proceedings. *Review of European and Comparative Law*. 2020. Vol. 41, no. 2. P. 129–151. DOI: 10.31743/recl.7079.

197. Olszewski R., Małolepszy A. Exercise of the Right to Defence in Criminal Proceedings during the COVID-19 Pandemic with Particular Reference to the Relation Between the Accused and the Defence Counsel. *Białostockie Studia Prawnicze.* 2022. Vol. 27, no. 2. P. 223–236. DOI: 10.15290/bsp.2022.27.02.13.

198. Police custody reform: what changes as of 1 July 2024? *Service-Public.fr*. 09.07.2024, updated 28.08.2024. URL: https://www.service-public.gouv.fr/particuliers/actualites/A17075?lang=en.

199. Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime : adopted on 15.03.2023. URL: https://search.coe.int/cm?i=0900001680aa8263.

200. Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules : revised on 01.07.2020. URL: https://www.coe.int/en/web/prison/conventions-recommendations

201. Siczek K. Jak uniknąć powtórnego przesłuchiwania małoletniego pokrzywdzonego i zachować rzetelność procesu karnego? Uwagi na tle znowelizowanego art. 185a § 1 Kodeksu postępowania karnego. *Studia Prawnoustrojowe.* 2025. Nr 68. S. 399–410. DOI: 10.31648/sp.10664.

202. Stodółkiewicz M. Access to Case Records During Criminal Investigation Proceedings: A Contribution to the Debate Concerning the Deformalisation of Criminal Procedure. *Studia Iuridica Lublinensia*. 2025. Vol. 34, no. 2. P. 481–497. DOI: 10.17951/sil.2025.34.2.481-497.

203. Strafprozeßordnung (StPO) : German Code of Criminal Procedure. Federal Ministry of Justice and Federal Office of Justice. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html.

204. Thunberg S., Willems D., Schmoll A., Yngborn A. Same, same but different: A comparative study of the Swedish and German support systems for young victims of crime. *European Journal of Criminology*. 2022. Vol. 19, no. 5. P. 1148–1164. DOI: 10.1177/1477370820952686.

205. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems : adopted by the UN General Assembly on 20.12.2012, resolution 67/187. URL: https://digitallibrary.un.org/record/748365.

206. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules) : adopted by the UN General Assembly on 29.11.1985, resolution 40/33. *UN Human Rights Office*. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/beijingrules.pdf.

207. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) : adopted by the UN General Assembly on 17.12.2015,

resolution 70/175. URL: https://digitallibrary.un.org/record/816764.

208. Wielec M., Bojanowski T. Przesłuchanie świadka w procesie karnym w trybie art. 185e Kodeksu postępowania karnego. *Prawo w Działaniu*. 2024. Nr 57. S. 147–163. DOI: 10.32041/pwd.5707.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

РАДА
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
з питань правоохоронної діяльності

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

вих. № 147д 9/9-01
від 29.04.2026

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Драчука Юрія Петровича на тему: «Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз»

Довідка засвідчує те, що результати дисертаційного дослідження Драчука Юрія Петровича на тему: «Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність», можуть бути використані Комітетом Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності при підготовці змін до законодавства України.

Представлене на розгляд дисертаційне дослідження містить необхідний теоретичний та методологічний рівень, а також має практичну та наукову цінність.

Надані Драчуком Ю.П. консультації і рекомендації, положення і висновки наукового дослідження, викладені в науково-обґрунтованих пропозиціях, будуть враховані Комітетом при опрацюванні відповідних нормативно-правових актів з правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні.

Заступник голови Комітету
з питань правоохоронної діяльності,
народний депутат України,
доктор юридичних наук **Григорій МАМКА**
(посв. № 147)

Підпис Мамки Г. М.
підтверджую
Управління кадрів
Апарату Верховної Ради України
«29» квітня 2026 р.

АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ЮС ФОРТІС»
ЄДРПОУ 44751570
01004, вул. Чикаленка, 11а, оф.9, e-mail: jusfortis.office@gmail.com, тел.: +38(077)881-88-18

«25» березня 2026 року
вих. №25/03-1

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Результати дисертаційного дослідження Драчука Юрія Петровича на тему «Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, впроваджено у практичну діяльність Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС».

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, використовуються адвокатами об'єднання під час надання професійної правничої допомоги у кримінальних провадженнях з метою забезпечення ефективної реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Практичне використання результатів дисертаційного дослідження сприяє підвищенню ефективності захисту прав і законних інтересів клієнтів, удосконаленню підготовки процесуальних документів, правильному застосуванню норм кримінального процесуального законодавства та міжнародних стандартів у сфері кримінального судочинства.

Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення та можуть бути використані у подальшій діяльності адвокатів Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» під час здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої допомоги у кримінальному провадженні.

Керуючий партнер
Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» Юлія МОРОЗ

«25» березня 2026

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

18. 11 2024 р.

АКТ
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Драчука Юрія Петровича на тему: «Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз» у освітній процес та науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі ученого секретаря секретаріату Вченої ради, доктора юридичних наук, професора **В. В. Василевича** (*голова комісії*), завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента **Ю. О. Левченка** та провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника **Д. М. Тичини** склала цей акт про те, що результати дисертації здобувача наукового ступеня Драчука Юрія Петровича на тему: «Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються для подальших наукових досліджень з проблем забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також під час підготовки лекцій, посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінальний процес, судові та правоохоронні органи України, досудове розслідування, процесуальні документи в кримінальному провадженні, докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС України.

Голова комісії: **Віталій ВАСИЛЕВИЧ**

Члени комісії: **Юрій ЛЕВЧЕНКО**

Дмитро ТИЧИНА

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової роботи
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент

Василь ЛУЦИК

«28» 10 2025 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження
в науково-дослідну діяльність

Комісія у складі: заступника директора з наукової роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Н. В. Лаговської, доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента О. А. Павлюх, начальника науково-організаційного відділу, доктора філософії Н. Б. Добрянської склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Драчука Юрія Петровича на тему: «Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз» мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, практичну цінність і використовуються під час проведення науково-дослідної роботи на тему «Розслідування кримінальних правопорушень (кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти)» (державний реєстраційний № 0121U113579).

Сформульовані автором висновки й пропозиції є обґрунтованими, змістовними та можуть бути використані як основа для подальших наукових дискусій.

Заступник директора з наукової роботи
навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент **Наталія ЛАГОВСЬКА**

Доцент кафедри
кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент **Ольга ПАВЛЮХ**

Начальник науково-організаційного
відділу, доктор філософії **Наталія ДОБРЯНСЬКА**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з навчально-методичної роботи Державного податкового університету, к.ю.н., доцент

Іван ШЕМЕЛИНЕЦЬ
«25» 04 2025 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційної роботи
Драчука Юрія Петровича на тему: «Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз» у освітній процес

Комісія у складі: заступника директора з навчально-методичної роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Лугіної Н. А., гаранта освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», кандидата юридичних наук, доцента Бак В.І., завідувача навчально-методичного відділу, доктора філософії Грищук Г.В., склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Драчука Юрія Петровича на тему: «Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз» використовувалися у освітньому процесі під час підготовки та проведення лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання галузі знань 08 Право спеціальності 081 «Право» за освітньою програмою «Правове регулювання публічних та приватних відносин» Державного податкового університету, а саме:

1. Драчук Ю. П. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. *Юридична наука*. 2020. №3. Том 2.
2. Драчук Ю. П. Особливості забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду. *Юридична наука*. 2020. №4. Том 2.
3. Драчук Ю. П. Вплив міжнародного правового досвіду на охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в Україні. *Юридична наука*. 2019. №8. Том 2.
4. Драчук Ю. П. Правові засади забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 2 (38). Том 1. С. 244-249. URL: https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/13157
5. Драчук Ю. П. Концептуалізація кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників

кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 478-484. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/4_2022/69.pdf

6. Драчук Ю. П. Європейські стандарти забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному процесі України. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 96–98. URL: https://surl.li/ofhppn.

7. Драчук Ю. П. Особливості забезпечення прав особи під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України.* Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 14-15 листопад 2021 року). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 134-136.

8. Драчук Ю. П. Забезпечення прав і свобод особи прокурором у кримінальному провадженні. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 лютого 2022 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 139–141.

Комісія підтверджує, що сформульовані за результатами дослідження Драчуком Ю.П. пропозиції, висновки, рекомендації використані при формуванні навчально-методичного забезпечення та проведенні навчальних занять.

Заступник директора з навчально-методичної роботи ННІ права, кандидат юридичних наук, доцент **Наталія ЛУГІНА**

Гарант освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», кандидат юридичних наук, доцент **Віра БАК**

Завідувач навчально-методичного відділу, доктор філософії **Ганна ГРИЩУК**

Додаток Б

ЗВЕДЕНІ ДАНІ
опитування 110 слідчих Національної поліції України, 85 прокурорів, 65 суддів із різних регіонів України

Питання та варіанти відповідей	Слідчі (110/%)	Прокурори (85/%)	Судді (65/%)	Усього
1. Як Ви оцінюєте чинне законодавче забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження?				
а) загалом достатнє; основні труднощі пов'язані з виконанням чинних норм	27/24,5	25 / 29,4	17 / 26,2	69 / 26,5
б) потребує уточнення окремих процедур і відповідних обов'язків	58 / 52,7	42 / 49,4	34 / 52,3	134 / 51,5
в) потребує системного перегляду	19 / 17,3	12 / 14,1	10 / 15,4	41 / 15,8
г) важко відповісти	6 / 5,5	6 / 7,1	4 / 6,2	16 / 6,2
2. На якому етапі реалізації процесуальних гарантій найчастіше виникають труднощі у відомій Вам практиці?				
а) надання інформації та забезпечення участі особи	36 / 32,7	21 / 24,7	12 / 18,5	69 / 26,5
б) прийняття й мотивування процесуального рішення	28 / 25,5	24 / 28,2	21 / 32,3	73 / 28,1
в) виконання рішення та відновлення порушеного права	39 / 35,5	34 / 40,0	27 / 41,5	100 / 38,5
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	7 / 6,4	6 / 7,1	5 / 7,7	18 / 6,9
3. Чи доцільно закріпити в КПК України визначення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження?				
а) так, із розмежуванням охорони, захисту та забезпечення прав	69 / 62,7	51 / 60,0	37 / 56,9	157 / 60,4

б) так, однак достатньо визначити охорону без пояснення суміжних понять	15 / 13,6	13 / 15,3	9 / 13,8	37 / 14,2
в) ні, достатньо чинних положень та їх тлумачення	19 / 17,3	16 / 18,8	15 / 23,1	50 / 19,2
г) важко відповісти	7 / 6,4	5 / 5,9	4 / 6,2	16 / 6,2
4. Який захід насамперед потрібний для збереження процесуальних гарантій при зміні статусу учасника або переході між стадіями провадження?				
а) повторне роз'яснення прав, зміст яких змінився	37 / 33,6	23 / 27,1	18 / 27,7	78 / 30,0
б) перевірка збереження правничої допомоги та доступу до потрібних матеріалів	41 / 37,3	30 / 35,3	29 / 44,6	100 / 38,5
в) чітке передання відомостей про невиконані процесуальні обов'язки	26 / 23,6	27 / 31,8	14 / 21,5	67 / 25,8
г) важко відповісти	6 / 5,5	5 / 5,9	4 / 6,2	15 / 5,8
5. Який напрям застосування міжнародних стандартів прав людини потребує найбільшої уваги у відомій Вам практиці?				
а) своєчасний доступ до захисника та можливість підготовки захисту	42 / 38,2	27 / 31,8	19 / 29,2	88 / 33,8
б) обґрунтування обмежень свободи та майнових прав	35 / 31,8	32 / 37,6	27 / 41,5	94 / 36,2
в) участь потерпілих, дітей і свідків з індивідуальними потребами	26 / 23,6	21 / 24,7	15 / 23,1	62 / 23,8
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	7 / 6,4	5 / 5,9	4 / 6,2	16 / 6,2
6. Як часто у відомій Вам практиці процесуальні рішення містять загальне обґрунтування без оцінки істотних доводів учасника?				
а) часто	23 / 20,9	12 / 14,1	16 / 24,6	51 / 19,6

б) в окремих випадках	58 / 52,7	44 / 51,8	31 / 47,7	133 / 51,2
в) не стикався / не стикалася	22 / 20,0	23 / 27,1	14 / 21,5	59 / 22,7
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	7 / 6,4	6 / 7,1	4 / 6,2	17 / 6,5
7. Чи підтримуєте Ви доповнення п. 2 ч. 5 ст. 110 КПК України вимогами зазначати право, якого стосується постанова, оцінювати істотні доводи учасника та обґрунтовувати застосування особливостей провадження?				
а) підтримую в запропонованому обсязі	62 / 56,4	47 / 55,3	43 / 66,2	152 / 58,5
б) підтримую після уточнення змісту або сфери застосування	28 / 25,5	23 / 27,1	13 / 20,0	64 / 24,6
в) не підтримую; чинних вимог достатньо	15 / 13,6	11 / 12,9	6 / 9,2	32 / 12,3
г) важко відповісти	5 / 4,5	4 / 4,7	3 / 4,6	12 / 4,6
8. Яка обставина найбільше ускладнює фактичне виконання ухвали слідчого судді про зобов'язання вчинити або припинити дію?				
а) невизначеність відповідального виконавця чи порядку виконання	27 / 24,5	21 / 24,7	22 / 33,8	70 / 26,9
б) недостатній контроль за виконанням	36 / 32,7	33 / 38,8	26 / 40,0	95 / 36,5
в) організаційні й технічні перешкоди	38 / 34,5	25 / 29,4	13 / 20,0	76 / 29,2
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	9 / 8,2	6 / 7,1	4 / 6,2	19 / 7,3
9. Чи підтримуєте Ви доповнення ст. 307 КПК України положеннями про визначення виконавця і строку виконання ухвали та повідомлення слідчого судді і скаржника про її виконання?				
а) підтримую, із збереженням обов'язків, які підлягають негайному виконанню	64 / 58,2	54 / 63,5	46 / 70,8	164 / 63,1

б) підтримую після уточнення порядку повідомлення або строків	27 / 24,5	17 / 20,0	11 / 16,9	55 / 21,2
в) не підтримую; чинного порядку достатньо	13 / 11,8	10 / 11,8	5 / 7,7	28 / 10,8
г) важко відповісти	6 / 5,5	4 / 4,7	3 / 4,6	13 / 5,0
10. Чи підтримуєте Ви конкретизацію в ч. 2 ст. 55 КПК України порядку роз'яснення потерпілому прав з урахуванням віку, стану здоров'я й потреб у перекладі та фіксації виконаного роз'яснення?				
а) підтримую в запропонованому обсязі	72 / 65,5	58 / 68,2	44 / 67,7	174 / 66,9
б) підтримую після уточнення способу фіксації	20 / 18,2	15 / 17,6	11 / 16,9	46 / 17,7
в) не підтримую; чинного порядку достатньо	13 / 11,8	8 / 9,4	7 / 10,8	28 / 10,8
г) важко відповісти	5 / 4,5	4 / 4,7	3 / 4,6	12 / 4,6
11. Яка перешкода найчастіше ускладнює ознайомлення з матеріалами досудового розслідування у відомій Вам практиці?				
а) неузгодженість часу або місця ознайомлення	32 / 29,1	19 / 22,4	16 / 24,6	67 / 25,8
б) непідготовленість матеріалів чи труднощі відкриття електронних файлів	29 / 26,4	24 / 28,2	17 / 26,2	70 / 26,9
в) спір щодо обсягу матеріалів, доступ до яких має бути надано	40 / 36,4	36 / 42,4	27 / 41,5	103 / 39,6
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	9 / 8,2	6 / 7,1	5 / 7,7	20 / 7,7
12. Чи підтримуєте Ви доповнення ст. 221 КПК України вимогами повідомляти перелік наданих матеріалів, час, місце або спосіб доступу, а при перенесенні ознайомлення – причини та нові умови?				
а) підтримую в запропонованому обсязі	65 / 59,1	52 / 61,2	42 / 64,6	159 / 61,2

б) підтримую після уточнення порядку електронного доступу	26 / 23,6	19 / 22,4	13 / 20,0	58 / 22,3
в) не підтримую; чинного порядку достатньо	14 / 12,7	10 / 11,8	7 / 10,8	31 / 11,9
г) важко відповісти	5 / 4,5	4 / 4,7	3 / 4,6	12 / 4,6
13. Що найчастіше ускладнює організацію участі дітей та осіб з індивідуальними потребами у відомій Вам практиці?				
а) несвоєчасне залучення психолога, перекладача чи іншого фахівця	43 / 39,1	31 / 36,5	20 / 30,8	94 / 36,2
б) відсутність пристосованого приміщення або належних засобів комунікації	31 / 28,2	23 / 27,1	24 / 36,9	78 / 30,0
в) недостатня підготовка працівників до відповідної комунікації	28 / 25,5	24 / 28,2	17 / 26,2	69 / 26,5
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	8 / 7,3	7 / 8,2	4 / 6,2	19 / 7,3
14. Наскільки чітко у відомій Вам практиці розмежовуються представництво потерпілого, психологічна підтримка, супровід і заходи безпеки?				
а) розмежовуються послідовно	31 / 28,2	29 / 34,1	26 / 40,0	86 / 33,1
б) трапляються окремі випадки змішування функцій	49 / 44,5	36 / 42,4	26 / 40,0	111 / 42,7
в) функції часто змішуються	20 / 18,2	14 / 16,5	8 / 12,3	42 / 16,2
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	10 / 9,1	6 / 7,1	5 / 7,7	21 / 8,1
15. Який напрям використання досвіду Естонії, Німеччини, Польщі та Франції Ви вважаєте найбільш корисним для української практики?				
а) порядок зрозумілого роз’яснення прав	26 / 23,6	21 / 24,7	14 / 21,5	61 / 23,5

б) організація своєчасної правничої допомоги та конфіденційного спілкування	37 / 33,6	27 / 31,8	17 / 26,2	81 / 31,2
в) електронний доступ до матеріалів і пристосовані умови участі	29 / 26,4	23 / 27,1	25 / 38,5	77 / 29,6
г) не маю достатніх відомостей про зазначений досвід	18 / 16,4	14 / 16,5	9 / 13,8	41 / 15,8
16. Яка обставина найбільше ускладнює виконання процесуальних обов'язків в умовах воєнного стану у відомій Вам практиці?				
а) переміщення учасників або установ	31 / 28,2	25 / 29,4	18 / 27,7	74 / 28,5
б) переривання зв'язку, електропостачання чи пошкодження приміщень	42 / 38,2	30 / 35,3	29 / 44,6	101 / 38,8
в) нестача працівників, захисників, перекладачів або інших фахівців	29 / 26,4	24 / 28,2	14 / 21,5	67 / 25,8
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	8 / 7,3	6 / 7,1	4 / 6,2	18 / 6,9
17. Чи доцільно уточнити вимоги до відображення в процесуальному рішенні фактичних обставин застосування особливостей провадження за ст. 615 КПК України?				
а) так, у зв'язку з умовами конкретного спеціального правила	67 / 60,9	56 / 65,9	46 / 70,8	169 / 65,0
б) так, але лише щодо зміни компетенції уповноваженого суб'єкта	19 / 17,3	12 / 14,1	8 / 12,3	39 / 15,0
в) ні, чинних вимог до мотивування достатньо	18 / 16,4	13 / 15,3	8 / 12,3	39 / 15,0
г) важко відповісти	6 / 5,5	4 / 4,7	3 / 4,6	13 / 5,0
18. Як часто у відомій Вам практиці виникають труднощі зі своєчасним реагуванням на заяву або повідомлення про кримінальне правопорушення?				

а) часто	20 / 18,2	15 / 17,6	17 / 26,2	52 / 20,0
б) в окремих випадках	52 / 47,3	42 / 49,4	28 / 43,1	122 / 46,9
в) не стикався / не стикалася	29 / 26,4	22 / 25,9	15 / 23,1	66 / 25,4
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	9 / 8,2	6 / 7,1	5 / 7,7	20 / 7,7
19. Як часто у відомій Вам практиці виникають розбіжності між фактичним моментом позбавлення свободи та часом затримання, зазначеним у протоколі?				
а) часто	13 / 11,8	9 / 10,6	11 / 16,9	33 / 12,7
б) в окремих випадках	46 / 41,8	35 / 41,2	28 / 43,1	109 / 41,9
в) не стикався / не стикалася	42 / 38,2	35 / 41,2	21 / 32,3	98 / 37,7
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	9 / 8,2	6 / 7,1	5 / 7,7	20 / 7,7
20. Яка обставина найчастіше ускладнює своєчасне надання допомоги захисником до першого допиту у відомій Вам практиці?				
а) несвоєчасне повідомлення захисника або відповідної установи	20 / 18,2	18 / 21,2	13 / 20,0	51 / 19,6
б) складність прибуття чи встановлення зв’язку із захисником	45 / 40,9	29 / 34,1	20 / 30,8	94 / 36,2
в) недостатній час або неналежні умови конфіденційної підготовки	36 / 32,7	32 / 37,6	27 / 41,5	95 / 36,5
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	9 / 8,2	6 / 7,1	5 / 7,7	20 / 7,7

21. Чи підтримуєте Ви конкретизацію в ч. 1 ст. 53 КПК України обґрунтування невідкладності дії, повідомлення обраного захисника, причин неможливості його участі та умов підготовки залученого захисника?				
а) підтримую в запропонованому обсязі	58 / 52,7	49 / 57,6	43 / 66,2	150 / 57,7
б) підтримую після уточнення вимог з урахуванням невідкладності дії	31 / 28,2	21 / 24,7	12 / 18,5	64 / 24,6
в) не підтримую; чинних гарантій достатньо	16 / 14,5	11 / 12,9	7 / 10,8	34 / 13,1
г) важко відповісти	5 / 4,5	4 / 4,7	3 / 4,6	12 / 4,6
22. Як часто у відомій Вам практиці потребує додаткового обґрунтування індивідуальна оцінка ризиків та недостатність більш м'яких запобіжних заходів?				
а) часто	23 / 20,9	15 / 17,6	18 / 27,7	56 / 21,5
б) в окремих випадках	51 / 46,4	41 / 48,2	30 / 46,2	122 / 46,9
в) не стикався / не стикалася	28 / 25,5	23 / 27,1	13 / 20,0	64 / 24,6
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	8 / 7,3	6 / 7,1	4 / 6,2	18 / 6,9
23. Яка обставина найчастіше ускладнює своєчасне повернення тимчасово вилученого майна у відомій Вам практиці?				
а) спір щодо процесуального статусу майна або підстав подальшого утримання	42 / 38,2	32 / 37,6	25 / 38,5	99 / 38,1
б) неузгодженість повідомлення особи та фактичного передання речей	31 / 28,2	26 / 30,6	21 / 32,3	78 / 30,0
в) недоступність місця зберігання або інші фактичні перешкоди	28 / 25,5	21 / 24,7	14 / 21,5	63 / 24,2

г) не маю достатнього досвіду для оцінки	9 / 8,2	6 / 7,1	5 / 7,7	20 / 7,7
24. Чи підтримуєте Ви конкретизацію у ст. 169 КПК України повернення майна за законних підстав незалежно від нового клопотання, повідомлення особи, оформлення передання та фіксації перешкод виконанню?				
а) підтримую в запропонованому обсязі	63 / 57,3	51 / 60,0	45 / 69,2	159 / 61,2
б) підтримую після уточнення форми оформлення передання	28 / 25,5	19 / 22,4	11 / 16,9	58 / 22,3
в) не підтримую; чинного порядку достатньо	14 / 12,7	11 / 12,9	6 / 9,2	31 / 11,9
г) важко відповісти	5 / 4,5	4 / 4,7	3 / 4,6	12 / 4,6
25. Як часто у відомій Вам практиці відмова в клопотанні сторони захисту або потерпілого про проведення слідчої дії недостатньо пояснює оцінку заявлених доводів?				
а) часто	18 / 16,4	12 / 14,1	16 / 24,6	46 / 17,7
б) в окремих випадках	51 / 46,4	38 / 44,7	29 / 44,6	118 / 45,4
в) не стикався / не стикалася	32 / 29,1	29 / 34,1	15 / 23,1	76 / 29,2
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	9 / 8,2	6 / 7,1	5 / 7,7	20 / 7,7
26. Який напрям охорони прав під час судового розгляду потребує найбільшої уваги у відомій Вам практиці?				
а) рівні можливості сторін у дослідженні доказів і безстороннє керівництво розглядом	31 / 28,2	28 / 32,9	23 / 35,4	82 / 31,5
б) своєчасний та мотивований розгляд клопотань	34 / 30,9	29 / 34,1	22 / 33,8	85 / 32,7

в) належне повідомлення учасників і додержання розумних строків	30 / 27,3	20 / 23,5	16 / 24,6	66 / 25,4
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	15 / 13,6	8 / 9,4	4 / 6,2	27 / 10,4
27. Яка обставина найчастіше ускладнює конфіденційне спілкування обвинуваченого із захисником за дистанційної участі у судовому розгляді?				
а) відсутність окремого приміщення чи захищеного каналу консультації	31 / 28,2	28 / 32,9	24 / 36,9	83 / 31,9
б) недостатній час для консультації під час засідання	20 / 18,2	17 / 20,0	16 / 24,6	53 / 20,4
в) переривання або неналежна якість зв’язку	35 / 31,8	27 / 31,8	20 / 30,8	82 / 31,5
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	24 / 21,8	13 / 15,3	5 / 7,7	42 / 16,2
28. Який аспект використання раніше отриманих показань у суді потребує найбільшої уваги у відомій Вам практиці в умовах воєнного стану?				
а) перевірка законодавчих умов отримання й використання показань	29 / 26,4	26 / 30,6	22 / 33,8	77 / 29,6
б) оцінка можливості поставити запитання та оспорити повідомлені відомості	30 / 27,3	29 / 34,1	26 / 40,0	85 / 32,7
в) повнота, якість і доступність відеозапису допиту	34 / 30,9	21 / 24,7	13 / 20,0	68 / 26,2
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	17 / 15,5	9 / 10,6	4 / 6,2	30 / 11,5
29. Чи підтримуєте Ви доповнення ст. 350 КПК України вимогами своєчасно вирішувати доказові клопотання, визначати момент їх вирішення за необхідності та конкретизувати мотиви відмови?				
а) підтримую в запропонованому обсязі	61 / 55,5	54 / 63,5	40 / 61,5	155 / 59,6
б) підтримую після уточнення меж судового розсуду	23 / 20,9	17 / 20,0	15 / 23,1	55 / 21,2

в) не підтримую; чинного порядку достатньо	14 / 12,7	9 / 10,6	7 / 10,8	30 / 11,5
г) важко відповісти	12 / 10,9	5 / 5,9	3 / 4,6	20 / 7,7
30. Яка обставина найчастіше ускладнює допит дитини або особи, щодо якої застосовуються заходи безпеки, із забезпеченням перевірки показань стороною захисту?				
а) неузгодженість порядку постановки запитань із залученням фахівця	28 / 25,5	22 / 25,9	20 / 30,8	70 / 26,9
б) недостатня якість або доступність технічного запису	24 / 21,8	18 / 21,2	13 / 20,0	55 / 21,2
в) труднощі організації безпечної участі та належної комунікації	41 / 37,3	36 / 42,4	28 / 43,1	105 / 40,4
г) не маю достатнього досвіду для оцінки	17 / 15,5	9 / 10,6	4 / 6,2	30 / 11,5

Додаток В

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Драчук Ю. П. Вплив міжнародного правового досвіду на охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в Україні. *Юридична наука*. 2019. № 8 (98), том 2. С. 97–107. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/33/59.

2. Драчук Ю. П. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105), том 2. С. 214–222. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/745.

3. Драчук Ю. П. Особливості забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду. *Юридична наука*. 2020. № 4 (106), том 2. С. 287–295. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/737.

4. Драчук Ю. П. Правові засади забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2021. № 2 (38), т. 1. С. 244–249. URL : https://kelmczasopisma.com/viewpdf/13155.

5. Драчук Ю. П. Концептуалізація кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 478–484. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/4_2022/69.pdf.

6. Драчук Ю. П. Європейські стандарти забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному процесі України. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12–13 серп. 2020 р. Київ : НДІ публічного права, 2020. С. 96–98.

7. Драчук Ю. П. Особливості забезпечення прав особи під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м.

Київ, 14–15 листоп. 2021 р. Київ : НДІ публічного права, 2021. С. 134–136.

8. Драчук Ю. П. Забезпечення прав і свобод особи прокурором у кримінальному провадженні. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 21–22 лют. 2022 р. Київ : НДІ публічного права, 2022. С. 139–141.